

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ**

Х. Р. ХАЙДАРОВА

**АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ
ШАРОИТИДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ
ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК
МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
МАСАЛАЛАРИ**

(Монография)

ТОШКЕНТ – 2022

УЎК: 37.018.11
КБК 58(47)
X 18

Х.Р.Хайдарова. Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш масалалари. Монография. –Т.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi» 2022, 216 бет.

ISBN 978-9943-8529-2-1

Монографияда ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш масалалари назарий-методологик жиҳатдан ёритилган. Хусусан, ахборотлашган жамият шароитида виртуал–педагогик маданиятни ривожлантириш учун онгли филтрлаш асосий омил сифатида социологик сўровнома асосида ўрганилган натижалар берилган. Ота-оналарнинг ёшларга муносабатлари, уларнинг виртуал оламдаги хулқ-атворлари, ижтимоий сайтларда турли гуруҳларнинг шаклланиши, ахборот истеъмол эҳтиёжларини қондирилишида хулқ-атворнинг шаклланиши, шунингдек виртуал оламда ҳар иккала тоифа муносабатлари социологик сўровнома асосида таҳлил қилинган.

Монография ФЗ-2020010829-сонли лойиҳа доирасида нашрга тайёрланган.

Монография барча ота-оналар, педагог-тарбиячилар, оила, маҳалла ва таълим муассасаси ходимлари, айниқса, ўсиб келаётган ёшлар учун мўлжалланган.

**УЎК: 37.018.11
КБК 58(47)**

Масъул муҳаррир:

З.Э.Азимова – Андижон давлат университети профессори, педагогика фанлари доктори.

Тақризчилар:

Х.Ж.Худойқулов – Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университети “Педагогика ва умумий психология” кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори;

М.Б.Артиқова – Андижон давлат университети “Мактабгача педагогика” кафедраси мудири, педагогика фанлари доктори, доцент;

З.Б.Ахророва – Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университети “Педагогика ва умумий психология” кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди.

Монография Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университети илмий-техникавий Кенгашининг 2022 йил 27 июндаги №6-сонли мажлис қарорига асосан нашрга тавсия этилган.

ISBN 978-9943-8529-2-1

© «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi» – 2022.

КИРИШ

Жаҳонда содир бўлаётган глобал ахборий ўзгаришлар ва уларнинг ёшлар тарбиясига маънавий-ахлоқий жиҳатдан таъсирини педагогика фани доирасида ҳал этиш зарурати тобора кучайиб бормоқда. Шу боисдан ҳам мазкур монографияда ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш концепциясининг тадрижий ривожланиш босқичларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратиш устувор аҳамият касб этмоқда. Олиб борилган тадқиқотдан маълумки, айнан виртуал-педагогик маданият ўзига хос регуляция тизими сифатида инсонлар ҳаётини тартибга солиши билан алоҳида ажралиб туради. Ушбу ёндашувга асосланиб айтиш мумкинки, виртуал-педагогик маданиятни ривожлантириш асосида жамиятдаги ёшлар тарбияси билан боғлиқ маънавий-ахлоқий муаммоларни ҳал этиш ёки тартибга солиш объекти компьютер воситасида ҳамда ўзаро виртуал мулоқот жараёнида шахсларнинг рационал фаолияти ва хатти-ҳаракатидан иборат бўлади. Шунинг учун ҳам педагогика фани доирасида бундай алоқа хусусиятларини аниқламасдан, виртуал оламнинг таълим ва тарбия тизими муаммоларини тушуниш мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги қарори белгиланиб, узлуксиз маънавий тарбияни амалга оширишда ота-она, тарбиячи, ўқитувчи, узлуксиз таълим муассасалари ва маҳалла жамоатчилигининг ўзаро самарали ҳамкорлиги механизмларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади. Ота-оналарни виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга қаратилган фаолиятда оила, маҳалла ва таълим муассасалари ҳамкорлиги билан боғлиқ муаммолар кўзга ташланади. Айниқса, ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш механизмини халқаро тажрибалар, информацион

ахборот ресурслари, миллий кадриятлар асосида такомиллаштириш, оила, узлуксиз таълим муассасалари ва маҳалла ўртасида ҳамкорликни такомиллаштириш, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятининг баҳолаш имконини берувчи социометрик шкалалар ва интеграл диагностик параметрларни ишлаб чиқиш заруратини тақозо этади.

Мамлакатимизда ҳам ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш муаммоларни чуқур ўрганиш ва тадқиқ этиш учун кенг имкониятлар очиб берилган. Бу ижтимоий фанлар, хусусан педагогика фани олдида виртуал реалликка хос бўлган маънавий-ахлоқий ва педагогик мезоний тушунчалар, таълим ҳамда тарбия меъёрларининг назарий-методологик асосларини такомиллаштириш ва ҳаётга уларни янада чуқурроқ жорий қилиш каби вазифаларни белгилаб беради. Айнан, виртуал реалликка хос бўлган маънавий-ахлоқий ва педагогик тамойилларнинг ривожланиши ёшларнинг нафақат ижтимоий, маънавий, ахлоқий, балки таълим борасидаги эҳтиёжларининг қондиришга ҳам хизмат қилади. Шу боисдан ҳам Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев “Биз ёшларга доир давлат сиёсатини ҳеч оғишмасдан, қатъият билан давом эттирамиз. Нафақат давом эттирамиз, балки бу сиёсатни энг устувор вазифамиз сифатида бугун замон талаб этлаётган юксак даражага кўтарамиз. Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз”¹, деб таъкидлаганлар. Бунда, айниқса, ёшларнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш, уларнинг замонавий ахборот коммуникация технологияларини фаол субъектга айланиб бориши

¹ Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз.–Т., Ўзбекистон: НМИУ, 2016. 14-б.

баробарида маънавий-ахлоқий жиҳатдан юксалишига, шахсий манфаатларни эмас, балки инсон қадр-қимматини устун қўйишга йўналтириш устувор аҳамият касб этади. Зеро, ҳар қандай жамият ва миллатнинг эртанги куни қандай бўлиши ёшларнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш даражаси билан белгиланади. Яъни давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек: «Маълумки, ёш авлод тарбияси ҳамма замонларда ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб келган. Аммо биз яшаётган XXI асрда бу масала ҳақиқатан ҳам ҳаёт-мамот масаласига айланиб бормоқда»².

Айни пайтда ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш жараёнини мунтазам ўрганиш, эришилган натижаларни мониторингини олиб бориш, шу орқали педагогика фани ва таълим тизимини ривожлантиришга оид илмий тадқиқотларнинг асл мазмун-моҳиятини аниқлаш билан боғлиқ масалаларнинг ўзига хос талқинлари ишлаб чиқилиб, ҳаётга кенг татбиқ этилмоқда. Бу эса ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш жараёнининг мазмун-моҳиятини чуқурроқ англашга бўлган қизиқишнинг ортиб бораётганини ва унинг ижтимоий-гуманитар фанларнинг асосий мавзуларидан бирига айланганини кўрсатади.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш муаммоларнинг ўсиши, бир томондан, ундаги таълим ва тарбия уйғунлиги тамойиллари билан, бошқа томондан эса тарихий-маданий, педагогика ва психология оид билимларнинг ривожланишга доир илмий-назарий аҳамиятга эга таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқилган.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш даражаси, педагогика ва психология фани ютуқлари ҳамда улардан қай даражада фойдаланиш йўллари ва кишилар ўзаро

² Мирзиёев Ш. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суянчимиздир / «Халқ сўзи» 2017 йил 1 июль.

муносабатларига таъсирини баҳолашнинг замонавий усул ва воситалари кўрсатилган.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятининг белгилари ва элементлари, виртуал хулқ-атвор ва мулоқот маданияти, виртуал дунёдаги маънавий-ахлоқий хатти-ҳаракатлар ва педагогик фаолиятини ўрганиш ҳамда виртуал муносабатларни ёшларни тарбиялашдаги ролини кучайтириш, уни янги босқичга кўтариш бўйича чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқишга оид таклиф ва тавсиялар берилган.

Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришни чуқурроқ англаб етиш ва бу борада амалий чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти ишлаб чиқилган таклифлар ва амалий тавсиялардан ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш муаммоларни чуқур тадқиқ қилиш бўйича ишлаб чиқилган маънавият ва маърифат соҳасини самарали ривожлантириш қаратилган комплекс чора-тадбирлар мажмуини ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга доир ишлаб чиқилган илмий-амалий таклифлар асосида: “виртуал реаллик”, “виртуаллик маданият”, тушунчалари илк маротаба педагогик таълим ва тарбия тизимининг мезон тамойиллари ва маънавий-ахлоқий меъёрлари орқали асослаб берилиб, уларни комплекс ўрганишга доир янги парадигмавий ёндашувлар ишлаб чиқилган, илмий-амалий таклиф ва тавсиялардан Республика Маънавият ва маърифат марказининг 2020-2022 йилларда ўтказилган тарғибот ва ташвиқот фаолиятларида татбиқ этилган.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш тизими глобал трансформацияси асосида ёшларда виртуал тобеликка қарши маънавий-ахлоқий иммунитетни ҳосил қилишнинг педагогик ва психологик мониторинг қилиш лойиҳаси ишлаб чиқилган илмий хулосалардан, ёшларнинг ахборот истеъмол маданиятини ривожлантириш амалиётида илмий-назарий манба сифатида хизмат қилган.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришда маънавий-ахлоқий ва таълим меъёрларининг идентиклиги, ривожланиш динамикаси ва даражалари фундаментал ҳамда замонавий, миллий ва хорижий тажриба асосида илмий асосланган хулосалардан, тақлиф-тавсиялар билан боғлиқ илмий янгиликларидан фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари ходимларининг касбий билим, куникма ва малакасини ошириш бўйича ўқув-семинарларда тренинглар ташкил этишда, ёшларда ахборот маданиятини шакллантиришда, фуқаролик жамияти институтлари билан тизимли ишларни йўлга қўйишда, «Обод ва хавфсиз маҳалла» тамойилининг тўлақонли ва самарали жорий этилишида ҳар томонлама кўмаклашишда, оилалар ва маҳаллалардаги ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштиришда назарий асос сифатида фойдаланилади, деган умиддамиз.

I БОБ. АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ ШАРОИТИДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ ЎРГАНИШНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

1.1-§. Ахборотлашган жамиятда ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти: мазмуни, таркибий қисмлари ва мезонлари

Бугунги кунда ахборотлаштириш тўғрисида сўз юритганда унинг замонавий индустриаллашган жамиятни маҳв этган “учинчи тўлқин” жараёнига хослиги хусусида эътироф этиш қабул қилинган. Глобал миқёсда рўй бераётган мазкур жараён турли жамиятларда умумий жиҳатларга эга бўлиб, турли мамлакатларда ўзига хос шаклда намоён бўлади. Шиддат билан илгарилаб бораётган ушбу жараён у ёки бу минтақада турлича бўлса-да, бироқ унинг моҳияти шубҳасиз, ниҳоятда муҳим бўлиб қолаверади.

Ахборотлаштириш сўнгги юз йилликдаги илмий-техникавий тараққиётни ифодаловчи шакли ва самараси бўлиб, бу ҳар қандай тараққиёт босқичида бўлгани каби ўзининг икки хил хусусиятига эгадир. Улардан бири ахборот техникаси ва ахборот технологияларини тарқатишда алоҳида техник аҳамият касб этса, иккинчиси эса жамиятда кечаётган жараёнларга ва инсонларнинг алоҳида турмуш тарзига таъсир кўрсатишида намоён бўлган ижтимоий ўзлигини англаб етишда ўз аксини топган. Айниқса, давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Илғор технологияларнинг фаол жорий қилинаётгани ва глобал ахборот коммуникация макони тараққий этаётгани барча жараёнларни жадал ва тез ўзгартирмоқда, китъалар, минтақалар, давлатлар ва бизнес даражасидаги ҳамкорликнинг янги шаклларини ривожлантиришга хизмат қилмоқда”³.

³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 12 октябрдаги МДХ Давлат раҳбарлари кенгаши мажлисидаги нутқи. <http://press-service.uz/ru/lists/view/1132>

Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти И.А.Каримов таъбири билан айтганда: “Айни пайтда ҳаёт ҳақиқати шуни кўрсатадики, ҳар қандай тараққиёт маҳсулидан икки хил мақсадда – эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкин. Агарки башарият тарихини, унинг тафаккур ривожини тадрижий равишда кўздан кечирадиган бўлсак, ҳаётда инсонни камолотга, юксак марраларга чорлайдиган эзгу ғоя ва таълимотлар билан ёвуз ва зарарли ғоялар ўртасида азалдан кураш мавжуд бўлиб келганини ва бу кураш бугун ҳам давом этаётганини кўрамыз”.⁴

Бугунги кунда ахборот технологиялари (IT- технологиялар) инсонлар ўртасидаги муносабатлар сингари, инсон ва жамият ўртасидаги ўзаро муносабатларда ҳам воситачилик қилмоқда. Бундай ҳолатлар инсонни эътироф этилган ўзаро муносабатларни англаб етиш маъносидаги янги ҳолатга солиб қўймоқда. Жумладан, ахборот технологиялари ва ахборот техникаси воситасида киритилган ўзгаришлар анъанавий жамиятдаги бирор ижтимоий гуруҳлар ёки инсонлар билан тўғридан-тўғри алоқа ўрнатишга таянган ижтимоий жараёнлар идентификациясини ва шахснинг ўзини-ўзи идентификациялашини ўзгартиради. Ахборот технологиялари инсоннинг коммуникатив кўламини ўзгартирар экан, идентификациялашнинг ижтимоий жараёнига шубҳасиз янги мазмун олиб киради. Мазкур тадқиқотда бизнинг диққатимизни айнан шу жиҳат ўзига жалб қилди. Шунингдек, рўй бераётган ўзгаришлар суръатини ҳам мазкур соҳа бўйича олиб борилаётган илмий изланишларда ўз аксини топаётганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Бугунги кунда юзага келаётган вазиятлар тадқиқоти амалда рўй бераётган ўзгаришлар тезлигига ета олмаяпти. Шулардан келиб чиққан ҳолда, узлуксиз тадқиқотларни ўтказиш зарурати янада долзарблашиб бормоқда.

Ахборотлашган жамиятнинг янги сифатлари глобаллашув жараёнида янада кучайди, ундан ташқари, гарчи ахборотлаштириш

⁴ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент.:Маънавият, 2008. – Б. 112.

Ўзича ўзи алоҳида жамият ёки давлат доирасида амалга оширилса-да, улар мазкур жараён билан уйғунлашиб, унинг бир қисми бўлиб қолди. Глобаллашув мавзуси кенг кўламдаги фикрларни тизимлаштириш ва таҳлил қилиш заруратининг шартланишига нисбатан кенг ва кўпёқлама муҳокамани талаб қилади. Бу эса глобаллашув феномени тўғрисида мушоҳада юритишга ҳамда унинг архитектураси ва механизмларини кўздан кечиришга имкон беради. Бундай тадқиқот глобаллашув жараёнига худди унинг ёрдамида умумжаҳон миқёсидаги ахборотлашган жамият шаклланаётган жараённи кўришга имкон яратди. Ахборотлашган жамиятда ахборот воситалари ёрдамида маънавий-ахлоқий ва педагогик омиллар етакчилик қилади. “Ахборотлашган жамият – ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатларида ҳамда капиталнинг ўсишига эришишда билим ва ахборотнинг етакчи ўринга чиқишидир”.⁵ Яна бир таърифда, “Ахборотлашган жамият бу – ижтимоий-иқтисодий ривожланишда, энг аввало, ахборотни тайёрлаш, унга “ишлов бериш”, сақлаш ва тарқатиш учун етарлича шароит яратилган жамиятдир”⁶ - дейилади.

Инсон ўзлигини англаш жараёнида идентикликка эришади, зотан унда инсон тафаккури иштирок этади. Эришилган идентиклик инсон шуурида ифодаланиб, унинг мавжуд борлиқ ва имконият ўртасида уни мустақил ва алоҳида идрок этишни амалга оширишига имкон беради. Айнан ўзликни англашгина инсонга ўз идентиклигини ўрнатишига имкон беради. Инсон турмушидаги ижтимоий шароитларнинг айна пайтда ўзгариши идентиклик инқирозининг уни излаш ва қўлга киритиш борасида вужудга келиши тўғрисида юритишга имкон беради. Ахборотлашган жамиятнинг глобаллашув шароитида ривожланиши унинг атомлашуви тенденцияларининг чуқурлашуви билан ҳамоҳанг бўлиб, радикал плюралликнинг, Ғарб маданияти эклектиклигининг

⁵ Информационная политика. Учебник. Под общ.редак. проф. В.Д.Попова. – М.: Изд-во РАГС, 2003. – С. 25.

⁶ Юсупов А. Иккинчи “тўфон”//. – Тафаккур-2012. 4-сон Б. 11.

замонавий ҳолатини акс эттирувчи модернистик парадигмага мувофиқдир.

Глобал ахборотлашган жамият шахснинг шаклланиши учун янги имкониятларни тақдим этади ва шу билан бир қаторда инсонга нисбатан янада жиддийроқ талабларни илгари суради. Инсоннинг ички ва ташқи жиҳатдан индивидуаллашуви шаклланишининг нисбати ахборотлашган техномухитнинг доимий трансформацияси шароитида бир-бирига уйғунлашуви даражасини ифодалашга ҳамда янги техно-ижтимоий муҳитнинг бирмунча барқарор ижобий ва салбий тенденцияларининг инсонга таъсирини акс эттиришга имкон беради. Жумладан, ахборот воситалари ва технологиялар билан таъминланган ахборотнинг жўнлиги янги билимларнинг юзага келишига асосланишни пасайтиради. Замонавий жамиятдаги ахборотлашган макон тақдим этган манбалардан билимларни осон қўлга киритишни идрок этишнинг янги усулини ривожлантириш бўйича фаолият мотивациялашувни юзага келтирмайди.

Билимлар кўламининг ортиши билан уларнинг ўзлаштирилиши шахс ички оламининг ташқи вазифаларга тайёр эмаслиги ҳамда олинаётган ахборотнинг ҳажми, кўлами ва сифатини баҳолаш кўникмасининг мавжуд эмаслиги тўғрисида сўз юритади.

Инсон шубҳа ва гумонлар гирдобига тушиб қолганида масъуллик ва жавобгарликдан воз кечади. Натижада у нотўғри қарорлар қабул қилади; қарорлар қабул қилиш масаласида техник воситаларни ҳаддан зиёд идеаллаштириб юборади. Шу ўринда Мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёвнинг фикрига эътибор қаратиш зарур: “Биз бир нарсани ҳеч қачон эсимиздан чиқармаслигимиз зарур. Агар “оммавий маданият” таҳдиди фақат четдан – Ғарбдан кириб келади, десак, қаттиқ адашамиз. Бу бало, афсуски, ўзимиздан, ўз орамиздан ҳам чиқиши мумкин. Мен бу гапларни осмондан олиб айтаётганим йўқ. Юртимизда нашр этилаётган айрим газета-журналлар, китобларни, суратга олинаётган баъзи

клип ва киноларни, эфирга берилаётган кўшиқ ва рақсларни кузатиб, соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам шундай хулосага келиши табиий”⁷.

Шу муносабат билан ишда шу каби виртуал коммуникатив маконда юз бераётган ўзаро ижтимоий ҳаракатларнинг виртуаллашуви билан шартланган ижтимоийлаштиришнинг анъанавий шакллари бекор қилувчи жараёнларни ўрганиб чиқишга жиддий эътибор қаратилган. Виртуал ижтимоийлаштиришда юзакилик, ҳамкорликдаги фаолиятнинг, мустаҳкам ижтимоий алоқалар ва ҳоказоларнинг йўқлиги каби жиҳатлар намоён бўлди. Буларнинг барчаси инсоннинг ижтимоий воқелик тўғрисидаги тасаввурини бузиб кўрсатади ва унинг социумдаги бегоналашуви ва атомизациялашувининг ортишига олиб келади. Эътироф этилган ҳолатларнинг барча йиғиндиси идентиклик муаммоларини ҳал этишнинг янги йўллари излашга мажбур қилмоқда. Глобал ва локал уйғунлашув, ахборот-коммуникатив технологияларни қўллаш шарофати билан горизонтал алоқаларни ўрнатиш, ахборотнинг юксак даражадаги кенг кўламда эканлиги, муқобиллик сонининг ортиши, ижтимоий муносабатларнинг виртуаллашуви тадқиқот векторининг ахборотлашган техномухит томонидан таҳдим этилган янги имкониятлар ёрдамида инсон идентиклиги стратегиясини излаш ва жорий қилиш муаммосига олиб чиқади.

Бу жараёнда Интернет ва унда юзага келаётган тармоқ ҳамжамиятлари алоҳида ўрин тутаяди. Глобал Интернет тармоғи ахборот алмашинуви жараёнига янги чизгиларни олиб киради. Биринчидан, интернетнинг ахборотлашган тузилмасини оммавий ахборот воситалари билан яқин бўлишига қарамай, у етказиб бераётган хабарларни узатишнинг янги шакли борасида сўз юритиш жоиз. Интернетдаги ахборот алоқаларидан фойдаланувчи ва тармоқ ресурслари ўртасидаги вақт ва масофа чегарасини

⁷ Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси . Халқ сўзи. 2017 йил 5 август.

ўчириш юз бермоқда. Шундай қилиб, ахборот узатиш ва олиш форматини ўзгартиришни талқин этиш мумкин. Иккинчидан, интернет ва унинг тармоқ ҳамжамиятлари янги коммуникатив имкониятларни бермоқда бу эса алоқаларни мустаҳкамланишининг ортишида ўз аксини топмоқда. Айнан коммуникация идентикликни ўрнатишда зарур шароит ҳисобланади. шунга мувофиқ тарзда тармоқ амалиётига асосланган жамоатчилик бирлашмалари, ташкилотларнинг янги вариантлари вужудга келади. Индивидлар виртуал маконда виртуал идентикликка эришиши мумкин, бироқ мавжуд ижтимоий ўзаро муносабатларда муҳим ижтимоий алоқалардан четда қолиб кетиши мумкин. Бу эса ўз навбатида, инсонга бегоналашувни енгизишга, дахлдорлик, ўзликни англаш, ўзликни намоён этиш орқали ўз индивидуаллигини амалга оширишга бўлган эҳтиёжини қондиришига имкон бермайди. Ахборот ресурслари томонидан Интернетга қўйилган воситалар индустриаллашган жамиятда инсонни идентификацияланиш вазифасини тўлақонли ҳал этилишига имкон бермайди. Бу эса идентикликка эришиш стратегиясини тузиш учун янги изланишлар зарурати тўғрисида далолат беради.

Оила институтининг тобора мураккаблашиб бораётган замонавий шароитида ота-она маданиятини мураккаб педагогик контекстга асосланган мураккаб ҳодисадир. Ота-она маданиятини унинг фаолияти тизими сифатида белгилаш, бу оилавий муҳитда амалга ошириладиган, боланинг маданияти ва бошланғич ижтимоийлашув жараёнида она ҳамда отанинг компетенцияси ва ижодий фаолияти даражасини белгилайди⁸. И.В.Гребенниковнинг ишида ота-оналарнинг асосий қисми педагогик маданиятининг етарли эмаслиги муаммоси очиб берилди, уларнинг таълим фаолияти натижаларига салбий таъсир қилади, ёш авлоднинг билим даражаси пастлигида намоён бўлади, бу осонлашади⁹.

⁸ Крячко А. А. Культура быть родителем// Возрождение. -2008. - № 6(26). - С. 95-99.

⁹ Гребенников И. В. Воспитательный климат семьи. - М.: Знание, 1976. - 40 с.

Доимий равишда кадриятларни қайта баҳолаш, одамлар онгидаги стереотипларни бузиш, оилаларининг аксарият қисми ҳаёт шароитларини кескин ўзгартириши билан характерланади.

Ота-оналар маданияти салоҳиятини рўёбга чиқариш мезонлари бўлган болаларни оилада тарбиялаш ва ижтимоийлаштириш муаммоларини ҳал қилиш замонавий жамиятда юзага келадиган ижтимоий муаммоларга бевосита боғлиқдир. Ушбу муаммоларга ёш авлодни ижтимоийлаштириш, болаларга маънавий-ахлоқий тарбия бериш ва кадриятлар йўналишини ўзгартириш, авлодларнинг ўзаро алоқалари услубларини ўзгартириш, ахборот жамиятининг манфаатларига таъсирини ҳисобга олган ҳолда уларнинг ахлоқий кўрсатмаларини шакллантириш киради. Кўрсатилган рўйхат ота-она маданиятининг моддий асосини ташкил этади. Бугунги кунда жамиятда ёш авлодни ижтимоийлаштиришнинг долзарб муаммоси турибди. Жамиятда мавжуд бўлган беқарорлик, унинг ижтимоий қайта ташкил этилиши, табақаланиш даражаси ошиши, индивидуал шахслар ва турли гуруҳларнинг турмуш тарзлари ва кадрият йўналишларининг хилма-хиллиги, авлодлар ўртасидаги зиддиятнинг келиб чиқиши ҳисобга олинса, кўплаб ота-оналар зарур функцияларни тўлиқ бажара олмайдилар. Бу ота-оналарнинг кўпчилигининг таълим муаммоларини ҳал қилишга тайёр эмаслиги ва уларнинг ота-она маданиятининг пастлиги билан боғлиқ¹⁰.

Ижтимоийлашувнинг биринчи ва асосий институти - оила, бу орқали бола асосий ижтимоий билимларни эгаллайди, ахлоқий кўникмалар ва қобилиятларни ҳамда жамиятда ижтимоийлашувига ёрдам берадиган кадриятларни, идеалларни шакллантиради. Оила жамиятнинг ҳар куни амалга ошириладиган маънавий-ахлоқий кадриятларига: кундалик ҳаётда ва уй-рўзғорда, таътил кунларини ўтказишда, бўш вақтни ташкил қилишда, оила

¹⁰ Слободчиков В. И. Духовные проблемы человека в современном мире // Педагогика. - 2008. - № 9. - С. 33-39.

аъзолари, дўстлари ҳамда танишлари билан муносабатни тарбиялайди¹¹.

Оиланинг тарбиявий салоҳияти ва педагогик кучининг пасайиши ота-оналарнинг болаларни тарбиялашдаги ожизлиги, бепарволиги ёки ҳаракатсизлигида ифодаланади. В.И.Слободчиков авлодлараро алоқаларнинг йўқ қилинишини оила ва таълим тизимига анъанавий маданиятни эфирга узатиш функциясини бажаришга тўсқинлик қиладиган мавжуд вазият муаммоси деб ҳисоблайди; оилада, мактабда, жамиятдаги бегоналашув ва қарама-қаршилик; ҳаётга лаёқатли ота-оналар жамоаларининг етишмаслиги; ижтимоий-маданий, миллий ва маърифий қадриятлар ва маъноларнинг расмийлаштирилмаслиги билан боғлиқ¹².

Сўнгги ўн йилликларда илм-фан ва технологиянинг ривожланиши, дунё жараёнларининг глобаллашуви авлодлар ўртасидаги алоқаларнинг қайтарилмас узилишига ёрдам берди. Ота-оналарнинг ҳаёти энди болалар учун намуна бўла олмайди, чунки оқсоқолларнинг тажрибаси такрорланмайди ва ҳатто ёши ўзгарган дунёда мавжуд бўлиши учун ҳам керак эмас. Боланинг ўзи борлиқнинг муҳим саволларига жавоб топади. Борган сари катталар болалардан ўрганишга мажбур бўлмоқдалар. И.Ф.Дементева таъкидлашича, “Бугунги кунда авлодлараро ўзаро муносабатларнинг азалий амалиётида умуман атипик бўлган вазият мавжуд бўлиб, унда ота-оналар ҳаёт масалалари бўйича маслаҳат олиш учун вояга етмаган болаларга мурожаат қилишади. Ёш авлод ҳамма нарсани янги нарсаларни идрок этишга тайёрлиги туфайли кўпроқ мослашган ва оилада жамиятнинг замонавий қадриятларини ўтказувчиси бўлиб қолмоқда”¹³.

¹¹ Овчарова Р. В. Психология родительства : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2005.

¹² Слободчиков В. И. Духовные проблемы человека в современном мире // Педагогика. - 2008. - № 9. - С. 33-39.

¹³ Дементьева И. Ф. Российская семья: проблемы воспитания: Руководство для педагогов. - М.: Государственный НИИ семьи и воспитания, 2000. - 180 с.

Ота-оналар маданиятини ўрганиш сўровномани ўз ичига олган бўлиб, унда ота-оналар томонидан болани тарбиялаш жараёнида ҳал қиладиган вазифалар рўйхати таклиф қилинган ва респондентлар таълим вазифаларини аҳамияти бўйича тартиб-лашлари керак эди. Тарбиялашнинг устувор йўналишларида биринчи ўринни респондентларнинг аксарияти боланинг ҳаёти ва соғлиғига ғамхўрлик қилишни назарда тутадиган соғлиқни сақлаш йўналишидаги вазифаларга беришди. Иккинчи ўринда боланинг ривожланишини иқтисодий қўллаб-қувватлаш ва меъерий ижтимоийлашув билан боғлиқ таълим вазифалари турарди¹⁴.

Оилавий тарбиянинг устувор йўналишлари орасида охириги ўринда респондентлар маънавий-ахлоқий тарбиянинг болани очикчасига ва ҳалоллигини рағбатлантириш, меҳнатсеварлик ва Ватанга муҳаббатни тарбиялаш, ватанпарварликни тарбиялаш каби вазифаларни қўйдилар. Ушбу натижани маънавий-ахлоқий, хусусан, диний тарбия замонавий оилаларнинг аксарияти томонидан асосий ижтимоий-маданий қадриятларни болаларга беришни таъминлайдиган тарбия стратегияси сифатида қабул қилинмаслигининг далили сифатида талқин қилиниши мумкин – бу шахснинг ўзини ўзи кейинги ҳаётда белгиланиш ва шахсий маънавий шаклланиш ҳамда ижтимоийлашув учун муҳим шарт.

Ота-она маданиятининг асосий таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат:

– қадрият-семантик контекст - оилавий мазмунли қадриятларни англаш ва қабул қилиш, масалан, турмуш қуриш, болаларни туғилиши ва тарбиялаш, ота-онани ижодий ўзини ўзи англаш, оналик ва оталик нуфузи, маданий муҳитни шакллантиришда танланганлик ва маданий мувофиқлик. Болани тарбиялаш, асосий ҳаётий қадриятларни фаол ривожлантиришда болага ёрдам беришга тайёрлиги ва қобилияти, салбий ахборот ҳамда алоқа

¹⁴ Носкова А. Семья перед лицом вызовов глобализирующегося мира // Социологические исследования. - 2013. - № 5. - С. 147-149.

таъсирига қарши туриш қобилияти ва бошқалар шулар жумласидандир;

– педагогик контекст – ота-оналарнинг маданият асосларини ўзлаштириш ва болаларга етказишда ота-оналарнинг фаол тарбиявий позицияси, боланинг ёши ва қизиқишларига мос равишда турли хил тадбирларда таълим салоҳиятини рўёбга чиқариш кўникмаларини шакллантириш оилавий таълим ҳамда тарбия, бўш вақтни биргаликда ташкил этиш қобилияти, оиланинг тузатиш имкониятларидан фойдаланиш;

– ижтимоий-психологик – ота-оналарнинг болани оилада тарбиялашнинг психологик, педагогик ва ижтимоий-педагогик асослари тўғрисида онгли ғояларини шакллантириш; ёш хусусиятлари ва бола ривожланишининг қонуниятлари тўғрисида билимларнинг мавжудлиги; турли ёшдаги болаларнинг асосий эҳтиёжларини ва ушбу эҳтиёжларни қондириш усулларини тушуниш, оилавий таълимнинг имкониятлари, тамойиллари ва усулларини тушуниш;

– ҳуқуқий саводхонликнинг мазмуни - ота-оналарнинг болаларни тарбиялаш учун жавобгарлигини белгилайдиган меъёрий-ҳуқуқий базани янгилаш, ривожланиш масалаларида ота-оналарнинг ваколатларини кенгайтириш орқали масъулиятли ота-оналарнинг ижтимоий ҳодисаси сифатида шаклланишига кўмаклашиш;

– болани тарбиялаш, ота-она маданиятини ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар тизимини амалга ошириш;

– маънавий ва ахлоқий контекст - ота-оналарнинг болаларни туғилиши ва тарбиялаши учун фаол мотивацияси, ота-онани ҳаётнинг ўзини ўзи англаши, ота-оналарнинг ўзларининг оталик (оналик) ролларига ижобий муносабати, ўз фарзандига нисбатан хайрихоҳ муносабати қабул қилишда, севишда, тушунишда ва унинг ривожланиши ҳамда хулқ-атворининг ўзига хос хусусиятларига муносиб муносабат билан; индивидуал ва оилавий таълим

салоҳиятини фаоллаштириш, ҳамда ижодий ривожлантиришга интилиш ва бошқалар шулар жумласидандир.

Замонавий оиланинг ота-она маданиятини ривожлантиришнинг асосий шартларидан бири, бу оилавий таълимнинг аксиологик таркибий қисмини актуаллаштиришдир. Масъулиятли ота-она ва ота-она маданияти ижтимоий ҳодисаларини ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар комплексида қиймат-семантик контекст ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ушбу жиҳатдан масъулиятли тарбия инсоннинг яхлит психологик тарбияси, шу жумладан кадриятлар йўналишлари, қарашлари ва кутишлари, ота-онанинг ҳис-туйғулари, ўзини ўзи ота-она сифатида тутадиган субъектнинг муносабати, муносабати ва эътиқоди мажмуини англатади.

Ички жамиятда ота-она маданиятини ривожлантиришнинг энг истиқболли стратегияси, бу ички цивилизация кадриятларига йўналиш бўлиб, замонавий оилани маданий-педагогик амалиётга анъанавий ривожланиш потенциалини фаол ривожлантириш ва интеграциялаш орқали ўрганишдир. Анъаналар ота-оналар маданияти маконини ташкил қилишнинг асосий механизми бўлиб, ота-оналар томонидан замонавий жамият ҳаётини ташкил этувчи кадрият ва маъно идеаллари билан танишиш орқали ўзлаштирилади. Ушбу жараённинг натижаси ота-она маданияти потенциали томонидан замонавий шароитларда анъанавий кадриятларни талқин қилиш жараёнида ривожланиш учун янги туртки олишидир. Анъанавий кадриятларни сақлаб қолиш жамиятни бирлаштиришга, оиланинг, миллатнинг кадрият бирлигини таъминлашга, Ўзбекистон фуқароларини ахлоқий, маънавий ва маданий ўзини ўзи аниқлашни амалга оширишга ёрдам беради. Шунини таъкидлаш керакки, оилавий интеграция механизмлари, хусусан, унинг аъзолари ўртасидаги муносабатлар таълим жараёнида катта роль ўйнайди. Уларнинг бузилиши жиддий салбий оқибатларга олиб келади. Кўпгина ота-оналар фарзандларининг ҳиссий эҳтиёжларини билишмайди ва ўз фарзандлари билан

хиссий даражада самарали муносабатда бўлиш учун зарур кўникмаларга эга эмаслар. Шу билан бирга, ота-оналарнинг катта қисми профессионал ўқитувчилар эмас. Улар тарбия соҳасида махсус билимларга эга эмаслар ва болалар билан алоқа ўрнатишда қийинчиликларга дуч келишади. Ўқитувчилар ва ота-оналар биргаликда ушбу муаммони ҳал қилишнинг энг самарали усуллари излашга, педагогик таълимнинг мазмуни ва шакллари белгилашга ҳаракат қилмоқдалар¹⁵. Бундан ташқари, ота-оналар кўпинча ўз фарзандларини билишмайди, чунки улар ўз фарзандлари билан бирга бўлишни хоҳламайдилар ва вақт ўтказолмайдилар, шунингдек, болаларга ўзлари каби бўлишларига имкон беришади. Ва кейин мутахассислар ёрдамсиз ўз-ўзидан ҳал қилишнинг иложи бўлмаган муаммолар пайдо бўлади. Ота-оналар турли одатдаги, болаликдаги алоқа муаммолари, ота-она ва бола муносабатларидаги қийинчиликлар, шунингдек, болалардаги хиссий қийинчиликлар туфайли ёрдам сўрашади¹⁶.

Тавсия этилган шароитда оилавий қадриятларни тан олиш ва тақдим этиш, оилага тизимли психологик, педагогик ва ижтимоий-иқтисодий ёрдам, анъанавий тарбиявий қадриятларни тарғиб қилиш, ота-она маданиятини шакллантиришнинг кўп қиррали дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш воситаси бўлиб хизмат қилади. Оилада ва таълим муассасаларида болаларни мунтазам равишда ва мақсадга мувофиқ маънавий-ахлоқий тарбиялаш, авлодлараро ўзаро таъсирнинг турли хил таълим ва ижтимоий лойиҳаларини амалга ошириш, оиланинг таълим салоҳиятини, муассасаларини, анъанавий диний ташкилотларни, жамоатчиликни бирлаштириш муҳим аҳамиятга эга¹⁷.

¹⁵ Григори Н. Связующая нить : программа коррекции детско-взрослых отношений // Школьный психолог : [сайт журнала]. - URL : http://psy.1september.ru/artide_extphp?dir= 2000/28/&Ш e= 5_12.htm; Борисов А. Е. Интеллектуальные способности, самосознание, общение и социализация личности : реф. / Ярослав. гос. сель-хоз. акад., каф. управления и права [Электронный ресурс]. -Ярославль, 2011.

¹⁶ Бухалова И. М. Воспитание сознательного родительства. -Ярославль, 2004.

¹⁷ Овчарова Р. В. Психология родительства : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2005.

Бугунги кунда Ўзбекистонда ота-оналар виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришнинг самарали усул ва воситаларини фаол равишда илмий жиҳатдан ўрганишга эҳтиёж бор, улар кўшимча ва умумий таълимнинг турли хил давлат муассасалари шакллари, ҳаракатлари ва оила, мактаб, маҳалла ҳамда жамоатчиликнинг ягона талабларини бирлаштириши мумкин. Бундай вазиятда оилавий, норасмий, умумий ва виртуал таълимни бирлаштириш зарур. Шу билан бирга, норасмий виртуал таълим ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга ёрдам берадиган бир қатор афзалликларга эга. Бу эса, виртуал таълим базасини кенгайтиради ва чуқурлаштиради, ота-оналарнинг виртуал таълим олиши учун зарур технологиялари билан қуроллантиради. Клубнинг иш шакли ота-она маданиятини шакллантириш учун қулай фаолият тизимини ташкил этишга имкон беради, қулай шароит ҳар бир ота-онага оилавий урф-одатлар, насл-насабга оид билимларнинг аҳамияти, оила ичидаги мулоқот ва ўзаро алоқалар тўғрисидаги маълумотларни етказишга ёрдам беради. Ота-оналар маданиятини замонавий ҳаётнинг муҳим таркибий қисми сифатида шакллантириш муаммосини актуаллаштириш оилага даврлар бошида йўқотган маънавий касбини қайтариш имкониятини беради.

Оила ўз ривожланиш истиқболлари билан боғлиқ бўлган жамиятнинг бир қисмидир, шунинг учун унда ҳаёт ижобий асосга, сезгирлик ва талабчанликка, муҳаббатга ва бир-бирларига, айниқса болаларга нисбатан самимий муносабат асосида қурилиши керак. Бироқ, ҳозирги пайтда аксарият оилалар иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш билан овора, кўпинча оилавий нутқ доирасида болани тарбиялаш ва шахсий ривожланишини ташкил этиш муҳимлигини англамайдилар. Педагогик жамоалар, ота-оналар жамоатчилиги бугунги кунда оила тузилишидаги маънавий-ахлоқий меъёрлар ва урф-одатлар йўқ қилинаётгани, салбий ҳодисалар вужудга келгани ва болалар муҳитида тараққиёт, болаларнинг ақлий ва жисмоний

саломатлиги ёмонлашаётганини, бу бошқа нарсалар қаторида ота-оналарнинг педагогик маданияти даражасининг пасайиши ва ёш авлоднинг ижтимоийлашувида оиланинг тарбиявий таъсирининг ўрни катта.

Мамлакатимиздаги ижтимоий-маданий вазиятнинг жадал ривожланиши, оилавий қадриятларнинг қадрсизланиши ота-оналар билан ўзаро муносабатлар технологиясининг ўзгаришини ва уларнинг педагогик маърифати ва таълимини ташкил этиш, педагогик маданиятни такомиллаштиришнинг энг муҳим таркибий қисми сифатида зарурлигини олдиндан белгилаб беради. Жамият-ни ривожлантириш, ушбу йўналишда ишлайдиган мутахассисларни касбий тайёрлаш ва қайта тайёрлашни такомиллаштиришни тақозо этади.

1.2-§. Ота-оналарнинг виртуал ва педагогик маданияти концепциясининг тадрижий ривожланиш босқичлари

Ҳозирги давр шароитида ахборотлашган жамият нима эканлиги тўғрисида бирор тасаввур ҳам, тушунча ҳам мавжуд эмас. Бироқ, ахборотлаштиришнинг ривожланиш босқичига хос бўлган ижтимоий ўзгаришлар техника тараққиёти билан шартланган бўлиб, жумладан информацион техниканинг ривожланиши ахборот технологияларининг ҳар ерда татбиқ этилиши каби ҳолатлар ҳеч кимда шубҳа уйғотмайди. Шу сабабга кўра, техномуҳит динамикасига ва унинг ривожланишининг боришида техномуҳит – жамият – инсоннинг ўзаро муносабатларига киритилган ўзгаришларга алоҳида эътибор қаратиш жоиз. Бу ерда антропоцентрик технологияларнинг жадал ривожланишининг ўзигина эътиборни қаратиб қолмай, балки умуман инсоннинг табиий муҳитдаги ва шу жумладан инсоннинг англаб етиш муносабати билан юзага келган марказий ҳолати билан шартланган замонавий техномуҳит технологияларининг инсонга таъсир

кўрсатиши эътиборни ўзига тортади. Шу муносабат билан ахборотлашган жамият мувофиқ тарзда ривожланишининг индустриаллашган босқичи дея аталувчи техноген тараққиёт босқичи сифатида намоён бўлади. Ахборотлашган жамият шароитида тармоқ ҳамжамиятларидан фойдаланиш шахс идентиклигига эга бўлишнинг стратегияларидан бирига айланади.

Жамият ҳаётидаги барча жабҳаларни қамраб олган глобаллашув жараёнлари ахборотлашган жамиятнинг вужудга келиши билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, ҳозирги давр ривожланиш босқичида муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, замонавий техномуҳитда гарчи бу кириш турли шароитларда турлича амалга оширилса-да, асосан бутун оламни ўз қобиғига “тортувчи” глобаллашув рўй беради. Бизнинг наздимизда, глобаллашув ва ахборотлаштириш жараёнлари бир-бирини тўлдирувчи, ўзаро бир-бирини қўллаб-қувватловчи, ҳамкорликда глобал жамият тузилмасини қурувчи жараён ҳисобланади. Жамиятдаги ривожланишнинг индустриал босқичида юзага келган идентификациялаш ва шахснинг ўзлигини англашга эришиш жараёнининг парчаланиши ёхуд заифлашуви туфайли глобал миқёсдаги ўзгаришлар инсонни янги мавқега қўяди. Бир томондан кўплаб техник ва ижтимоий муаммоларни ҳал этишда ахборот технологиялари кенг қулайликларни яратиб беради. Бошқа томондан эса улар салбий оқибатларга олиб келади. Ахборотлаштириш ва глобаллашувнинг бу каби ижобий ва салбий тўқнашуви натижасида замонавий жамиятда кузатилаётган қатор парадокслар юзага келади. Ахборотлаштиришнинг ижобий жиҳатлари сирасига инсон ўзлигини намоён қилиши учун инсон шахсиятини объективлаштириш усуллари ва каналларини кенгайтириш ҳамда унинг маълум сифатлари қобилиятларини ва кучайтириш каби янги имкониятларни киритиш мумкин. Бироқ, улар билан янги билимлар генерациялашуви учун мотивациянинг пасайиши боғлиқ бўлиб, бунга ижтимоийлаштириш шаклларининг ўзгариши,

ижтимоийлаштиришнинг анъанавий усуллари бекор қилиниши, аниқ билимлар қийматининг пасайиши, қарорлар қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви ва кўламининг ортганлиги туфайли янги билимларнинг бекор қилиниши сабаб бўлган. Шахсга таъсир этиш қисмида билимларга ва ижодий фаолиятга эришишнинг қулайлиги муҳим ҳисобланиб, бир пайтнинг ўзида ижодий фаолиятга эришишга мотивацияланишнинг сустлашуви ҳамда муқобилликнинг мўллиги шароитида қарорлардан воз кечиш ҳолати ҳам муҳим саналади. Бу борада олим Раҳмон Қўчқор масалага қуйидагича ёндашади: “Ўзига “ахборот дунёси”, “ахборотлашган жамият” деб ном қўйиб олган бугунги жумла жаҳонда у ёки бу воқеа-ҳодиса ҳақида (у тарихда юз берганми ёки куни кеча содир бўлди – фарқи йўқ) оммавий ахборот воситалари “топиб” тарқатаётган маълумот, “тезкор хабар” қанча кўпайса, ўша воқеа-ҳодисага доир асл ҳақиқат шунча мавҳумлашиб бормоқда”¹⁸.

Ахборотлашган жамиятнинг вужудга келиш жараёнида турлича намоён бўлган ҳолати маълум маънода инсон идентификацияси муаммосида умумлашади, яъни жамият муҳитида ўзлигини кашф этади ва англаб етади. Ўз-ўзини идентификациялашнинг бутун мажмуасига ривожланишнинг ахборотлашган босқичида киритилган янги шартлар виртуал аҳамият касб этувчи ва шу билан бирга инсонлар ўртасидаги ижтимоий виртуаллашувга олиб боровчи янги коммуникатив алоқалар бирмунча аҳамиятлидир. Бевосита алоқага ва бевосита ҳамкорликдаги фаолиятга асосланган анъанавий идентификация усуллари ижтимоий ва коммуникатив алоқаларда янада кам ўрин эгаллайди. Уларнинг ўрнига виртуал алоқалар ва ўзаро муносабатлар бирмунча ёрқин акс этиб, унда Интернет глобал тармоғи воситасида амалга оширилувчи турли-туман коммуникациялар намоён бўлади. Коммуникатив алоқаларнинг янги шартлари идентификациянинг янги шакллари вужудга келтиради. Жумладан, турли сабабларга

¹⁸ Раҳмон Қўчқор. Дунё кураш майдонидир//. – Тафаккур-2016. 4-сон Б. 24.

кўра юзага келувчи ранг-баранг тармоқ ҳамжамиятлари ҳам шулар сирасига киради. Тармоқ ҳамжамиятида унга жалб этилган кишилар ўзларининг дунёқарашлари воситасининг янги коммуникациясини излайдилар. Идентификациялашнинг ушбу жиҳати билан ахборотлашган жамиятда идентикликни излаш ва унга эришишнинг виртуал стратегияси муҳим ўрин тутаяди, бинобарин у индустриал жамиятда юзага келган “юзма-юз” идентиклаш шаклини бузади ёки самарасиз қилади. Бу каби виртуал стратегия идентификациялаш усуллари шакллантиради, бунинг натижасида тармоқ ҳамжамияти ижтимоий гуруҳларнинг белгилари ва вазифаларига эга бўлади. Масофавий чекловлар йўқлиги (Интернет бутун оламни қамрайди) ҳамда коммуникацияларнинг юқори зичлигини назарда тутган ҳолда, тармоқ ҳамжамиятларининг миқдори ва кўлами кенгайди, идентификацияга эришиш муаммоси кўп жиҳатдан шахсий танловнинг муаммосига айланади ва янги алоқаларнинг бепоян майдонида мураккаблашиб боради. Инсон томонидан ахборот технологияларини қўллаган ҳолда идентиклик (бир хиллик)ни излаш стратегиясини жорий қилиш бегоналашиб кетишни енгишга уриниш, ўз индивидуаллигини жорий этиш эҳтиёжини қондиришдир. Бироқ излашнинг виртуал стратегияларини қўллаш ва идентикликни ўрнатишнинг аниқ амалиёти инсонга ўз эҳтиёжларини тўлақонли жорий этишига имкон бермайди. Замонавий ахборотлашган жамиятда коммуникация жараёнларининг муаммоли томонларининг аниқланиши тегишли ижтимоий тузилмалар доирасида аниқ ижтимоий ўзаро ҳаракатлар ролининг ортиши ва виртуал алоқалар ролининг заифлашувига олиб бориши керак. Замонавий илмий тадқиқотларда таълимни виртуаллаштириш муаммоси турли позициялардан келиб чиққан ҳолда кўриб чиқилади. Бу ижтимоий, маданий маконни виртуаллаштиришнинг ўзига хос хусусияти билан ҳам, динамик ўзгарувчан дунёда анъанавий императивларни сақлаб қолишга интиладиган таълим жараёнининг табиати билан бевосита

боғлиқдир. Шу боисдан ҳам биринчидан уларни ушбу қадриятларни сақлаган ҳолда замонавий цивилизация асосий қадриятлари доирасида юз берадиган ўзгаришлар деб ҳисоблаш мумкин бўлади. Иккинчидан постиндустриал жамиятни аввалги асосий қадриятларнинг ўзгариши билан боғлиқ цивилизация ривожланишининг янги турига ўтишнинг махсус босқичи сифатида талқин қилинади. Ушбу талқинларнинг ҳар бири келажакнинг аниқ сценарийсига мос келади. Ва ушбу сценарийларнинг ҳар бири фан ва таълимни ривожлантиришнинг махсус стратегиясини назарда тутаяди. Ушбу жараён аллақачон таълимнинг, хусусан ва умуман маданиятнинг қанчалик даражада чуқур намоён бўлишини англатади. Аммо таълим, жамият маданияти элементи сифатида, уни амалга ошириш воситалари ва усуллари тўплами билан тавсифланади. Шунинг учун ушбу жараённи виртуаллаштириш масаласи долзарб аҳамият касб этади. Аввало, қадим замонлардан бери таълим нафақат малака ва кўникмаларни авлоддан авлодга ўтказиш воситаси бўлиб хизмат қилган, балки, энг муҳими, бу маълумотлар омбори бўлган. Ахборотнинг пайдо бўлиши, тарқалиши ва сақланиши, ўзгариши ва ўзлаштирилиши маданий тараққиётнинг асоси бўлган жараёнлардир, чунки маданият ижтимоий тажрибанинг авлоддан авлодга ўтишини таъминлайди, ижтимоий хотира механизми вазифасини бажараяди.

Компьютер нафақат “маълумотларни” воқеликнинг изчил моделларида тартибга солиш ёки синтез қилишда ёрдам беради, балки мумкин бўлган чегараларни ҳам ошириб юборади. Бинобарин, компьютер технологиялари туфайли ижтимоий хотира ўзининг “абдий” мавжудлигининг механизмини намоён этади. Ва агар таълим жараёнида ижтимоий хотира бизнинг ижтимоий эҳтиёжларимиз таъсирида жамият ҳаётига сингиб боради, деб айтсак, демак, у янги, виртуал шароитлардагина амалга ошишини эсдан чиқармаслигимиз керак бўлади.

Таълим мақсадларида виртуал технологиялар 1960-йилларда учувчилар махсус симуляторлар ёрдамида самолётни бошқаришни ўрганган пайтларда қўлланила бошланди. 1980-йиллардан бошлаб Қўшма Штатларда, биринчи навбатда, ҳарбий кадрларни тайёрлаш муаммоларини ҳал қилиш учун машинада яратилган тасвирларни диалог орқали бошқаришнинг тубдан янги тизимлари яратила бошланди. Виртуаллик тушунчаси психология, физика, биотехнология, санъат тарихи, ергономика, кўнгил очиш саноати ва бошқаларда қўлланилади. Масалан, виртуал объект бу инсон ва машинанинг бирлашиши. Ушбу виртуал объектнинг функциялари нафақат инсоннинг функциялари, на машинанинг функциялари билан қисқартирилмайди ва бундай виртуал объектнинг ўзи фақат ҳақиқий объектлар – одам ва машина ўзаро таъсири натижасида мумкин бўлади.

Психологик нуқтаи назардан Н.А.Носов виртуал реалликнинг қуйидаги ўзига хос хусусиятларини аниқлади: авлод, долзарблик, автономлик, интерактивлик¹⁹. Психологик виртуал ҳақиқатларни, унинг фикрига кўра, инсон психикаси яратади. Виртуал ҳақиқат, уни вужудга келтирадиган ҳақиқат фаол бўлгандагина мавжуд бўлади: виртуал ҳақиқатда вақт, макон ва қонунлар мавжуд. Виртуал ҳақиқат бошқа барча ҳақиқатлар билан, шу жумладан уни яратадиган нарсалар билан ўзаро таъсир қилиши мумкин.

Виртуал жараёнларнинг сабабий алоқадорлиги ҳақиқий объектларнинг ўзаро таъсири билан боғлиқ. Агар бир ёки бир нечта ўзаро таъсир қилувчи объектлар фаолиятнинг ўзаро таъсири субъекти (талаба, ўқитувчи) сифатида ҳаракат қилса, бу ўзаро таъсир уларнинг виртуал ҳолатининг манбаига айланади, бу ўзаро таъсирга қадар бир хил субъектларнинг ҳолатидан фарқ қилади. Ҳақиқий субъектларнинг ички ҳолати, уларнинг виртуал ҳолати

¹⁹ Носов Н.А. Виртуальный человек: Очерки по виртуальной психологии детства. - М.: Изд-во "Магистр", 1997. С.14.

натижасида вужудга келадиган ўзгариш ва ўсиш, давом этаётган таълим жараёни ва натижасини тавсифлайди.

Ижтимоий хотиранинг янги даражасига ўтиш инсонга турли хил манбалардан таълим маълумотларини олиш имкониятини беради. Анъанага кўра, улар китоблар, инсон хотираси, ҳаётий тажрибаси ва ўтган асрнинг сўнгги ўн-йигирма йиллиги – шунингдек, видео ва аудио каби мультимедиа воситаларидан иборат эди. Компьютерларнинг пайдо бўлиши билан ушбу рўйхат нафақат ўзгарибгина қолмай, балки сезиларли даражада кенгайтирилди. Анъанавий манбалар виртуал ҳақиқат томонларидан бирини ташкил этиб, электрон форматга ўтказила бошланди; қоғоз дарсликларга қараганда анча қулай бўлган электрон дарсликлар пайдо бўлди. Таълим жараёнига виртуал технологиялар томонидан киритилган янгиликлардан, ўқув компьютер ўйинлари, масофавий ва (ёки) "онлайн" машғулотлар сезиларли даражада ошди. Эҳтимол, виртуал оламнинг асосий характеристикаси шундаки, ундаги маълумотлар анъанавий манбаларга қараганда қулайроқдир. Ва бундан ҳам кам эмас, виртуал оламда ҳар ким ўз дунёсининг яратувчиси, янги виртуал маданий маконга айланиши мумкин. Виртуал маданиятнинг яхши томони шундаки, у ўзини намоён қилишнинг кўплаб усулларига эга. Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, биз ушбу виртуал маданиятнинг хусусиятлари таълимни модернизациялашга сезиларли таъсир кўрсатаётганини таъкидламоқчимиз. Масалан, бунинг ёрқин мисоли сифатида масофавий ёки виртуал таълимни келтириб ўтишимиз ўринли бўлади. Бизнингча, бугунги кунда таълим шароити сўнгги ўн йил ичида эришиб бўлмайдиган шундай маконни шакллантирди ва шу сабабли таълимда янги ҳақиқатни излаш ва англаш зарурати туғилди.

Технологик янгиликлардан сўнг ижтимоий эволюция суръати бугунги кунда энг муҳим башоратли тахминларни рад этди. Ижтимоий ҳақиқатнинг ўзгариши одамларнинг хаотик алоқалари

жараёнларини соддалаштиради ва шу билан бирга унинг тартиблилиги жараённи мураккаблаштиради ва шу билан илм-фан учун сифат жиҳатидан янги муаммоларни келтириб чиқаради. Бошқа томондан, барча технологик янгиликлар ўзларининг семантик таркибий қисмига эга эмас, фақат жамият эҳтиёжларига жавоб беради ва шунинг учун унинг ривожланиши натижасидир.

Бугунги кунда деярли барча давлат муассасаларига хизмат кўрсатадиган энг қизиқарли ва илғор технологик ҳодисалардан бири бу Бутунжаҳон Интернетидир. Миллионлаб фойдаланувчилар туну кун мулоқот қиладиган сифат жиҳатидан янги ахборот-коммуникация муҳити сифатида Интернет жамиятнинг энг динамик қисми – ёшлар учун жозибали бўлмаслиги мумкин эмас.

Аксарият ёшлар мулоқот қилиш учун Интернетдан фойдаланадилар. Бундай ҳолда, Интернет нафақат алоқа воситасига айланади. Виртуал алоқа майдонида махсус ижтимоий муҳит яратилади. У ўзига хос алоқа тилига эга. Шу нуқтаи назардан қараганда, виртуал алоқа компьютер технологиялари даврида мунозарали ҳодисадир ва унинг асл мақсади ҳали на олимлар, на виртуал муҳокамалар иштирокчилари томонидан аниқланмаган. Шубҳасиз, замонавийликнинг ушбу ҳодисаси тадқиқотчиларнинг билимларнинг турли соҳаларига қизиқишини уйғотди.

Инсоннинг интернетда бўлишининг педагогик жиҳати кўриб чиқилган ва фақат таълимни ахборотлаштириш ва масофадан ўқитишни ривожлантириш нуқтаи назаридан ҳисобга олинган. Ёшларнинг виртуал алоқа муаммосининг долзарб ҳолатини ўрганиш, психологик ва педагогик адабиётларни таҳлил қилиш, виртуал муҳитдаги тажриба, бизнинг тадқиқотларимиз шуни кўрсатдики, ёшларнинг виртуал алоқа муҳитини ташкил қилиш унинг таълимидан самарали фойдаланишга имкон беради. Шунингдек, потенциал ва фойдаланувчига салбий таъсир қилиш хавфини камайтиради. Бунда кадрлар ва услубий салоҳият ташкилот жараёнида фойдаланиладиган ижтимоий жамоатчилик

ташкilotи - ижтимоий муассасага алоҳида аҳамият берилади. Амалга оширилган тадқиқотлар ва олинган натижалар шуни кўрсатадики, ёшлар учун виртуал алоқа муҳитини ташкил қилиш фойдаланувчига виртуал алоқа муҳитининг салбий таъсирининг олдини олишга ёрдам беради.

Виртуал реалликда (декомпенсация деб аталадиган) – атроф-муҳит ўзгариши; фойдаланувчининг бир қатор шахсий фазилатларини шакллантириш, унинг атроф-муҳитнинг салбий таъсирига психологик қаршилигини таъминлаш - фойдаланувчини ўзгартириш; атроф-муҳитнинг фойдаланувчига салбий таъсирининг оқибатларини бартараф этиш; фойдаланувчини педагогик қўллаб-қувватлашни ташкил этиш орқали ёшларни тарбиялаш мақсадида виртуал алоқа муҳитидан фойдаланиш устувор аҳамият касб этади.

Умумжаҳон инсоният маданиятининг таркибий қисмларидан бири “педагогик маданият” бўлиб, у турли авлодлар томонидан тўпланган, маданий-тарихий маконда акс эттирилган ва педагогик ўзаро таъсир соҳасига улкан таъсир кўрсатадиган педагогик тажрибани ўз ичига олади. Жамият умуман олганда, педагогик ўзаро алоқада амалга ошириш учун тарбия ва таълим жараёнларининг асосий мақсадлари, вазифалари, воситалари, усуллари ва мазмунини белгилайдиган педагогик маданиятнинг трансформатори (узатувчиси)дир.

“Педагогик маданият” тушунчаси В.А.Сухомлинскийнинг асарларида акс этган бўлиб, унда юқори педагогик маданиятнинг асоси ўқитувчининг ҳиссиётларини тарбиялаш эканлигини таъкидланган. У педагогик билимларни эгаллайдиган ота-оналарнинг педагогик маданиятини “педагогик маданият етишмовчилиги” билан таққослайди. Шунингдек, у ўқитувчилари ва ота-оналарнинг шахсий хусусиятлари ва уларнинг ўзаро таъсирининг ўзига хос хусусиятлари мажмуи сифатида кўриб чиқади.

50-йилларнинг охирларида XX аср Г.Н.Волков “педагогик маданият” атамасини биринчилардан бўлиб ишлатган: “Бу

болаларнинг тарбияси билан бевосита боғлиқ бўлган одамларнинг моддий ва маънавий маданияти муҳитидир. Бу бешик, ўйинчоқлар ва ўйин қўшиқлари, болалар кийимлари ва очиқ ўйинлар, болаларнинг меҳнат қуроллари ва болалар меҳнати, болалар овқатлари, болаларни овқатлантириш қоидалари, болалар фольклорлари, таътил кунлари, маданиятнинг анъанавий шакллари, ёшлардан маслаҳат ота-боболаримизнинг авлодлари, ота-боболаримизнинг васиятлари, ўспиринлар ва ёшларнинг спорт мусобақалари ёки бошқа мусобақалари, уларни “етукликка” бошлаш, мослашиш усуллари ва ёш авлодни ҳаётга тайёрлаш бўйича одамларнинг қарашлари ва бошқалардир”²⁰. Бошқа олимлар педагогик маданиятда маданиятларнинг айрим ўзига хос турларини: таълим, тарбия, муомала, “ота-оналар ва ўқитувчилар маданияти” ни ажратиб олишни ҳамда уларни “халқнинг ўз муносабатида ифодаланган тарихий ривожланишининг маълум даражаси” деб ҳисоблашни таклиф қилмоқдалар. Бир қатор олимлар педагогик маданиятни ўз мазмунида жаҳон илғор тажрибасига эга бўлган умуминсоний маданиятнинг бир қисми сифатида, педагогик фан ва таълим тарихи сифатида таълим парадигмаларининг ўзгариши сифатида қарайдилар.

Ота-оналар маданиятини оилани тарбиялаш салоҳиятининг муҳим таркибий қисми сифатида алоҳида таъкидлаб, аксарият муаллифлар ота-она маданияти тушунчасини “педагогик” деб атайдилар. Ҳозирги вақтда ота-оналарнинг асосий қисмининг педагогик маданияти даражаси И.В.Гребенников «етарли даражада юқори эмас, бу уларнинг таълим фаолияти натижаларига салбий таъсир қилади, аксарият замонавий болаларнинг паст даражадаги таълимида намоён бўлади. Ушбу даража кўплаб оимларга боғлиқ. Оталар ва оналар ўз ота-оналаридан қабул қилган ёш оилада тарбиялаш модели ниҳоятда ўзгарган шароитлар туфайли тўлиқ

²⁰ Бондаревская, Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е. В. Бондаревская // Педагогика. - 1999. - № 3. - С. 37-43.

амалга ошириб бўлмаяпти ва ота-оналар ушбу моделни ижодий ўзгартиришда қийинчиликларга дуч келмоқдалар»²¹.

1970-80-йилларда. И.В.Гребенников ота-оналарнинг педагогик маданиятини “педагогик маданият, яъни ота-оналар ва уларнинг ота-оналарининг маълум сифатларини ривожлантириш, ўқитувчи сифатида етуклик даражасини акс эттирувчи ва болаларнинг оилавий ҳамда ижтимоий тарбияси жараёнида намоён бўладиган педагогик тайёрлик даражаларининг тўплами”²² эканлигини алоҳида кўрсатиб ўтади. У ота-оналарнинг педагогик маданиятини инсоннинг индивидуал ва касбий фазилатлари бўлган ота-оналарнинг педагогик таълим даражаси орқали кўриб чиқади.

Оиланинг педагогик маданияти муаммоси Л.С.Алексеева, Т.В.Андреева, Ю. Я. Урбанская, О. Е. Черствой ва бошқа олимларнинг тадқиқотларида ҳам батафсил очиб берилган. Уларнинг фикрига кўра, оилавий тарбияни такомиллаштиришнинг асоси ота-оналарнинг педагогик маданиятини ривожлантириш ва такомиллаштириш бўйича иш бўлиб, унинг муҳим таркибий қисми ота-оналарни тайёрлаш, шу жумладан мақсадга мувофиқ илмий педагогик таълимдир. Ушбу асарларда педагогик таълим ва ўз-ўзини тарбиялашнинг ўзаро боғлиқлиги очиб берилган, оилавий тарбияга халқ педагогикасининг таъсири масаласи кўтарилган. Бундан ташқари, юқори талабларга эга бўлган болаларга ота-оналарнинг онгли меҳрини бирлаштирмасдан туриб, юқори даражадаги педагогик маданиятни тасаввур қилиб бўлмайди.

Ота-оналарнинг педагогик маданияти оиланинг педагогик маданиятининг бир қисмидир ва ота-оналарнинг болани ривожланаётган шахс сифатида тарбиялаш қобилиятига асосланади. Е.В. Бондаревская ота-оналарнинг педагогик маданияти

²¹ Гребенников, И. В. Основы семейной жизни : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / И. В. Гребенников. - М. : Просвещение, 1991. - 158 с.

²² Гребенников, И. В. Основы семейной жизни : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / И. В. Гребенников. - М. : Просвещение, 1991. - 158 с.

таркибига қуйидаги таркибий қисмларни киритади: инсонпарварлик позицияси, ота-оналарнинг шахсий фазилатлари, уларнинг билим даражаси, педагогик билимлари, таълим фаолияти тажрибаси, оилавий анъаналар ва унинг мактаб билан ўзаро алоқалари хусусияти ва бошқалар шулар жумласидандир.

Оила педагогикаси ва тарбия педагогикасида ота-оналарнинг педагогик маданияти кўпинча кўп авлодларини тарбиялаш ва замонавий ижтимоий шароитларда модернизация қилиш тажрибасига асосланган ҳолда умуминсоний инсоният маданиятининг асосий таркибий қисмларидан бири сифатида тақдим этилади²³. Шундай қилиб, тарбия педагогикасида ота-оналарнинг педагогик маданияти ота-она ва бола муносабатларининг асоси сифатида қаралади.

Т.А.Куликова педагогик маданият таркибида қуйидаги таркибий қисмларни ажратиб туради:

- а) онгли равишда тарбиялаш;
- б) уйғун ота-она муносабатларини ташкил этиш тўғрисида психологик ва педагогик билимлар;
- в) амалий педагогик билим, кўникма ва малакаларни ўқув фаолиятида қўллаш;
- д) таълим фаолиятига таъсир кўрсатадиган бошқа ижтимоий муассасалар (мактабгача таълим муассасалари, мактаблар, кўшимча таълим муассасалари) билан тузилган муносабатлар.

Сўнги ўн йилликда, кўпинча, ота-оналарнинг педагогик маданиятини аниқлаш уларнинг шахсий тарбияси, боланинг уйғун шахсини тарбиялаш учун зарур бўлган педагогик билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш билан чамбарчас боғлиқдир. “Ота-оналарнинг педагогик маданияти – бу болага нисбатан қадрли ва инсонпарварлик муносабатида, оилада болани тарбиялаш ва ривожлантириш жараёнини амалга оширишга қаратилган

²³ Куликова, Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание : учеб. для студ. сред. пед. учеб. заведений / Т. А. Куликова. - 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2000. - 232 с.

педагогик технологияларга, билимларга ижодий эгалик қилишда ифодаланадиган шундай шахсий таълим” дир.

Е.С.Рапацевич замонавий педагогика луғатида ота-оналарнинг педагогик маданиятини миллий маданиятнинг ажралмас қисми сифатида белгилайди, унда таълим анъаналари, авлоддан-авлодга ўтган қадриятлар асослари ва миллий тажриба тўпланган²⁴.

Е. С. Рапацевич ота-оналарнинг педагогик маданиятининг тўртта таркибий қисмини ажратиб кўрсатди:

а) болалар социологияси, психологияси, физиологияси билимлари;

б) оилада ва бошқа таълим муассасаларида олиб бориладиган педагогик фаолиятнинг мақсадлари, воситалари, усуллари ва натижалари, унинг самарадорлиги шартлари тўғрисида билим;

в) ушбу билимларни амалда қўллашга имкон берадиган кўникмалар;

д) болалар тарбияси учун масъулиятни англаш.

Шундай қилиб, ота-оналарнинг педагогик маданияти тўғрисидаги мавжуд ғояларни таҳлил қилиб, ушбу ҳодиса замонавий ижтимоий шароитларда бола шахсини тарбиялаш ва ривожлантириш масалалари бўйича уларнинг шахсий таълим даражаси (билим, кўникма, қобилият) ни ифодалайди деб айтишимиз мумкин. Шу муносабат билан, ота-оналарнинг педагогик маданияти биз учун психологик ва педагогик компетенциялар, боланинг ижтимоий ва қадрият хусусиятларини ривожлантириш ва ўз-ўзини ривожлантириш жараёнига фаол таъсир ўтказиш қобилиятида намоён бўладиган интеграл шахсий хусусият сифатида намоён бўлади.

Педагогик адабиётларнинг назарий таҳлили шуни кўрсатдики, ота-оналарнинг педагогик маданияти турли шаклларда тафаккур

²⁴ Современный словарь по педагогике / сост. Е. С. Рапацевич. - Минск. : Современное слово, 2001. - 928 с.

тарзини ва ушбу давр учун маълум бир жамият учун анъанавий бўлган маданиятни акс эттиради.

Педагогик маданият даражаси (тарихий ривожланиш моменти-дан қатъи назар) тўғридан-тўғри таълим даражаси, оиланинг ҳаётий тажрибасининг бойлиги, шахснинг ижтимоий йўналиши, кадриятлар шахсий тизими, ота-оналарнинг индивидуал хусусиятларига ва уларнинг таълим мақсадлари ва интилишлари билан чамбарчас боғлиқ.

Ота-оналар томонидан педагогикани англаш уйда, ишда, таътилда, ўйинда, маросимларни кузатишда, кундалик мулоқотда бўлади. Бу ерда ота-оналар халқ педагогикасидан асосий билимларни оладилар, бу уларнинг педагогик маданиятини оширишга ёрдам беради.

Оилада болаларни тарбиялаш, улар билан мулоқот қилиш, ота-оналар ўзларининг педагогик дунёқарашларини кенгайтирадилар. Бу вақтда, олинган махсус билимлар асосида улар таълим қобилиятлари ва кўникмаларини фаол равишда ривожлантиради, ўз малакаларини оширади.

Онгли таҳлил – виртуал оламда инсон ўз онгини бошқара олиши муҳимдир. Бу оламнинг тобелик даражаси жуда юқори, лекин инсон онгини чиниқтириш, бошқара олиш хусусияти орқали виртуал макондан тўғри фойдалана олиши мумкин. Онгли таҳлил дегани, инсоннинг ўз онги орқали меъёрни белгилаш, ахборот алмашинувидаги ахборотларга нисбатан танқидий фикрни шакллантириш, текширилган тўғри ахборот ва исботга эга бўлмаган фейк ахборотларни ажрата олиш қобилияти орқали ахборотларни таҳлил этиш ҳисобланади. Инсон медиа маконда бериб борилаётган ахборотлар кўламини ўз онги орқали таҳлил қила олиши муҳим жиҳат.

Виртуал-педагогик маданиятни ривожлантиришнинг муҳим усули – бу ўз-ўзини тарбиялаш, бу махсус адабиётларни мустақил

Ўқишни ҳам, ота-оналарнинг ривожланаётган педагогик фикрла-
шини ҳам ўз ичига олади. Аммо асосий юк ота-оналарнинг
виртуал-педагогик маданияти даражасини оширишга ёрдам
берадиган педагогик таълимга тушади. Шундай қилиб, ҳозирги
вақтда турли хил ижтимоий институтлар ушбу фаолият билан
муваффақиятли шуғулланмоқдалар, аммо умумий таълим
муассасалари ҳали ҳам ўқув жараёнининг энг муҳим манбаларидан
бири бўлиб қолмоқда. Бироқ, тадқиқот тажрибаси шуни кўрса-
тадики, қўшимча таълим муассасалари оила билан ўзаро ҳамкор-
ликнинг истиқболли шаклларини ривожлантиришда (шу жумла-
дан, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини шаклланти-
ришда) алоҳида аҳамиятга эга.

Замонавий оилалар қарама-қарши ижтимоий вазиятда
ривожланмоқда. Бир томондан, жамиятнинг оила муаммолари ва
эҳтиёжларига қараб бурилиш юз беради, унинг тарбиясида унинг
аҳамиятини кучайтириш ва ошириш учун мақсадли дастурлар
ишлаб чиқилмоқда ва амалга оширилмоқда, бошқа томондан,
жараёнларга олиб борилмоқда оилавий муаммоларнинг кучайиши
кузатилмоқда. Бугунги кунда оила, бола-ота-она муносабатлари
инқирози мавжуд. Ота-оналар моддий фаровонликка эътибор
беришга мажбур бўлмоқдалар, демак, улар боласи билан мулоқот
қилишда кам вақт сарфлашади. Натижада, яқин кишини тушуниш
билан боғлиқ бўлган ҳиссий таркибий қисм ўзаро алоқадан
четлаштирилади. Шу муносабат билан, ҳозирги вақтда, иккинчи
авлод таълим стандарти талабларига мувофиқ, синфдан ташқари
ишларда оила билан ишлашга катта эътибор берилмоқда, чунки
фақат ўқитувчи ва ота-оналарнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатлари
натижасида маълум натижаларга эришиш мумкин. Шу сабабли,
ўқув ишларининг муҳим йўналишларидан бири бу кичик ўқувчи-
ларнинг ота-оналари билан ишлаш бўлиб, у оила ва ўқитувчи
ўртасидаги мулоқотнинг бир нечта тамойилларига асосланади.

1.3-§. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти инсоннинг умумий маданиятининг бир қисми сифатида

Айни пайтда инсон ҳаётининг фаолиятининг барча жабҳаларида ахборот технологиялари ва бутун-жаҳон ахборотлашувида ахборот оқими кўламининг мислсиз даражада ўсиши билан таснифланади. Сўнгги ўн йиллар мобайнида “индустиал жамият”дан “ахборотлашган жамият”га ўтиш тўғрисида тинмай сўз юритмоқдалар. Ишлаб чиқариш усулларининг, инсон тафаккурининг ҳамда уларнинг турмуш тарзининг алмашинуви рўй бермоқда. Ахборот технологиялари миллионлаб кишиларнинг кундалик ҳаётини сезиларли даражада ўзгартириб юбормоқда. Ахборот инсоний, молиявий, моддий ресурс билан бир қаторда муҳим стратегик, бошқарув ресурсларидан бирига айланди. Уни ишлаб ва истеъмол қилиш жамият ҳаётининг, энг аввало иқтисодий турли жабҳаларида самарали фаолият юритиш ва ривожлантиришнинг зарур асосини ташкил этади. Ҳозирги давр шароитида ахборот ҳуқуқи ва унга эга бўлиш жамиятнинг барча аъзолари учун ҳаётининг қимматга эгадир. Ахборотнинг жамиятдаги ортиб борувчанлик роли илмий мушоҳада юритиш предмети ҳисобланади. унинг ўрни ва моҳиятини тушунтириб берувчи назариялар ҳам илгари сурилган. Уларнинг бирмунча машҳурлари индустиал ва ахборотлашган жамият назарияси бўлди.

Сўнгги вақтларда нашр этилаётган тезислар орасида дунёнинг янги босқичга – ахборотлашган, электрон иқтисодий фаолият асрига, чексиз тармоқ ҳамжамиятлари ва ташкилотларига кириб бориш тўғрисида яратилаётган тезислар муҳим аҳамият касб этади. Муаллифлар янги давр жамият ҳаётидаги иқтисодий ва ижтимоий жиҳатларни кескин ўзгартириб юбориши муқаррар эканлигини яқдиллик билан эътироф этадилар. Бу каби ўзгаришлар энг тўғри маънода инсоннинг ахборотлашган оламдаги ўрнига тааллуқлидир. Инсон жамиятнинг ахборот-техник таснифи вектори билан

хамоҳанг тарзда ўзгаради. Бироқ бу ишлаб чиқариш ва истеъмолнинг янги шартларини бутунлай пассив қабул қилиниши эмас. Инсон информацион-техник таснифдан бирмунча йироқлашган информацион воқелик субъекти сифатида иштирок этади. В.Б.Устьянцев таъкидлаганидек, кундалик турмушдаги ахборотлаштириш ва инсон турмушидаги янги ахборот майдонининг пайдо бўлиши инсоннинг ҳаётий дунёси учун изсиз кечмайди. Электрон маконда ахлоқ (хулқ-атвор) стандартлари ва шахснинг кадриятлари ориентацияси ўзгаради. Педагогика фанида мавжуд бўлган ёндашувларни таҳлил қилиш асосида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти инсоннинг умумий маданиятининг бир қисми эканлигини асослаш муҳим аҳамиятга эга. Ота-оналарнинг таълим даражаси кўтарилганлиги ва уларнинг оилавий тарбиянинг мақсадлари, вазифалари, мазмуни ва усулларини тушунишда ҳамда чекланган даражадаги ваколатлари ўртасидаги зиддиятни ҳал қилишда тактик ёндашувлардан бири бу мактабни шакллантириш жараёнида фаол усуллардан фойдаланиш мумкинлиги билан характерланади.

Замонавий информацион-коммуникацион жараёнлар анъанавий ўқув ва ташкилий-бошқарув соҳалардан ташқарига чиқиб кетган ва социум ҳаёт фаолиятида жараённинг юқори технологик ифодасига айланади. Илм-фан ва сиёсатда кенг тарқалган ахборотлашган жамиятнинг концепцияси техноген цивилизация, ҳаёт гармонияси, ривожланиш барқарорлиги, иқтисодий ўсиш, инсон потенциалини ортиши, индивиднинг эркин ижодий ўсиши каби муаммоларни ҳал этишга умид бағишлайди. Лекин жамиятдаги танқис вазиятлар, тараққиёт ва социумнинг етуклигини баҳолашга ёрдам берадиган мезонларга бўлган ишончни йўқотади.

Ахборотлашган жамиятни шаклланиши, ривожланаётган ва қашшоқ давлатларда бирламчи ижтимоий-иқтисодий инфраструктурани ривожланишини ортда қолиши билан мураккаблашади.

Тараққиёт ривожланиши йўналишларини алмаштириш шароитларида ахборот ресурслари бўйича оптимизм ишончли асосга муҳтож бўлади, акс ҳолда моддий ишлаб чиқаришдан рамзийликка ўтишнинг хом хаёллиги экологик вазиятларни мушкул ахволга солиб қўйиши мумкин.

Ахборот-коммуникацион технологияларнинг фаол татбиқ этилиши ижтимоий тенгсизлик муаммоларини кескинлаштиради, уни янги шаклда — рақамли тенгсизлик кўринишида намоён қилади.

Телекоммуникацион техникага руҳан боғланиб қолиш, жамоат онгини манипуляция қилиш, турмушнинг ноаниқлигини ортиши ва ижтимоий таваккалчиликни ортиши каби регрессив тенденцияларнинг намоён бўлиши аянчли характер касб этади.

Жамиятнинг ривожланишида ижтимоий соҳани орқада қолиши билан ифодаланган дисгармонияни топилиши, маданий ривожланиш ортда қолиши, шахснинг психофизиологик адаптация механизmlарини тезлашаётган илмий-технологик тараққиётдан орқада қолиши ахборотлашган жамиятни критик ўрганиш суратини ўсишига сабаб бўлди.

Бошқа томондан, ахборотлашган жамият мавзусига бағишланган илмий публицистикалар ортиб кетди, унда телекоммуникациялар таъсирига учраган ҳодиса ва жараёнлар баён этилган, улар тараққиёт баҳосини берувчи ахборотлашиш жараёнларининг моҳиятини англашга халақит беради. Шундай қилиб, ахборотлашган тараққиётнинг таклиф қилинган модели текис эмас ва зиддиятлидир. Бу замонавий ривожланиш тараққийлик мезонларини илмий жиҳатдан таҳлил этишга, ахборотлашган концепциялар асосида ётган қийматлар ва идеалларни топишга ундайди.

Ҳозирги босқичда кадриятларни қайта баҳолаш билан боғлиқ ҳолда нафақат мактаб, балки оилавий таълим вазифалари ҳам ўзгарган. Замонавий оила унинг роли ва янги шароитда болаларни тарбиялаш имкониятлари тўғрисида нотўғрилигини кўрсатди.

Иқтисодий инқироз оила ва мактаб ўртасидаги янги муносабатларни шакллантиради, ота-оналар тобора кўпроқ таълим жараёнининг субъектига айланиб, таълим хизматларининг мижозлари сифатида ҳаракат қилмоқдалар ва таълим муассасасини ресурс билан таъминлаш кўп жиҳатдан уларга боғлиқ.

Таълим тизимини ислоҳ қилиш ота-оналарга таълим муассасасини, ўқув дастурларини, кўшимча машғулотларни танлашда катта эркинлик беради, аммо улар ҳар доим ҳам бу танловни боланинг манфаатларига зиён етказа олмайдилар. Бола ва ота-оналарга замонавий шароитларда оила билан қадрли муносабатларни ўрнатишга қодир бўлган, унга педагогик маданиятни эгаллашда профессионал ёрдам кўрсатадиган, ҳаракатчан, педагогик жиҳатдан малакали ўқитувчи керак.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш уларнинг ижодий салоҳиятини очиб бериш, оилавий тарбияни такомиллаштириш учун асосдир. Шу муносабат билан, келажакда ўқитувчиларнинг ота-оналар виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга тайёрлаш масаласи ҳам долзарб бўлиб турибди.

Ўқитувчининг ота-оналар виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга тайёргарлигини назарий жиҳатдан асослаш “ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти” ҳодисасига муурожаат қилишни талаб қилади. Илмий адабиётларни таҳлил қилиш тадқиқотчиларнинг ушбу ҳодисага бўлган қизиқишини кўрсатади.

Шундай қилиб, И.В.Гребенникова, Л.В.Ковинко, Е.Н.Сорокина, В.Я.Титаренко, А.Г.Харчева, С.Н.Шчербакова асарлари ота-оналарнинг педагогик маданиятини ўрганишга бағишланган. Педагогик изланишлар мактаб ўқувчилари тарбияси ва ота-оналарнинг педагогик маданияти даражаси (И.В.Гребенников, Н.Е. Шчуркова) ўртасидаги муносабатларни ўрнатди, ота-оналарга педагогик таълим тизимини ишлаб чиқди.

Ота-оналар маданиятини оиланинг тарбиявий салоҳиятининг муҳим таркибий қисми сифатида алоҳида таъкидлаб, аксарият муаллифлар “ота-оналарнинг педагогик маданияти” тушунчасига муурожаат қилишади (М.М.Богомолов, И.В.Гребенников, Е.Н.Наседкина ва бошқалар) ва уни ҳар хил йўллар билан тақдим этадилар. Ота-оналарнинг педагогик маданиятини аниқлашга уриниш “Оила тарбияси” қисқача луғатида қилинган бўлиб, уни “ота ва онанинг ҳақиқий педагогик фаолиятининг асоси, бу тарбиядаги хатолардан қочиш ва тўғри ечимларни топишга ёрдам беради”²⁵ дейилади.

В.Я.Титаренко “Ота-оналарнинг педагогик маданиятини “ўзига хос” механизмлар ва воситалар тўплами деб таърифлайди, уларнинг эгаллиги оилани ўқув жараёнини ташкил этиш ва уни маълум талабларга мувофиқ бошқаришга имкон беради”²⁶. Шунингдек, бу борадаги муайян механизмлар бўйича муаллиф таълим мақсадларини, уларга эришиш йўлларини, шу жумладан таълим фанлари соҳасидаги маълум билимларни аниқ тушунишни англатади, яъни психологик, педагогик, физиологик, гигиена ва бошқа билимларнинг тегишли миқдори, шунингдек уларни ҳаётда амалга ошириш кўникмалари ҳамда қобилиятларига алоҳида эътибор қаратади. И.В.Гребенников эса ота-оналарнинг педагогик маданиятини уларнинг “педагогик маданияти, яъни ота-оналар ва уларнинг ота-оналарининг тарбиячилар сифатида етуклик даражасини акс эттирувчи ва болаларнинг оилавий ва ижтимоий тарбияси жараёнида намоён бўладиган айрим фазилатларнинг педагогик тайёргарлиги ҳамда ривожланиш даражаларининг тўпламидир»²⁷ деб таъкидлайди. Бизнинг тадқиқотларимизда ахборотлашган жамиятда ота-оналарнинг педагогик маданияти шахсий виртуал таълим муҳити сифатида қаралади, бу болани тўлақонли

²⁵ Семейное воспитание: краткий словарь / сост. И.В. Гребенников; под ред. И.В. Гребенникова, Л.В. Ковинько. –М.: Политиздат, 1990. 319 с.

²⁶ Титаренко В.Я. Семья и формирование личности. –М.: Мысль, 1987. 351 с.

²⁷ Гребенников И.В. Повышение педагогической культуры родителей - основа совершенствования семейного воспитания школьников // Сов. педагогика. 1971. № 11. С. 51 - 67.

тарбиялаш ва ривожлантиришга, ўз-ўзини бошқариш ҳамда бошқариш қобилиятига йўналтирилган қийматда ифодаланади. Шунингдек, виртуал таълим муҳотида психологик-педагогик билимлар, технологиялар ва бола билан ўзаро муносабатларнинг инсонпарварлик услубига ижодий эгаллик қилишда ўзини тутиши устувор ўринни эгаллайди. Виртуал таълим муҳотида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ушбу тушунчаси ўқитувчининг касбий тайёргарликнинг таркибий қисми сифатида уни шакллантиришга тайёрлиги феноменини аниқлашимизга катта ёрдам беради.

Педагогикада касбий тайёргарликни анъанавий равишда шахсий фазилатларнинг шаклланиши, юқори даражадаги махсус ва умумий билим, турли хил педагогик муаммоларни ҳал қилиш, фаолиятни бошқариш қобилияти сифатида изоҳлашади. Тайёрлик “ҳамма нарса амалга ошириладиган, ҳамма нарса бирон нарсага тайёр бўлган” ҳолат сифатида қаралади²⁸. Касбий фаолиятга тайёрлик касбий фаолиятни ўрганишнинг умумий тамойилларига асосланиб кўриб чиқилади, яъни: фаолият ва онгнинг бирлиги, ўзаро боғлиқлик ва ички шароит, шахс ва фаолият бирлиги, ички фаолиятни шахсни объективлаштириш билан боғлиқлиги, унинг ўрнатилиши, мақсадга мувофиқ фаолиятда шахс фаолиятининг етакчи роли ва бошқалар шулар жумласидандир.

Юқорида таҳлил қилинган асарлар асосида, малакали ўқитувчининг касбий тайёргарлиги билан биз мотивацион-қиймат, когнитив ва операцион-фаолият бирлигини акс эттирувчи шахснинг мураккаб, интеграл, яъни ривожланиши ўзига хос аҳамият касб этади. Келажакда ўқитувчини ота-оналарнинг педагогик маданиятини шакллантиришга тайёрлашнинг ишлаб чиқилган модели юқоридаги таркибий қисмларнинг мавжудлигини назарда тутаяди.

²⁸ Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск, 1976.

Келажакда ўқитувчининг ота-оналарнинг педагогик маданиятини ривожлантиришга тайёрлигининг мотивацион-қиймат компонентининг мазмуни ота-оналар билан ўзаро муносабатларга, уларнинг педагогик маданиятини қадрият сифатида қабул қилишга ва мотивацион соҳада боғлиқлик мотивларининг мавжудлигига эътиборни ўз ичига олади. Бирлашиш мотивининг мазмуни “эҳтиёжлар: одамлар билан боғланиш, гуруҳ аъзоси бўлиш, бошқалар билан мулоқот қилиш, ёрдам кўрсатиш ва қабул қилишдир”²⁹. Ўқитувчининг ота-оналарнинг педагогик маданиятини ривожлантиришга тайёрлиги таркибида боғланиш мотиви ота-оналарга тарбия масалаларида ёрдам кўрсатиш зарурлигини қондириш функциясини бажаради.

Бу жараёни шакллантириш усуллари, ота-оналар билан мулоқотнинг ўзига хос хусусиятлари, диалогли, мавзу-субъектларнинг ўзаро таъсирига йўналтирилганлиги, ностандарт вазиятларда янги ечимларни топа олиш ва самарали ҳамкорлик қилиш учун шароит яратишни тақозо этади.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга тайёрлигининг оператив-фаолият компоненти уларнинг психологик ва педагогик билимларидан амалда фойдаланиш қобилиятларини педагогик қўллаб-қувватлаш дастурини амалга оширишдан иборат. Ота-оналарга уларнинг педагогик маданиятини ривожлантириш жараёнида педагогик ёрдам кўрсатишнинг амалий техникаси ва услубларини ўзлаштиришни талаб этади. Шу боисдан ҳам бўлажак мутахассис мазкур ҳолатда ота-оналарнинг педагогик маданиятини ривожлантириш учун репетиторлик ёрдамини тақдим этади.

С.Л.Рубинштейн касбий фаолиятга тайёргарликни босқичма-босқич шакллантириш тўғрисида, тажрибали ўқитувчини ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга тайёрлаш жараёнининг модели қуйидаги қоидаларга асосланади:

²⁹ Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2002. 512 с.

1) тайёрлик олдинги босқичда тўпланган ҳар бир нарсани тўплайдиган фаоллик, тобора юқори даражага кўтарилиш; 2) олдинги даража кейинги даражаларни шакллантириш учун асос бўлиб хизмат қилади; 3) маълум бир одамда тайёргарликни шакллантириш даражасини ўз вақтида аниқлаш, камчиликларни қоплашнинг узоқ муддатли режасини аниқлашга имкон беради; 4) ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга тайёрлик келажакдаги ўқитувчининг умумий касбий тайёргарлигининг асосий қисми, унинг энг муҳим таркибий қисми сифатида қаралади.

Шундай қилиб, келажакда малакали ўқитувчиларни ота-оналар виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга тайёрлаш кетма-кетликда: пастдан юқори даражага, яъни босқичма-босқич амалга оширилади. Босқичма-босқич олдинга силжиш “бу нафақат ҳаёт йўлидаги ҳаракат, балки инсон ҳаётининг янги сифатига кўтарилишдир. Шахс ҳаётнинг янги даражасига сифат жиҳатидан ўт ишини фақатгина фаолият субъекти ва объектив равишда мавжуд ижтимоий муҳитнинг ички ва ташқи ривожланиш диалектикасини аниқлаштириш орқали етарли даражада тушуниш ва тушунтириш мумкин”³⁰. Номланган методик асослар ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятни ривожлантиришга тайёрлигини, унда барча таркибий қисмлар яхлит ҳолда тақдим етилганда, фазилат ва хусусиятлар юқори даражада шаклланганда янада ривожланган, деб ҳисоблашга имкон беради.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, таълим ва тарбия жараёнида виртуал технологиялар мутахассислар томонидан фобияларни енгиш усули, шунингдек баъзи бир хулқ-атвор тажрибалари сифатида фаол фойдаланилади. Аутизмга чалинган болалар учун бу ҳақиқий вазиятларни ўрганиш учун майдончани ва уларга кўникиш усулини яратиши мумкин. Тиббий муҳитда ушбу

³⁰ Пушкин В.Г. Проблемы развития целостной личности. Личность, сознание, поведение и развитие: межвуз. сб. науч. тр. Л., 1984. С. 9 - 18.

усулнинг ҳақиқатан ҳам тасдиқланган самарадорлиги йўқ. Бу ҳақиқатан ҳам инновацион лойиҳадир, уни ҳақиқий амалиётга татбиқ этишдан олдин сиз жуда кўп илмий-тадқиқот ишларини бажаришингиз керак. Виртуал реалликда қандай вазиятларни яратиш кераклигини аниқлаш – бу сартарошхона, врачлик пункти, катта супермаркет, цирк бўлиши мумкин. Биз кузатган салбий нарса шундаки, виртуал реаллик ҳали ҳам объектив ҳақиқатни алмаштирмайди. Аммо ижобий натижа бериши ҳам мумкин.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш турли йўллар билан амалга оширилиши мумкин. Улардан асосийларидан бири - таълим муассасалари, маҳалла ва оилалар бўлиб, уларнинг ўзаро таъсир ўтказиш имконияти жуда кучли ҳисобланади.

Психологияда ўзаро таъсир коммуникация механизми сифатида қаралади. У субъектларнинг (объектларнинг) бир-бирига тўғридан-тўғри ёки билвосита таъсир қилиш жараёнини англатади, бу биргаликдаги фаолиятнинг эҳтиёжларидан келиб чиқади ва шерикнинг ҳолати, хулқ-атвори ва шахсий-семантик шаклланишларини сезиларли даражада ўзгартиришга қаратилган. Биргаликда фаолият жараёнида субъектлар (объектлар) ўртасида пайдо бўладиган алоқалар ва ўзаро таъсирлар алоқани шахслараро ўзаро таъсир текислигига айлантиради. Ушбу даражадаги ўзаро таъсир ҳар бир иштирокчининг хулқ-атвори ҳам рағбатлантирувчи, ҳам бошқаларнинг хулқ-атвориغا жавоб берувчи ролларни бажарадиган циклик сабабий боғлиқлик билан боғлиқ бўлган шартли индивидуал ҳаракатлар тизими сифатида ишлайди. Ўзаро алоқаларни ушбу талқин қилиш ҳамкорлик, ўзаро келишув ва қўшма фаолият жараёнида индивидуал ҳаракатларни мувофиқлаштиришни талаб қилади.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш учун мактабда ўқитувчи ва ота-оналар билан ишлашнинг анъанавий ва инновацион шакллари ва усулларидан фойдаланиш

керак. Шубҳасиз, бу фаолиятни олиб боришда ўқитувчилар фойдаланадиган асосий иш шакли, айнан ота-оналар йиғилишидир (онлайн ва офлайн тарзда).

Одатда ота-оналар йиғилишлари анъанавий тарзда ўтказилади: синф раҳбарининг ўқув жараёнининг бажарилиши тўғрисидаги ҳисоботи ва ташкилий масалаларни муҳокама қилиш. Ушбу турдаги йиғилишларда ота-оналар одатда пассив бўлишади. Уларнинг ташаббускорлиги йўқлиги, бу қизиқишнинг йўқлиги ёки учрашувнинг ўзи ота-оналарнинг баёлотларига мос келмаслигининг кўрсаткичидир. Ушбу иш самарадорлигини ошириш учун ўқитувчилар учун бир нечта семинар-тренинглар ташкил этиш керак, унда йиғилишларга тайёргарлик кўриш ва ўтказиш, ота-оналарнинг фаоллигини ошириш йўллари кўриб чиқиш керак. Шунингдек, учрашувларни тайёрлаш ва ўтказишга қўйиладиган умумий талабларни аниқлаш, шунингдек уларни ўтказиш бўйича илмий ва услубий қўлланмалардаги тавсияларни муҳокама қилиш керак. Барча қизиққан ўқитувчилар қатнашиши учун бир нечта ота-оналар йиғилишларини очик ўтказиш мумкин.

Қандай қилиб ўқитувчи ота-оналар йиғилишига тайёргарлик кўриши мумкин, шунда якуний натижа барча иштирокчиларнинг умидларини қондиради? Тайёргарликнинг асосий нуқталарини санаб ўтамиз:

- учрашув "сценарийси" ни яхшилаб ўйлаб кўринг;
- ота-оналарга бериш учун саволлар тайёрлаш;
- мунозара муаммосига мос келадиган синф дизайни ҳақида ўйлаш;
- муаммога уларнинг кўзлари билан қараш учун олдиндан ота-оналар ва (ёки) болалар ўртасида сўровнома ўтказиш (мониторинг сифатида) мақсадга мувофиқ;
- синф ҳаётдан маълум дақиқаларни очиб берадиган девор газетаси, видеоклиплар ва бошқа материалларни тайёрлаш;

– стол ва стулларни ҳамма бир хил шароитда ҳис қилиши учун айлана шаклида жойлаштириш;

– ҳар бир ота-онани учрашувга шахсий таклифномасини ўйлаб кўриш;

– йиғилишга тайёргарлик кўриш учун синфнинг ота-оналар кўмитасини ёки айрим фаол ота-оналарни жалб қилиш.

Ота-оналар йиғилишларини шу тарзда ташкил этиш орқали қисқа вақт ичида сезиларли натижаларга эришиш мумкин: ота-оналар синф ва мактаб ҳаёти билан кўпроқ қизиқишади, унинг ишида фаол иштирок этишади. Ушбу шакл ота-оналарга мактаб шароитида уни кузатиб, ўз фарзандини янгидан таниб олишга имкон беради; болалар тарбияси учун масъулият ҳиссини кучайтиради; ота-оналар жамоасини бирлаштиради; мактаб ва оила ўртасидаги муносабатларга ижобий таъсир қилади.

Педагогик маъруза хонасида ота-оналарга оилавий тарбиянинг турли масалалари бўйича онлайн ва офлайн тарзда таълим бериш: шахсий ибратнинг аҳамияти ва ота-оналарнинг фарзандларни тарбиялашдаги аҳамияти, она ва отанинг роли, улар ўртасидаги муносабатлар; оилада болаларни тарбиялашда рағбатлантириш ва жазолаш; оиладаги болалар учун иш, дам олиш, ўқиш ва бўш вақтни ташкил этиш ва бошқалар.

Учрашув ва маърузалардан фойдаланганда ўқитувчи назарий билимларни амалий характерга эга бўлиши керак. Бу ерда ота-оналарни ўзларининг таълим фаолияти билан танишишга, бошқа оилалар билан тажриба алмашишга, нашрларни ўрганишга ва бошқаларга жалб қилиш муҳимдир.

Виртуал-педагогик тарғибот ота-оналарни турли видеороликлар, слайдлар, стендлар, тематик кўргазмалар ва бошқалар материаллари орқали тарбия масалалари билан таништиришга имкон беради, шунингдек уларга тарбия ва ўқув жараёнини, ишнинг илғор усулларини бевосита намойиш этади, керакли

педагогик маълумотларни тушунарли ва ишончли тарзда етказишга ёрдам беради.

Семинар ота-оналарнинг оилавий таълим, болалар билан ўзаро муносабатлар усуллари тўғрисида билимларини кенгайтиришга қаратилган; ота-оналарнинг таълим жараёнига бўлган муносабатини ўзгартириш. Ота-оналар оилавий муаммоларни муҳокама қилиш ва акс еттиришда иштирок этадилар, тажриба алмашадилар ва мунозаралар жараёнида муаммоларни ҳал қилиш йўлларини ишлаб чиқадиладар. Семинар сизга фаол таълим муҳитини яратишга имкон беради. Бундай иш жараёнида қуйидаги методлардан фойдаланиш мумкин:

– таклиф қилинган мутахассислар (ўқитувчилар, психологлар, ижтимоий ишчилар, дефектологлар ва бошқалар) томонидан аниқ масалалар бўйича онлайн ва офлайн маърузалар. Шу мақсадда ота-оналарнинг маълум бир гуруҳини қизиқтирадиган мавзулар олдиндан танлаб олинади (масалан: "Болаларнинг индивидуал хусусиятлари", "Болалар ривожланишининг ёш инқирозлари", "Мақташ ва жазолаш санъати") мавзулар содда тилда, образли, жонли ва ишончли тақдим этилишини таъминлаш;

– ота-оналар бошидан кечирган муайян педагогик вазиятларга асосланган гуруҳ муҳокамалари. Муҳокаманинг мақсади - муайян ҳаётий вазиятни ҳал қилишда унинг психологик ва педагогик маъносини тушунишга асосланган мақбул ёндашувни биргаликда ишлаб чиқиш;

– китоб ўқиш терапияси, унинг моҳияти оилавий ҳаёт ва таълим муаммоларига бағишланган семинар учун ўқитувчи томонидан махсус танланган илмий-оммабоп услубий қўлланмаларнинг мазмунини муҳокама қилишдан иборат.

Ота-оналарнинг педагогик маданиятини шакллантиришда гуруҳ ва индивидуал маслаҳат бериш катта аҳамиятга эга. Ушбу ўзаро таъсир усулининг асосий вазифаси - бу етарли бўлмаган ота-оналарнинг позицияларини ўзгартириш, ота-оналар ва болалар

ўртасидаги ўзаро таъсир шакллари оптималлаштириш. Консултация ўқитувчининг қисқа хабаридан ва ота-оналарнинг саволларига жавоблардан иборат.

Ишбилармонлик ўйини ўз иштирокчиларини иложи борича реал вазиятга яқинлаштиради, педагогик жиҳатдан тўғри қарорларни тезда қабул қилиш кўникмаларини, хатоларни ўз вақтида кўриш ва тузатиш қобилиятини шакллантиради. Ишбилармон ўйинларнинг мақсади – маълум кўникма ва қобилиятларни ривожлантириш ва мустаҳкамлаш.

Савол-жавоб кечалари – бу турли мавзулардаги педагогик маълумотлар тўпламидир. Бундай оқшомлар ота-оналар ва ўқитувчилар, тақлиф этилган мутахассислар ўртасида тенг мулоқот тарзида ўтказилиши керак. Давра суҳбатлари нафақат ота-оналарнинг, балки ўқитувчиларнинг ҳам билим доираларини кенгайтиради. Ота-оналар билан ишлашнинг, уларнинг педагогик маданиятини оширишга қаратилган ўзига хослиги, ўқитувчидан тарбиянинг иккита энг муҳим субъекти – оила ва мактабнинг шахслараро ўзаро таъсирини ташкил этишга ҳисса қўшадиган шундай профессионал фазилатларни талаб қилади.

Психологик-педагогик адабиётларни таҳлил қилиш натижасида ота-оналарнинг педагогик маданияти даражаси ва оилада болани ривожлантириш ва тарбиялаш самарадорлиги ўртасида чамбарчас боғлиқлик мавжуд деган хулосага келинди. Педагогик фаолият жараёнида ўзаро жараён амалга оширилади: болани тарбиялаш пайтида ота-оналар ўзларини ривожлантириб, такомиллаштирадилар, уларнинг кадриятлари янгиланади, ота-она маданиятининг сифат ва миқдорий хусусиятлари ўзгариб, уни тарбиялаш бола билан ўзаро муносабат услубида амалга оширилади.

Болани тарбиялаш самарадорлиги мактаб ва оиланинг ўзаро яқин алоқаларига боғлиқ. Синф раҳбарлари мактаб ва оила ўртасидаги ҳамкорликни ташкил этишда етакчи роль ўйнайди.

Айнан уларнинг иши оилалар болалар тарбияси ва таълими билан боғлиқ ҳолда мактаб томонидан олиб борилаётган сиёсатни қай даражада тушунишини ва уни амалга оширишда иштирок этишини белгилайди. Шу билан бирга, оила болаларни тарбиялашда асосий буюртмачи ва иттифоқчи сифатида қаралиши керак ва ота-оналар ҳамда ўқитувчиларнинг саъй-ҳаракатларига қўшилиш боланинг ривожланиши учун қулай шароит яратади.

II БОБ. ҲОЗИРГИ ДАВРДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ

2.1-§. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш жараёнини ташкил этишга тизимли-комплекс ёндашув

Ҳозирги давр кишисининг ҳаёт кечириши учун зарур бўлган ахборотлашган жамият – ахборотлаштириш натижасидир. У ўз навбатида – ўз асосига ва коммуникацияга эга, илдизи билан имо-ишоралар, мимика, белгилар ва қиёфалар ёрдамида мулоқотга кетаётган қонуний феномендир. Бироқ ахборот – шунчаки қандайдир белгилар тизими эмас, балки социомаданий феномен, яъни ижтимоий ва маданий ҳаёт ҳодисасидир. Бугунги кунда ахборот феномени ахборот, ахборотлаштириш, виртуаллик ахборот инқилоби, ахборот портлаши, ахборот инқирози каби тушунчалар орқали очиб берилди. Бу ҳодисаларнинг йўналтирилиши энг аввало, индивидларнинг ва ижтимоий гуруҳларнинг ўзини-ўзи идентификациялаш усуллари берган ижтимоий омиллар орқали аниқланади. Жамиятни ахборотлаштириш – бу юзага келган зиддиятлар йиғиндиси сифатида ахборот бухронларининг ҳал этилишига қаратилган ахборот технологиялари имкониятининг кенгайиш жараёнидир.

Ахборотлашган-техник оламда инсон муаммоси – бу бошқа рухий-психологик жабҳалар ичидаги шахс ва жамият муносабатларини такомиллаштиришни ўз ичида олган, унинг имкоинятлари ва ижтимоий тизимлари эҳтиёжини ифодаловчи ахлоқ мезонлари ва баҳоларини ишлаб чиқиш муаммосидир. Техник-технологик асоснинг ривожланиш даражасига боғлиқ бўлган ижтимоий коммуникатив жараёнларнинг қонунияти ва тарихий шартланганлиги ахборотлашган жамият феноменини англатади, унинг

долзарблиги ва муҳимлигини эътироф этади. Салбий вазиятларни назарда тутган ҳолда, ахборотлашган жамиятдан бир онда воз кечиб бўлмайди. Қатор объектив сабабларга кўра бунинг иложи ҳам йўқ, зеро, буларнинг энг асосийларидан бири – инсоннинг ижтимоий мавжудлигига коммуникациянинг имманент (ички) равишда кириб келишидир. Айнан коммуникация ижтимоийликнинг асосини ташкил қилади. Коммуникациянинг замонавий шакли янги ахборот технологиялари билан таъминланади. Дарҳақиқат, замонавий техникадан воз кечиш замонавий коммуникациядан воз кечишни англатади.

Ахборотлашган жамият потенциали унинг йўналиши фақат гуманитар муаммолар ҳал этилган шароитдагина бўлиши мумкин. Буларнинг ичидан энг долзарб муаммо, ҳаёт сифати муаммоси ҳисобланади. Шунингдек, авваллари сифатли деганда илмий-техника тараққиёти воситасида яратилган: автомобилга, аудио-видеотехникага, ҳашаматли уйга эга бўлиш каби қулайлик тушунилган бўлса, эндиликда бу борада сўз юритганда биринчи навбатда шаҳарнинг экологик соф ва тоза ҳудуди, экологик жиҳатдан фойдали озуқа, соғлом болалар, ичишга яроқли бўлган тоза сув тушунилади. Яқин вақтларгача қулай экологик ҳолат борасидаги бу каби мавзулар у қадар долзарб бўлмаган. Эндиликда, яшаш муҳитининг сифат муаммоси биринчи ўринга кўтарилди ва бу муаммо зудлик билан ечимини топишни талаб этмоқда. Мазкур вазиятда гап фақат автомобилларнинг токсик моддаларни ишлаб чиқаришини камайтиришда эмас, балки янги кадриятлар тизимида камол топган инсоннинг шаклланишидадир. Айнан инсоний кадриятларгина ижтимоий фаолиятни ё эзгуликка ёки ёвузликка йўналтира олади. Оммавий ахборот коммуникация воситалари кадриятларни тарғиб қилишга ёрдам беради. Шу муносабат билан ахборотлашган жамиятнинг техник-коммуникацион потенциалларини қўллаш вазифаси инсон шуурининг янги тимсоллари ва кадриятларининг яратилишида кўзга ташланади.

Ижтимоий реклама экологик қадриятларни тарғиб қилишнинг ижтимоий вариантларидан бири сифатида, заиф, бироқ инсоний қадриятлар тизимини қайта тузиш йўлида қўйилган тўғри қадам саналади. Мазкур жабҳадаги янада самарали қадамлар тўғри турмуш тарзининг расм бўлган ва прогрессив-лашгани билан ўхшаш эканлигига боғлиқдир.

Ўтказилган тадқиқотларнинг кўрсатишича, биринчидан, ахборотлашган жамият концепцияси ва ишланмаси ахборотлашган жамиятнинг умумий аниқлашдан бошлаб, уни таснифловчи белгиларгача бўлган масалалар билан боғлиқ бўлган танқидни фарқлаш зарур. Иккинчидан, ахборотлашган жамият амалиёти танқидини, яъни ахборотлашган воқеъликни намоён этувчи жараёнларни белгилаш ва ҳал этиш. Кўп ҳолатларда ахборотлашган жамият амалиёти эмас, балки назарияси танқид остига олинади. Бизнинг ахборотлашган жамият назарияси борасидаги танқидимиз шундан иборатки, назарияда инсон ҳисобга олинмаган, у шарт ва омил сифатида ахборотлашган жамият белгилари рўйхатига киритилмаган. Бизнинг ишимизнинг позитив қисмида инсонда рўй бераётган ўзгаришларни жамиятдаги асосий таснифлар сирасига киритишни таклиф қилишдан иборат. Ва бу ерда ҳам ахборотлашган жамият амалиёти, аниқ жараёнлар каби ахборотлаштиришни танқид қилиш зарурати ҳисобга олинади. Бу жараёнларни кўриб чиқиш инсон билан содир бўлаётган муҳим ўзгаришлар тўғрисидаги батафсил хулосаларга олиб келади. Инсоннинг янги тимсоли – ахборотлашган инсон шаклланади.

Бизнинг наздимизда, ўтказилган ахборотлашган жамиятнинг замонавий концепциялари шарҳига таянган ҳолда, Д.Белл ҳамда О.Тоффлерлар томонидан берилган ва илмий ҳамжамиятга қабул қилинган ахборотлашган жамиятнинг “мумтоз” белгилари ижтимоий-техник таснифга эга, деган хулосага келиш мумкин. Бу концепциялар юзага келаётган ахборотлашган воқелиқда ахборот-техник ва ижтимоий-информацион хусусиятлар чизгисини ўзида

акс эттиради. Янги воқеликнинг информатсион-техник таснифи – бу техник ресурс бўлиб, жамият уни яратади ва қўллади; ижтимоий-информатсион таснифлари – бу ахборот технологияларининг жамиятда қўлланилиши оқибатидир.

Шу тариқа “ахборотлашган инсон”нинг вужудга келиши қайд этилади. Унинг хусусиятлари қуйидагиларда ўз аксини топади. Ахборотлашган воқелик элементи сифатида намоён бўлувчи бу инсон нафақат субъект сифатида, балки виртуал макондаги рақамлаштирилган зарра сифатида ҳам намоён бўлади. У қайта шаклланиб, ахборотлаштириш тизимларидаги унинг ўзаро таъсирлар “майдони”га мослашади. У қайта шаклланиб, ахборот тизими воситасида унинг ўзаро ҳаракатлар “майдони”га мослашади. Янги ўзаро ҳаракатлар инсоннинг ҳаётий фаолиятини ҳатто унинг “анъанавий” шаклдаги ижтимоийлиги ва табиийлигида ҳам ўзгартира олмайди. Бу тескари таъсир гўёки инсоннинг “кадрдон макони” га “қайтиши” дир, бироқ энди бошқа кўринишда. Инсон кибер-макондан қайтар экан, у ўзи билан бирга ўзгача фаолият жадаллигини, унинг бошқа йўналишини эргаштиради. Бу эса ахборотлаштириш каналлари бўйлаб ҳаракатланиш суръати билан, клипни идрок этиш билан, ҳаётий фаолиятнинг ҳатто хусусий жабҳасидаги ташқи ресурсларни муттасил жалб этиш билан боғлиқдир. Инсоннинг ахборот техникаси борасидаги билимдонлиги уни тегишли бўлган жабҳада қўллашни тақозо этади. Шу тахлит ижтимоий ва табиий воқелик ўзгаради, у янги инсон - киберакторга мослашади, унинг учун констант шартлар, жумладан, ахлоқий императив сифатида намоён бўлиш барҳам топади. Бироқ инсоннинг бу каби “кайфият”и муқаррар тахдидлар билан боғлиқдир, зеро, бунини инобатга олган ҳолда олдини олиш зарур. А.Эркаевнинг фикрига кўра: “Оммавий коммуникация воситалари – радио, кино (кейинчалик телевидение, интернет ва ҳоказоларнинг) вужудга келиши, комикслар, кўнгилочар асарлар, грампластинкалар (кейинчалик видео ва аудиодисклар) ҳамда

бошқа маданий истеъмол буюмларининг саноат усулида “улгуржи” ишлаб чиқарилиши сабабли моддий буюмлар қаторида маънавий маҳсулотларнинг ҳам стандартлашуви юз берди. Маънавий-маданий маҳсулотлар истеъмол товарига айланди. Уларнинг шакли ва мазмуни маҳаллий, минтақавий ва миллий қиёфаларини, хусусиятларини йўқота бошлади”³¹.

Ахборотлашган жамиятда ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти паст даражада акс этаётганлиги, бу бир қатор сабабларга боғлиқ: ахборотлашув туфайли инсоний қадриятлар тизимининг ўзгариши, урф-одатлар ва уларнинг йўқолиши, оила таркибининг бузилиши, ёшларнинг ўзгариши оиланинг инсон ҳаётидаги ўрни ҳақидаги ғоялар, инсоннинг асосий ижтимоий-психологик функциясини - ота-онани тарбиялаш, эркин муносабатларни тарғиб қилиш ва бошқаларни тушунишнинг виртуал даражада эмаслиги билан характерланади.

Оила турли хил ижтимоий-гуманитар фанларнинг ўрганиш мавзусидир. Уларнинг ҳар бири ушбу тушунчага ўз таърифини беради:

– социология нуқтаи назаридан, бу қон ва никоҳ билан боғлиқ бўлган одамлар гуруҳидир;

– ҳуқуқшунослик ушбу таърифни тўлдиради ва оила – бу биргаликда яшовчи бир неча кишининг бирлашиши, бу ҳуқуқий муносабатлар билан ўзаро боғлиқлиги, никоҳ ва қариндошлик муносабатларидан кейин пайдо бўладиган муайян вазифалар доирасини айтади;

– педагогика ва психологияда оила аъзолари ва турли авлодларнинг шахсий муносабатларига, кекса авлод вакиллари-нинг ижтимоий гуруҳнинг ёш аъзоларини ривожланишидаги тарбиявий ва ижтимоий ролига қаратилган.

Оила – бу никоҳга асосланган кичик ижтимоий-психологик гуруҳ бўлиб, унинг аъзоларини биргаликда яшаш ва уй шароитида

³¹ Эркаев А. Курашади икки тўлқин...//. – Тафаккур-2013. 3-сон Б.13.

сақлаш бирлаштиради. Оиланинг муҳим хусусиятларидан бири бу унинг аъзолари ўртасидаги ҳиссий боғлиқлик, бир-бирларига маънавий жавобгарлик ва ўзаро ёрдам беришдир.

Замонавий оиланинг асосий функциялари, аввалгидек, репродуктив (насл бериш), иқтисодий ва таълимни ўз ичига олади. Оилавий тарбия катталар эҳтиёжлари ва мотивацияси тизимини, унинг атрофидаги дунёни идрок этиши, ўзини ўзи қадрлаши ва муҳим психологик хусусиятларини ҳамда турли хил яшаш шароитларига мослашиш қобилиятини олдиндан белгилаб беради.

Оилавий таълим – бу керакли натижаларга эришиш учун ота-оналар ва бошқа оила аъзолари томонидан болаларга таъсир ўтказиш жараёнларининг умумий номидир.

Бола учун оила ҳам яшаш муҳити, ҳам таълим муҳитидир. Оиланинг таъсири, айниқса бола ҳаётининг бошланғич даврида, бошқа таълим таъсиридан устун туради. Оила мактабни ҳам, оммавий ахборот воситаларини ҳам, ижтимоий ташкилотларни ҳам, дўстларини ҳам, адабиёт ва санъатнинг таъсирини ҳам акс эттиради. Бу ўқитувчиларга қарамликни аниқлашга имкон берди: шахсни шакллантиришнинг муваффақияти, авваламбор, оила томонидан белгиланади. Шахсни шакллантиришда оиланинг роли боғлиқлик билан белгиланади:

Ижтимоий, оилавий ва мактаб таълими бузилмайдиган бирдамликда амалга оширилади. Оила тарбияси муаммолари, улар мактаб билан алоқада бўлган қисмида умумий педагогика, бошқа жиҳатлар - ижтимоий томонидан ўрганилади. Оилавий таълим ва тарбия:

- оила шахсининг ижтимоийлашувини амалга оширади;
- оила анъаналарнинг давомийлигини таъминлайди;
- оиланинг энг муҳим ижтимоий вазифаси – бу фуқарони, ватанпарварни, бўлажак оилавий одамни, жамиятнинг қонунга бўйсунувчи аъзосини тарбиялашга қаратилади;
- касб танлашда оила катта таъсир кўрсатади.

Оилада тарбиянинг мазмуни демократик жамиятнинг умумий мақсади билан белгиланади. Оила жисмоний ва руҳан соғлом, ахлоқий, интеллектуал ривожланган, яқинлашиб келаётган иш, ижтимоий, оилавий ҳаётга тайёр шахсни шакллантиришга мажбурдир.

Оилавий таълимнинг таркибий қисмлари:

– жисмоний: соғлом турмуш тарзига асосланган ва кун тартибини тўғри ташкил этишни ўз ичига олади, спорт, танани чиниқтириш ва ҳ.к.;

– ахлоқий: шахсни шакллантирадиган муносабатларнинг асосий қисми. Доимий ахлоқий қадриятларни тарбиялаш – севги, ҳурмат, меҳр-оқибат, одоб-ахлоқ, ҳалоллик, адолат, виждон, қадр-қиммат, бурч;

– интеллектуал: ота-оналарнинг болаларни билим билан бойитишда, уларни эгаллаш ва доимий янгилаш эҳтиёжларини шакллантиришда манфаатдор иштирокини ўз ичига олади;

– эстетик: болаларнинг истеъдодлари ва истеъдодларини ривожлантиришга қаратилган ёки уларга ҳаётда мавжуд гўзаллик ҳақида шунчаки тушунча бериш;

– меҳнат: уларнинг келажакдаги солиҳ ҳаётлари учун асос яратади. Ишлашга одатланмаган одамда фақат битта йўл – “енгил” ҳаёт излаш мавжуд.

Замонавий педагогикада тарбия концепцияси кекса авлодлар томонидан етказиш жараёни ва янги авлодлар томонидан ижтимоий тажрибани ижтимоий ҳаётга ва самарали меҳнатга тайёрлаш учун уларни фаол ўзлаштиришдан иборат бўлиши лозим. Шу боисдан ҳам махсус ташкил этилган жараён сифатида тарбиянинг мақсади, бола шахсининг максимал даражада ривожланишига, боланинг замонавий, виртуал маданият шароитига кириб боришига ва унинг инсонга муносиб ўз ҳаётининг субъекти ва стратеги сифатида шаклланишига ёрдам беришдир.

Психологияда тарбия тушунчаси янада кенгроқ кўриб чиқилади: психологларнинг фикрига кўра, тарбия ақлий ривожланишнинг универсал шакли ҳисобланади. Таълим жараёнида болага таъсир ҳам йўналтирилган (қасддан), ҳам йўналтирилмаган (билмаган ҳолда) бўлиши мумкин ва ҳар доим ҳам бола шахси ривожланиши нуқтаи назаридан нафақат ижобий натижаларга олиб келмайди.

Боланинг ақлий ривожланиши, унинг шахсияти ва индивидуаллигини шакллантириш ва социализация хусусиятлари кўплаб турли хил омиллар таъсири остида амалга оширилади. Бола ривожланиш омиллари икки катта гуруҳга бўлинади: биологик ва ижтимоий. (бола ривожланишининг биологик омиллари, биринчи навбатда, ирсиятга боғлиқ бўлган боланинг ўзига хос хусусиятларини ўз ичига олади; ижтимоий учун – бола ҳаёти амалга ошириладиган ташқи муҳитнинг хусусиятлари алоҳида аҳамият касб этади.

Шу боисдан ҳам мамлакатимиздаги ҳозирги вазият оилани ижтимоий ва педагогик қўллаб-қувватлашнинг янги, янада самарали тизимини яратишни, ота-оналар ва турли даражадаги таълим ташкилотлари ўртасидаги муносабатларни принципиал жиҳатдан янги технологик платформада ўрнатишни тақозо этмоқда. Ҳозирги вақтда ота-оналарда педагогик компетенцияларни ривожлантиришга ва уларнинг педагогик маданиятини оширишга ёрдам берадиган етарлича инновацион дастурлар, усуллар, методлар манбаи тўпланган. Ўзбекистонлик олимлар ва амалиётчи ўқитувчилар ота-оналар тарбияси ҳамда ўқитиш соҳасида маҳаллий ва хорижий ўқитувчиларнинг кўп йиллик тажрибаларига таяниб, ота-оналарнинг педагогик маданиятини оширишнинг назарий асосларини ишлаб чиқмоқдалар. Кўпгина таълим муассасаларида педагогик жамоалар ва индивидуал муаллифлар ота-оналар тарбияси учун дастурлар тузадилар, ота-оналар билан ишлашнинг турли йўналишларини кўриб чиқадилар

(болалар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, оилада ватанпарварлик тарбияси билан боғлиқ ташкилий, услубий, психологик ва педагогик қўллаб-қувватлаш шулар жумласидандир). Бундай тадбирларнинг асосий мақсади оила, оналик, оталик, болалик ва оилавий кадриятларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш, бошқа ижтимоий муаммоларни ҳал этиш, шунингдек мамлакатимизда фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёни билан боғлиқ.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш куйидаги йўналишларни ўз ичига олган тизимли комплекс ёндашув асосида амалга оширилса янада самаралироқ бўлади:

– ота-оналарнинг психологик-педагогик таълимини ташкил этиш;

– ўрта мактаб ўқувчилари ўртасида ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш учун мослаштирилган дастурлардан фойдаланган ҳолда никоҳ ва оила қиймати тўғрисида тушунчани шакллантириш;

– педагогик йўналиш талабаларининг ота-оналар билан ишлашга касбий тайёргарлиги, бунда педагогик мулоқотда коммуникатив томонга алоҳида эътибор берилиши керак;

– замонавий шароитларда ота-оналар билан ишлашни самарали ташкил этишга имкон берадиган илғор малака ошириш дастурлари бўйича амалиётчи ўқитувчиларни тайёрлашни амалга ошириш. Ушбу йўналишларнинг амалга оширилиши ота-оналар ва умуман жамиятнинг педагогик маданиятини оширишни ташкил этишга тизимли комплекс ёндашувни амалга оширишга имкон беради ва шу билан табиий таъсир ўтказиш муҳитини, давлат ҳокимияти органларининг ижтимоий институтлари ва тузилмаларининг ўзаро муносабатларини ривожлантиради.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини оширишнинг яхлит тизимининг асосий йўналишларидан бири, бу уларнинг психологик-педагогик таълимидир. Бунда бола шахсини ривожлантириш, ёши ва индивидуал хусусиятларига қараб, у билан энг

кулай муносабатларни ўрнатиш йўллари ва бошқаларни ўрганиш назарда тутилган. Бунга мутахассислар (психологлар, тиббиёт ходимлари, юристлар ва бошқалар) ҳам жалб қилиниши керак.

Ота-оналарнинг психологик ва педагогик таълими, маълумот беришдан фарқли ўлароқ, "тескари алоқа" ни тахмин қилади, уларнинг фаолиятини белгилайди ва муҳокама қилинган масалаларга муносабатини очиб беради. Ҳар қандай фаолиятни, шу жумладан ота-оналарнинг таълимини ташкил этиш, агар у баъзи бир принципларга асосланган бўлса, энг самарали натижаларга эга бўлади:

– ота-оналарнинг индивидуал хусусиятларини ва уларнинг сўровларини ҳисобга олиш;

– синфларнинг барча иштирокчилари (ташкилотчилари ва тингловчилари) ўртасидаги муносабатларнинг демократик ва инсонпарварлиги;

– ота-оналар билан ўтказиладиган дарс мавзуларида боланинг маълум бир ёшининг ўзига хос хусусиятларини очиб берадиган, шунингдек, "истиқболли" бўлган долзарб масалалар кўриб чиқилиши керак;

– таълим ташкилотининг бутун ўқитувчилар таркибининг ота-оналарни тарбиялашда иштирок этиши;

– мутахассислардан олинган маълумотлар асосида ота-оналар томонидан репродуктив ва ижодий ёндашув (ўз фарзандининг хусусиятларини ва ўзига хос вазиятни ҳисобга олган ҳолда) оилавий таълимни амалга оширишда комбинация³².

Замонавий ота-оналарнинг тарбияси ҳам педагогика, психология ва бошқа фанлар соҳасидаги назарий машғулотларни, ҳам ўз фарзандларини тарбиялашда кўпинча дуч келадиган муаммоларни ҳал қилишга ёрдам берадиган амалий машқларни ўз ичига олиши керак. Оила инқирозини бартараф этиш ва оила

³² Семеновских Т.6. Психолого-педагогическая работа учителя с родителями : учебное пособие. -Тюмень : Изд-во ТГУ,2015,- 268с.

тарбияси бўйича таълим ташкилотлари фаолиятининг устувор йўналишларидан бири нафақат ота-оналар, балки ўрта мактаб ўқувчилари - келажакдаги оила эркак-ота-оналари билан ишлаш бўлиши керак. Ушбу йўналишни амалга оширишнинг аҳамияти шундаки, бу келажакдаги оилаларнинг яратувчилари бўлган ўрта мактаб ўқувчилари, уларнинг қарашлари ҳамда фикрлари оила ва умуман давлатнинг истиқболларини белгилайди.

Мавжуд муаммолар (оилани яратиш қиймати билан таққослаганда ўз моддий фаровонлиги ва фаровонлиги қийматининг устунлиги; замонавий авлод томонидан оилавий ҳаёт муаммолари ва қийинчиликлари, оилавий мажбуриятлар ва тенг ҳуқуқлар тўғрисида тушунча етишмаслиги; ажралишлар сонининг кўпайиши ва ёлғиз оилаларнинг кўпайиши; аҳолининг туғилиш даражасининг пасайиши ва бошқалар) бу масалага жиддий ёндашишни талаб қилади ва тайёргарлик кўриш учун ёшлар билан мақсадли ва тизимли иш олиб бориш зарурлигини тасдиқлайди.

Одатда, болалар оиласида оилавий ҳаёт ҳақида биринчи маълумотни ўз оилаларида олишади. Улар ўсиб улғайганларида, одатда уларни ўзлари тўлдирадилар. Бироқ, улар фойдаланадиган турли хил маълумот манбалари ҳар доим ҳам муносиб келажакдаги ота-оналарни шакллантиришда ижобий натижаларга эришиш учун ёрдам бермайди. Шу сабабли, ўрта мактаб ўқувчиларини келажакдаги мустақил ҳаётга тайёрлаш масаласида таълим ташкилотининг профессионал, яхши ташкил этилган фаолияти алоҳида аҳамиятга эга. Улар учун уюштирилган дарслар давомида, масалан, “Келажак ота-онаси мактаби” дастури бўйича синфдан ташқари ишлар доирасида малакали мутахассислардан олган тизимлаштирилган билимлар ўспиринларнинг оила ва никоҳ ҳақидаги ғояларини кенгайтиришга ёрдам беради.

Ушбу курс ёш авлодни никоҳ ва оила қадриятларига жиддий, масъулиятли муносабатда тарбиялашга, ўқувчиларнинг оилавий муносабатлар соҳасида ички анъаналарга бўлган қизиқишини

шакллантиришга қаратилган. Дастур доирасидаги машғулотларнинг қиймати нафақат маълумотни узатиш ва оилавий таълим соҳасида дастлабки тажрибани шакллантириш билан, балки ёшларнинг коммуникатив кўникмаларга эга бўлишига ёрдам бериш, ўзаро ҳамкорлик ва биргаликдаги тадбирларни ташкил этиш ва бошқалар билан белгиланади³³.

Бўлажак ўқитувчиларни мактаб ўқувчиларининг ота-оналари билан ишлашга тайёрлаш ва касбий маълумот олиш жараёнида коммуникатив компетенцияни мақсадли шакллантириш қуйидаги шартлар бажарилган тақдирда мумкин:

– талабаларни ўқитувчининг касбий фаолиятининг ўзига хос хусусиятларига сингдириш;

– ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ота-оналар билан ўзаро муносабатлари масалалари бўйича биргаликдаги тадқиқот ишларини ташкил этиш, чунки коммуникатив йўналиш келажақдаги ўқитувчиларнинг илмий қизиқишларини шакллантириш даражасига, уларнинг фаолиятини ўз-ўзини ташкил этишига таъсир қилади;

– ўқувчиларнинг ота-оналарга таълим ва тарбия бериш билан боғлиқ бўлган тарбиявий ишларини (ижтимоий фойдали ва кўнгиллилар фаолияти, тўғараклардаги, педагогик жамоалардаги ишларни) оқилона ташкил этиш;

– бўлажак ўқитувчилар томонидан ўқув-услубий адабиётларни ота-оналар билан алоқа назарияси ва амалиёти бўйича ўрганиш³⁴.

Замонавий синфларнинг мазмуни ва таркиби нафақат назарий таркибий қисми, балки турли хил вазифаларни бажаришга қаратилган амалиётга йўналтирилган фаолиятни, шунингдек, ўқувчиларнинг ота-оналар билан ўзаро муносабатларнинг турли шакллари (синф соатлари, ота-оналар) ташкил қилиш ва ўтказишда бевосита иштирокини ўз ичига олиши керак. таълим,

³³ Кочергина О. А., Кирюшина О.Н. "Школа будущего родителя" для старшеклассников в сов ре мен ной образовательной организации : учебное пособие. -Таганрог: Изд-льСтупин А.Н.,2018, - 72с.

³⁴ Кочергина О.А. Подготовка будущего педагога к работе с родителями : учеб. пособие / О.А. Кочер-; тина, Таганрог: Изд-ль Ступин СА, 2017. - 58 с.

ижтимоий сўровлар ва бошқалар). Бўлажак ўқитувчилар томонидан ота-оналар билан ишлашнинг бевосита дастлабки тажрибасини олиш учун талаба ўқитувчиларни нафақат синфларда, балки таълим ташкилотларида ҳам ушбу йўналишдаги ишларга тайёрлаш мақсадга мувофиқдир.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини оширишни амалга оширишда мувофиқлаштирувчи марказ мактаб, маҳалла ҳисобланади. Оилалар билан самарали ўзаро алоқалар ҳозирги кунда ҳар хил турдаги таълим ташкилотлари жамоалари олдида турган энг муҳим вазифалардан биридир. Ота-оналар билан шериклик алоқаларини ўрнатиш, психологик-педагогик таълимни ташкил этишнинг амалий воситаларини профессионал равишда қўллаш ўқитувчининг (синф раҳбари) асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. Ўзгарувчан жамият шароитида ўқитувчилар оилавий таълимни ташкил қилишда фойдаланиладиган шакллар, усуллар ва технологиялар доирасини кенгайтириши керак. Ушбу ҳолатлар ота-оналар тарбиясини ташкил этиш масалаларида ўқитувчиларнинг касбий ваколатлари даражасини доимий равишда ошириб боришни тақозо этади.

Замонавий шароитларда ўқитувчининг ота-оналар билан олиб борадиган фаолиятининг асосий йўналишлари, улар давлат ҳужжатларида белгиланган; оила билан ишлашда муҳим тарбиявий аҳамиятга эга ва етарли даражада тизимлаштирилмаган ўқув-услубий адабиётларда ёритилган муаммоларга эътибор қаратиш; замонавий оиланинг хусусиятлари ва унинг мактаб билан алоқалари тўғрисида тушунчаларни кенгайтириш; ота-оналар тарбиясини ташкил этиш ва ўтказишнинг самарали шакллари, усуллари ва технологияларини (ташкилий, фаолият ва психологик ўйинлар, ижодий устахоналар, муаммоли лабораториялар, мунозаралар, шунингдек, ота-оналар маданияти клублари, оилавий яшаш хоналари ва бошқалар) ўз ичига олган маълумотларни ошкор қилиш; илмий тадқиқот усулларида фойдаланган ҳолда билимларни

такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эга. Таклиф қилинаётган маълумотлар ўқитувчиларга таълим муаммоларини комплекс ҳал қилиш учун ота-оналар билан ўзаро муносабатларни самарали ташкил этишга ёрдам бериши керак.

Шундай қилиб, ҳозирги пайтда мактаб ва оила ўртасидаги шерикликни ривожлантириш тобора кўпроқ давлат ва жамият манфаатлари кесишган координаталарда изоҳланмоқда: таълим ва тарбия соҳасидаги давлат сиёсати воситаларининг самарадорлиги. ёш авлод ижтимоий институтларнинг иштироки билан сезиларли даражада кўпаймоқда, уларнинг энг муҳим қисмларидан бири бу оиладир.

Шу муносабат билан оилани ижтимоий ва педагогик қўллаб-қувватлашнинг янги, янада самарали тизимини яратиш, ота-оналар ва таълим ташкилотлари ўртасида янги муносабатларни ўрнатиш талаб этилади. Ва ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш, агар у тизимга асосланган ёндашув, шу жумладан ота-оналар таълимини ташкил этиш асосида амалга оширилса янада самаралироқ бўлади. Амалиётчи ўқитувчиларнинг ушбу йўналишда ишлаши учун қўшимча касб-хунар таълими дастурлари, шунингдек келажак шароитида ўқитувчиларни замонавий шароитларда оилалар билан ишлашга тайёрлаш. Ушбу йўналишлар анъанавий ва инновацион амалий воситалардан оқилона фойдаланиш орқали амалга оширилиши керак.

2.2-§. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришда синергетик ёндашув зарурати

Компьютер, телевидение, аудио, радио, телефон бўйича ахборотнинг сусткашлик билан қўлланилиши бўш вақт, ижод, билишнинг фаол шакллари янада кўпроқ сиқиб чиқарган ҳолда, фикрлаш шиддатлигини шакллантириб, инсонларни бир-бири билан бевосита ўзаро мулоқот қилишдан маҳрум қилади. Алоҳида

маконнинг торайиши, жонли табиатдан бегоналашув, мустикал қарорлар қабул қилишдан ҳайқиш, жавобгарликдан кўрқиш инсонни беихтиёр олам қиёфасини соддалаштиришга интилишга чорлайди. Шаклланаётган маданият учун фикрлаш усулининг ўзини ўзгартириш керак. Компьютерлар ўта мантиқий бўлиб, инсонларни мавҳумликнинг юксак даражаси бўлган алгебраик усулда фикрлашга мажбур қилади. Эмоционал бўёкдаги геометрик фикрлаш барҳам топади. Психологларнинг таъкидлашича, тараққий этган мамлакатларда эйдетизм, яъни предметларнинг ёрқин сиймосини хотирада сақлаш қобилияти йўқолади. Тилнинг табиий хусусиятлари – унинг кўп маънолилиқ, метафоралиқ хусусиятлари заифлашиб қолади. Компьютерларнинг алгоритмик тили инсонни метафизик фикрлашга, диалектик жиҳати ўрнига унинг мантиқий-расмий томонининг аҳамиятини кучайтиришга ўргатади. Бу борада сўз юритганда Ф.Раппнинг “тил маданиятнинг муҳим қуроли сифатида аввалдан берилган категориялар ва белгиланган тузилмаларга стандартлашган қисқартмалар ахборотлашган техника воситасида соддалаштирилади. Шундай қилиб, “бу тузилмага сиғмаган барча нарсалар, тушунча ва визуаллашган назарий фикрлашдан маҳрум бўлган телевидение каби технократик селекциянинг қурбонига айланиб, ижоднинг, ранг-баранглиқ ва интеллектуал автономиянинг йўқолишига олиб келиши мумкин” деган фикрига қўшилиш мумкин. Қачонки инсон сезгиси пасайса, унинг фикрлаши воситачилиқ қилади, ижодга лаёқатлилиқ ҳисобга олинмай, инсон комиллигининг йўқолиши рўй беради. Компьютерларнинг жамоага ажралувчан таъсир этиш факти кузатилади, “компьютернинг сараси” ажратилиб, қандайдир фойдали кўникмалар, асрлар мобайнида тўпланган маҳорат ва “касб сирлари”нинг йўқолиши рўй беради.

Шу билан биргаликда, компьютерлар фойдаланувчини машаққатли ишдан озод қилиб, унинг ижодий қобилиятини ривожлантириши учун шароит яратади, инсондан салбий иллатлардан

воз кечиб, касбий билимларни, ахлоқий сифатларни, умумий маданиятни оширишни ҳамда ўз фикрларини аниқ шакллантира билишни талаб қилади. Ушбу барча ҳолатлар инсон табиатига ўзига хос чизги беради. Бу каби барча ҳолатлар инсон табиатида ўзига хос из қолдиради. Унинг меҳнати янада масъулиятли, интеллектуал бойитилган бўлади, у зўрма-зўраки табиатини йўқотади ва индивидлик қобилятини эркин ифодалаш билан ташаббускорлик шаклини касб этади. Компьютер инсонга юзага келган муаммонинг энг мақбул ечимини мустақил равишда топишга ўргатади. Аста-секин инсоннинг машина билан тиллашиш маданияти шаклланиб бориши натижасида маълум қоидалар бўйича интерфаол терминал ёрдамида ўтказилаётган машина ва фойдаланувчи ўртасида ахборот алмашинуви рўй беради.

Шундай қилиб, Ф.Раппнинг хулосасига кўра, “Техника зинҳор маданиятга худди бегонадек, ёт инстанция сифатида қарши чиқмайди; у оз бўлса-да, маданиятнинг худди шу каби элементиدير. Техника мезонларини маданий тарзда ўрнатиш объекти ва натижаси бўлиши билан бир қаторда, яна шунингдек ўзича-ўзи бизнинг ҳаётий оламимиздаги иқтисодиёт, сиёсат ва маданиятнинг маълум мезонларини ўрнатишни кўзда тутувчи таркибий қисми ҳамдир”.

Инсоннинг рационаллашган тафаккури атроф-олам, табиатни ўзгача қабул қилади. Табиатни ўзлаштириш борасида сўз юритганда, нафақат тафаккурнинг рационаллашуви, балки инсоннинг ўраб турган табиатга нисбатан аянчли таъсири ҳам инсоннинг табиатни ўзлаштириш усуллари ва мезонларига таъсир ўтказа олмайди. Табиатни аввалгидек романтик санъатга хос бўлган шоирона тарзда қабул қилиш ўтмишда қолиб кетди. Инсон шеърятни рационал ҳисоб-китобларга алмаштирди, у энг аввало, ўз манфаати йўлида бу табиатдан қай йўсинда фойдаланиш мумкин эканлиги борасида фикр юритади. Ўз даврида В.В.Розанов ёзганидек, “Техника қалб билан уйғунлашганида унга маҳобат

баҳш этади. Бироқ, унинг ўзи қалбни парчалайди. Натижада “техникалашган қалб” юзага келди”. “Ва илҳом сўнди”. Қачонки инсонлар ҳаётий фаолиятининг қайсидир омили уларнинг гўзаллиги, ахлоқий ва умуман, маънавий қадрияти нуқтаи назаридан эмас, балки инсонлар амалиётидаги жонсиз восита сифатида ўрганилса, инсонлар интеллектуал қобилиятининг рационализмга ва ҳатто инструментализмга нисбатан ўзига хос редукцияси рўй беради. Бу ҳолат қўлга киритилган замонавий маданиятни гуманистик баҳолашни мушкуллаштиради ва ҳатто халал ҳам беради. “Оламни илмий-техник жиҳатдан ўзлаштириш таъсирида тафаккур соф инструментал қобилият ва рационал мақсадга эришиш йўлида заифлашди, шу туфайли у илмий-техник маданиятнинг стратегик кўрсатмаларини танқидий таҳлил қилишга лаёқатсиз бўлиб чиқди”, - деб ёзади Б.Марков.

Бинобарин, бир томондан, ахборотлаштиришни билимларнинг ортиши, мулоқот имкониятининг кенгайиши, интеллектуал меҳнатга лаёқатлилиқнинг ривожланиши, аниқ, лўнда ва тартибли фикрлашни тарбиялаш каби шахс камолотига таъсирининг ижобий омилларини ажратиш мумкин. Айни пайтда ахборотлаштиришнинг салбий оқибатлари ҳам юзага келади ҳамда шахс ва жамиятнинг ахборот хавфсизлиги муаммоси долзарблашади. Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг “Ахборот хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсати” деб номланган 12-моддасида: “Ахборот хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсати ахборот соҳасидаги ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган бўлади ҳамда шахс, жамият ва давлатнинг ахборот борасидаги хавфсизлигини таъминлаш соҳасида давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг асосий вазифалари ҳамда фаолият йўналишларини, шунингдек, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари ва

бошқа нодавлат нотижорат ташкилотларининг, фуқароларнинг ўрни ва аҳамиятини белгилайди” - дейилади.³⁵

Мураккаблашиб бораётган барча ҳисоблаш техникаси (компьютер фобияси), электромагнит нурланиш ва инсонларнинг компьютерда ишлаши туфайли толиқиши, компьютер вируслари олдидаги кўрқув, ахборотлаштириш жараёнининг ноижтимоийлашуви ва милитаризациялашуви, жамоатчилик онгининг манипуляцияланиши, инсонлар хулқ-атворидаги изоляцияланган тенденциялар ва жамоатчилик ҳамда оилавий муносабатларнинг заифлашуви, компьютер яккалиги, янги маънавий-маданий ориентирларнинг шаклланиши, руҳий парокандалик, мавжуд оламни виртуал мавжудликка алмаштиришга уриниш—буларнинг барчаси бугунги куннинг чин ҳақиқатидир.

Ҳозирда йилига жамият томонидан ахборот маҳсулдорлиги ҳажмининг икки баравар ортиши ва шу сабабли инсон имкониятларининг шиддат билан ўсиб бораётган ахборот юкламаларига мослашувини назарда тутамиз. Шундай қилиб, замонавий маданиятни ахборотлаштириш жараёни кўп омилли ва зиддиятли бўлса-да, биринчи навбатда, шахс камолотининг ривожланишини кўзлайди. Инсон маданий салоҳиятининг ортиши ахборот техникасини ўзлаштириш жараёнини талаб қилади. Компьютер тизимларининг мураккаблашуви даражасида инсон шуури эндиликда катта компьютерлар учун дастурларни бажаришни назорат қила олмайди. Улар ишининг тўғрилигини янада ортиқроқ қувватга эга компьютерлар текшириши мумкин. Айрим мутафаккирлар (жумладан, П.Сорокин) ривожланишнинг юксак технологик даражаси хавфи тўғрисида огоҳлантирганлар (ва шу жумладан, электрон-ахборот тизимлари ҳақида).

Ахборотлашган жамиятда илмий-техник билимларни татбиқ этиш инсоний эҳтиёжларни бевосита қаноатлантириш учун юз

³⁵ Тўртинчи ҳокимият: Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, қарорлари ва бошқа ҳужжатлари тўплами. – Тошкент.: Меҳнат, 2003. – Б. 41.

беради, бироқ эскирган ижтимоий-иқтисодий муносабатларни ҳисобга олган ҳолда – бу асосан бойларнинг улуши, яъни камбағаллар ва бойлар доирасидаги эҳтиёж орасидаги баъзан нафақат ўн йилликлар билан, балки юз йилликлар ва минг йилликлар билан ўлчанувчи тафовутдир.

ОАВнинг оммавий маданиятдаги “қайтарувчи” ва “ҳаракатлантирувчи” роли ўз имкониятларини кенгайтириб, тўртинчи ҳокимиятнинг сиёсий жабҳадаги ўрнини янада кўпроқ мустаҳкамлаган ҳолда демократлаштиришга ва мустақил ОАВлар вужудга келишига имкон яратади (“масс-медиа”). Қачонки инсоний тажриба сезилмай, керак бўлмай қолса, ОАВ шахснинг комил онгини пароканда қилган ҳолда, оммавий уйдирмаларнинг, виртуал воқеликнинг ташкилотчиси сифатида намоён бўлади. Модернчилар модернизациялаш даврининг бошланишида, қачонки барчаси турли-туман кўринишда ифодаланиб, чуқур жараёнларни ўрганишга урғу берилмаган бўлса, “замонавийликнинг тугаши” тўғрисида хулоса қиладилар.

Янги билимларни берувчи ахборот муҳим ижтимоий-иқтисодий ресурсга айланади. Табиий равишда ижтимоий девиациянинг: ахборот қароқчилиги, хакерлар ва ҳоказолар каби янги кўринишлари юзага келади. Олий таълим институтларининг тижоратлаштирилиши шароитида илмий-маърифий муассасалар жамиятнинг муҳим институтларига айланади, бу эса ниҳоятда мураккаб бўлган алоҳида муаммони келтириб чиқаради.

Касбий жабҳада аёллар эмансипацияси (эркинлиги) рўй бермоқда (аввало, фан ва таълимда). Табиий тарзда аёллар ишчи кучини нуфузли даромадли соҳалардан сиқиб чиқариш рўй бермоқда. Мулкдорлар синфи йўқолиб, уларнинг ўрнини юксак даражадаги билим ва маълумотга эга бўлган бошқарувчи энг яхши намоёндалар эгалламоқда; мулк жамиятдаги ижтимоий стратификация (қатламлаштириш) мезони сифатида ўз аҳамиятини

йўқотмоқда, билим ва таълим даражаси ҳал қилувчи аҳамият касб этмоқда.

Компьютерни ўзлаштириш иккинчи саводхонлик ҳисобланиб, инсоннинг интеллектуал ва ижодий қобилиятини оширади. Бунда ахборотлаштиришнинг илк босқичидаги ижодий, теран фикрловчи, истеъдодли, жиддий касбий маҳоратга эга инсонларнинг ахборот техника воситаларисиз ҳеч қандай муҳим потенциални намоён эта олмайдиган, зеро, бу воситалардан фойдаланиш уларга маълум ўрин ва мавқени берадиган ёшларга алмаштиришнинг аниқ таҳдиди мавжуд. Меҳнат вақтининг қисқариши ҳисобига бўш вақтдан қутулиш – ижтимоий муаммо, оммавий равишда ижтимоий девиация ва таназзулга олиб келувчи нотўғри қарордир.

Синергетик ёндашув таълим фаолиятида ўз-ўзини тарбиялаш, ўзини ўзи ташкил этиш ва бошқариш устунлигига асосланади ва ўз-ўзини очиб бериш ҳамда такомиллаштириш, ўз-ўзини англаш мақсадида рағбатлантиришдан иборат. Шундай қилиб, “педагогик синергетика” педагогик билимларнинг янги йўналиши пайдо бўлди, бу таълим тизимларини ўз-ўзини ташкил этиш ва ривожлантириш қонуниятларига асосланади. Педагогик синергетика ўзини ўзи аниқлаш ва шахсни ривожлантириш муаммоларини очиқлик, биргаликдаги ижод билан йўналтирилганлик нуқтаи назаридан янгича ёндашишга имкон беради.

Г.М.Кожаспирова “синергетика” тушунчаси “таълим” тушунчасига жуда яқин (юнон тилидан таржима қилинганда “биргаликдаги ҳаракат”, “ҳамкорлик” деган маънони англатади). Дунёни синергетик англаш инсонни тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга: синергетик фикрлаш усули очиқлик, диалогизм ва мулоқот билан ажралиб туради³⁶. Синергетика ота-оналарни виртуал-педагогик жараённинг субъекти сифатида инсон ҳаётининг энг мураккаб ички қонуниятларини ўрганишга йўналтиради.

³⁶ Коджаспирова Г.М. Педагогика: учебник. М.: Гардарики, 2004. 528 с.

Е.К.Никитинанинг таъкидлашича, синергетика педагогик назарияни ривожлантиришда йўқолган алоқаларни амалий ҳақиқат билан тиклашга, диалог тизимининг ривожланиши, очиқлик, таълим тизимининг турли таркибий қисмлари ва унинг субъектлари ўртасида “коммуникатив кўприк” яратишга имкон беради³⁷. Ота-оналарни виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришда синергетик ёндашув уларнинг ижодий салоҳиятини сезиларли даражада ошириши мумкин.

Ковалевичнинг таъкидлашича, синергетика қуйидаги педагогик тамойилларга тўла назар ташлаб, шахснинг ўзини ўзи белгилаш ва фаолият субъекти сифатида ривожланиш жараёнининг аҳамиятини методологик жиҳатдан оширишга имкон беради³⁸. Талаба таълим ва тарбия субъекти бўлиб, ўқув жараёнида фаол ва ижодий позицияни эгаллайди; таълим муҳитида шахснинг ўзини намоён қилиши ва ўзини англаш эркинлиги, ҳаётда ва касбда ўзини ўзи белгилашнинг индивидуал стратегиясини излаш; фаолият, диалог, мустақиллик, ташаббускорлик, ижодкорлик тамойилларини амалга ошириш; ўқитиш ва ўқитиш - субъективлик ҳамда субъективликни ривожлантиришга интиладиган очиқ, ўзини ўзи бошқарадиган тизимлар; индивидуал ҳаёт йўли учун стратегияни танлаш эркинлиги, бу таълим дастурлари, курслари, уларнинг мазмун моҳияти ва ўқитувчининг ўзи танлашини англатади.

В.Г.Буданов таълимда синергетик ёндашувни учта йўналишда қўллаш мумкин деб ҳисоблайди: таълим учун синергетика. Шу муносабат билан кейинги ўқув цикли охирида интеграл курслар таклиф этилмоқда. Таълимдаги синергетика. Ушбу йўналиш хусусий фанларга синергетика тамойилларини акс эттирувчи материалларни киритиш билан тавсифланади. Ҳар бир ўқув интизомида шаклланиш жараёнларини, янгисининг пайдо бўлишини

³⁷ Никитина Э.К. Управление качеством воспитания в системе подготовки современного специалиста / Ученые записки Московского гуманитарного педагогического института. Т. 4. М.: МГПИ, 2006. 484 с. С. 200-211.

³⁸ Ковалевич М.С. Социально-психологические и педагогические проблемы профессионализации личности: синергетический подход. [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://sites.google.com/site/konfep/Home/2-sekcia/kovalevic>.

ўрганадиган бўлимлар мавжуд. Бу ерда анъанавий билан бир қаторда келажакда фанлараро мулоқотнинг горизонтал майдонини яратишга имкон берадиган синергетика тилидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим синергетикаси. Ушбу йўналиш таълим жараёнининг синергиясини, шахс ва билимларни шакллантиришни таъминлайди. Педагогик мукамаллик намуналари ва муаллифлик методлари яхлит синергетик ёндашувларни қўллашнинг энг яхши намуналари ҳисобланади. Аммо, бугунги кунда муаммо бирлашган методологияни яратиш эмас, балки ўқитувчига онгли равишда инсон ҳақидаги фаннинг позициясида қолган ҳолда ўзига хос услубият ва фаолият услубини яратишга ўргатишдир³⁹.

Таълим жараёнида синергетик ғояларни қўллашнинг яна бир ёндашуви педагогик адабиётларда муҳокама қилинган. Ушбу ёндашувга кўра, М.А. Федоров фикрича, иккита асосий йўналиш мавжуд:

1. Таълим мазмунидаги синергетика – мураккаб ночизиқли тизимлар олами билан танишиш, бу тушунчаларни аниқлаш ва уларни билимларнинг бошқа соҳаларига ўтказиш орқали асосий синергетик тушунчаларни шакллантириш. Бу сизга ўқув цикли фанлари орасидаги чегараларни енгиб ўтишга имкон беради. Жараённинг ўзи ахборот ҳажмини оширишга эмас, балки универсал ривожланиш моделини яратиш ва ўрганишга қаратилган.

2. Таълим жараёнини ташкил этишда синергетика – тараққиёт тасвири сифатида таълим дастурларини яратиш, ўқув жараёнининг субъектлари ўртасидаги муносабатларнинг ўзгариши, имкониятларнинг босқичма-босқич ўзгариши усули сифатида, шу орқали предмет таълим макони бўйлаб ҳаракатланади⁴⁰.

³⁹ Буданов В.Г. Трансдисциплинарное образование, технологии и принципы синергетики // Синергетическая парадигма: Многообразие поисков и подходов / Сб. ст. отв. ред. В.И. Аршинов и др. М.: Прогресс-Традиция, 2000. С. 285-304.

⁴⁰ Федорова М.А. Педагогическая синергетика как основа моделирования и реализации деятельности преподавателя высшей школы: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ставрополь, 2004. 170 с.

Ковалевичнинг таъкидлашича, синергетика янги педагогиканинг “шериги” (неопедагогика) ва лотин тилидан биргаликда энергия ва биргаликда ҳамкор деб таржима қилинган. Бинобарин, синергетика ҳам, янги педагогика ҳам очик мулоқотлар, тўғридан-тўғри ва тескари алоқа, қатъий таълим саргузаштлари, ўйинлар доирасида ишлайди.

Синергетик таълим, янги педагогика сингари, ўз-ўзини тарбиялаш, инсонни ўз имкониятларини рағбатлантирадиган ўз тақдирини белгилашдир. Шу муносабат билан касбий маҳоратга бўлган талаблар ортиб бормоқда. Ўқитувчининг касбий маҳорати муаммоси етакчи педагог ва психологлариининг асарларида ишлаб чиқилган: И.П. Андриади, Ю.Л. Азаров, И.К. Бакланова, Л.В. Занина, И.А. Зязюн, Н.В. Кузмина, Н.П. Меншикова, Н.А. Моревой, А.И. Савенкова, В.А. Сластенин ва бошқалар.

Педагогика фанида педагогик фаолият, технология ва маҳорат бир хил қатор тушунчаларидир. Уларнинг барчаси ўқитувчининг юқори даражадаги профессионал тайёргарлиги билан боғлиқ. Уларнинг боғловчи алоқаси, аввало, ўқитувчининг ижодкорлиги ва умумий маданиятидир. Ҳар қандай таълим муассасаси фаолиятидаги доминант хусусият ўқитувчидир, чунки боланинг жамиятдаги ижтимоийлашуви у билан бошланади ва шахсиятиниинг янада ривожланиши унинг малакаси ва маҳоратига боғлиқдир. Биз ўқитувчи-устоз юқори маданият мутахассиси, ўз ишининг устаси эканлигини, у ўқитиладиган интизомни, ўқитиш ва тарбия усулларини яхши билишини, психологик билимларга эга эканлиги, шунингдек илм-фан ва санъатнинг турли соҳаларида билимга эга эканлигини англатади.

Ўз-ўзини ривожланаётган шахсни тарбиялаш ва ўқитиш жараёнида синергетик принципни амалга оширган ҳолда, педагогика инсонпарварлик ва табиий-илмий дунёқарашни уйғунлаштирган ҳолда антропологик ёндашув ва гуманистик ғояларни амалга оширади.

Синергетика ўз-ўзини ривожлантирувчи объектлар – инсон ва жамият билан шуғулланади, уларнинг ошкор қилиниши нафақат мазмуни усуллари белгилайдиган кадриятлар муносабатларининг қонунларини ишлаб чиқишга имкон бериши. Устувор таркибий қисмлар: синергетика ғояларини таълим мазмунига мослаштиришнинг дидактик жиҳатлари; улардан таълим тизимини ривожланишини моделлаштириш ва башорат қилишда фойдаланиш; ўқув жараёнини бошқаришда қўллаш. Синергетик концепция илмий ва педагогик билимларни янги тарзда очиқ беришга имкон беради. У билиш жараёнининг кўп ўлчовлилиги, кўпкомпонентли ва кўп овозлилиги (алтернативлиги ва ўзгарувчанлиги) га эътибор беради. Демак, касбий маҳорат - бу ўқитувчининг шахсий сифати, синергетик ёндашувдан фойдаланиш ўқитувчининг касбий фаолиятини рўёбга чиқаради, ўқув жараёнини диалог техникаси ва педагогик ўзаро таъсир усуллари билан бойитишга ҳисса қўшади, уни ўқувчиларнинг ўқув жараёнида янада интенсив ва таълим сифатини ўзи оширишга хизмат қилади.

Синергетик ёндашув педагогик жараённинг ҳар бир субъектини (талаба, ўқитувчи) ривожланишдан ўз-ўзини ривожлантиришга ўтишни амалга оширадиган ўзини ўзи ривожланаётган кичик тизимлар сифатида кўриб чиқишга имкон беради.

Таълим муҳити билан ўқитувчи ва талаба ўртасидаги муносабатларнинг босқичма-босқич ўзгариши жараёни, таълим маконидаги таълим тизими субъектларининг ўзига хос “йўли”дир. Асарда бундай “йўл” лойиҳа фаолияти сифатида талқин этилади, унинг мақсади таълим маконида субъектларнинг ҳаракат йўналиши билан белгиланади. Лойиҳалар ўқитувчининг ҳам, ўқувчининг ҳам шахсий салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган бўлиб, улар синергия тамойиллари асосида таълим жараёнини ташкил этиш усуллари. Юқорида айтилганларнинг барчаси таълим ва педагогик фаолиятда синергетик ёндашувдан фойдаланиш янги

истикбол ва имкониятларни очиб беради деган хулосага келишимизга кенг имкон беради.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, XX аср биринчи навбатда болаларни ижтимоийлаштириш учун энг муҳим муассасалар – оила ва мактаб фаолиятига таъсир кўрсатди. Ўтган асрнинг охиридаги иқтисодий инқироз оила ва мактаб ўртасида янги муносабатларни шакллантирди: таълим хизматларининг “буюртмачилари” вазифасини бажарувчи ота-оналар таълим муассасаси томонидан моддий таъминот олиб бориладиган таълим жараёни субъектлари вазифасини ўз зиммаларига олдилар. Ижтимоий қадриятларни қайта баҳолаш мактабларда ва оилаларда тарбиянинг вазифаларида акс этди. Таълим тизимини ислоҳ қилиш ота-оналарга фарзандлари учун таълим муассасаси турини, таълим дастурларини, қўшимча дарсларнинг ўзига хос хусусиятларини танлашда эркинликни топишларига имкон берганига қарамай, амалиёт шуни кўрсатадики, улар ҳар доим ҳам ушбу танловни тўлиқ шароитда ривожланиш ҳуқуқини бузмасдан боланинг манфаатларини ифодалаши мумкин экан. Айнан ўзгарувчан таълим тизимининг фаолияти шароитида ота-оналарни мавжуд вазиятни тўғри баҳолашга, ўз фарзандига таълим ва тарбия тизимини оқилона танлашга тайёрлаш ниҳоятда муҳимдир.

Шу ўтган даврга эътибор берадиган бўлсак, болани ривожлантириш учун энг қулай шароитларни таъминлаш мақсадида давлат, жамоат ва сиёсий ташкилотлар, мактаб ва мактабдан ташқари марказлар томонидан оилага мақсадли таъсир кўрсатишдан иборат бўлган эди. Бугун вазият тубдан ўзгарди. Оила ижтимоий тузилмалар томонидан реал ёрдам ва кўмакни бошдан кечирмаяпти ва ўспиринларни тарбиялашнинг асосий муассасаси бўлган мактаб билан алоқа анча сустлашди. Бундай шароитда ота-оналарнинг педагогик маданиятини шакллантириш энг долзарб вазифадир. Ҳозирги ижтимоий вазиятда замонавий бола ҳар томонлама ва баркамол шахсни шакллантириш учун мактаб билан

самарали фаолият олиб боришга қодир бўлган педагогик жиҳатдан малакали ота-оналарга муҳтож бўлиб қолмоқда. Ушбу муаммонинг долзарблиги, шунингдек, жамиятнинг кўплаб замонавий иллатлари (алкоголизм, гиёҳвандлик, жиноятчилик, руҳий бузуқлик ва бошқалар) психологик-педагогик маданият даражаси паст бўлган ота-оналар томонидан болаларни тарбиялашнинг натижаси эканлиги билан характерланади. Бу эса уларнинг таълим функцияларини бажаришга масъулиятсиз муносабатда бўлишида ифодаланади. Болани оилада тарбиялаш ва ривожлантириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишда энг кучли мотивацион чеклаш, оилавий таълим муаммоларини ҳал қилишда саводсизликка барҳам бериш муҳим аҳамиятга эга.

Мавжуд вазиятнинг характерли хусусияти - тўла бўлмаган, низоли оилалар сонининг кўпайиши ва ота-оналарнинг оммавий иш билан таъминланиши, уларнинг психологик ҳамда педагогик маданиятининг паст даражаси билан биргаликда болалар ўртасидаги муносабатлар характерининг ўзгаришига сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Бу, ўз навбатида, ота-оналар ва бола ўртасидаги алоқаларнинг шунчаки расмий аҳамият касб этиши ва қашшоқлашиши, биргаликдаги фаолият шаклларининг йўқ бўлиб кетиши, ўзаро меҳр-муҳаббат, илиқликни етишмовчилиги ва бир-бирига нисбатан эҳтиёткорлик муносабати билан ифодаланади. Бу кўпинча болани ўзини етарли даражада шакллантирмаслигига олиб боради. Айниқса бу ҳолатда ўз кадр-қимматини англамаслик, ўзига бўлган ишончсизликнинг намоён бўлиши, ўта оғир ҳолатларда эса бу ақлий ва нутқ ривожланишидаги сусткашликларда, девиант хатти-ҳаракатларнинг намоён бўлишида содир бўлади. Шунинг учун ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш замонавий жамиятнинг энг муҳим вазифаларидан бири, давлат ижтимоий сиёсатининг бир қисми бўлиши керак. Шу билан бирга, олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ҳозирги пайтда ота-оналар билан уларнинг виртуал-

педагогик маданиятини ривожлантириш бўйича тизимли ишлар йўлга қўйилмаган. Бир вақтлар анъанавий мактабларга хос бўлган ота-оналар билан ишлаш шакллари: педагогик универсал таълим йўқолган. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти феноменологияси, уни янги ижтимоий-иқтисодий шароитларда ривожлантириш шакллари ва усуллари тўғрисида ҳам аниқ тасаввур мавжуд эмас.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш концепциясини куриш учун ҳозирги ижтимоий-педагогик вазиятни, маҳаллий ва хорижий мактабларда ҳам ота-оналар билан психологик-педагогик иш тажрибасини таҳлил қилиш зарур.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти интеграл шахсий таълим сифатида болаларни тўлақонли тарбиялаш ва ривожлантиришга, уларнинг педагогик акс эттириш қобилиятига, ички қарашга, ўз-ўзини бошқариш қобилиятига, болаларга нисбатан ўзларининг хатти-ҳаракатларини тартибга солишга қаратилган аксиологик эътиборда намоён бўлади. Айниқса, болалар билан ўзаро алоқада замонавий психологик ва педагогик технологияларни ижодий қўллаш муҳим аҳамият касб этади.

Белгиланган вазифаларни ҳал қилиш ва дастлабки позицияларни текшириш қуйидаги тадқиқот усуллари билан таъминланди:

- фалсафий, социологик, психологик, педагогик ва тиббий адабиётларни назарий таҳлил қилиш усуллари;
- диагностика усуллари (сўровномалар, интервью тестлари, боланинг ақлий ва шахсий ривожланишини ўрганиш учун психологик-педагогик усуллар);
- праксиметрик усуллар (болалар ва ота-оналар фаолияти маҳсулотларини таҳлил қилиш);
- оғзаки усуллар (семинарлар, маърузалар, гуруҳ муҳокамалари, суҳбатлар);
- экспериментал усуллар (аниқлаш ва шакллантириш тажрибаси);

- кузатиш усуллари (тизимли равишда тузилмаган кузатиш, ўз-ўзини кузатиш);
- башорат қилиш усуллари (мустақил хусусиятларни умумлаштириш) моделлаштириш);
- экспериментал маълумотларни қайта ишлашнинг статистик усуллари.

Биз томонимиздан умумлаштирилган ва тизимлаштирилган фактик материаллар ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришнинг қуйидаги таркибий қисмларини аниқлашга ва асослашга имкон берди: асиологик компонент, ота-оналарнинг педагогик маданиятини чекловчи-маълумот берувчи таркибий қисм, фаолият-технологик ва бошқалар шулар жумласидандир. Тузатиш ишларининг айниқса муҳим йўналиши ота-оналарни ота-она ролини англашга, уларнинг ота-она функцияларини ички тушунишга олиб боришга уринишлар эди. Яъни мазкур тадқиқот ўқитувчилардан, психологдан ва адабий манбалардан олинган билимлар, маълумотлар ота-она шахсининг ички таркибий қисмига айланиши, улар учун шахсий маъно касб этиши, уларни ҳаракатга ундаши, ўзларини ўзгартириши ва шунинг учун уларнинг ота-она маданиятини ошириш жараёни билан чамбарчас боғлиқ.

Экспериментал ишнинг асосий мақсади боланинг ривожланиши ва тарбиялаш жараёни, боланинг ўзи, унинг шахсий ва индивидуал хусусиятларини идрок этиши билан боғлиқ ҳолда ота-оналарнинг муносабатларини ўзгартириш эди. Болалар ва ота-оналар психо-тузатиш ишларида иштирок этишларида шахсий ривожланишнинг илгари яшириниб қолган салоҳиятини рўёбга чиқариш, оилавий муносабатларни ва оилавий таълим амалиётини ўз-ўзини қайта ташкил этишда муваффақиятга эришиш, тарбиялаш усуллари ва шакллари оптималлаштириш имкониятига эга бўлишди. Бундан ташқари, ота-оналар билан тузатиш ва шакллантириш ишлари маълум ёшга қараб болаларнинг имкониятлари ва

эхтиёжлари тўғрисида етарли даражада тушунишни ривожлантиришга, педагогик саводсизликни йўқ қилишга ва бола билан алоқа воситаларининг арсеналини самарали амалга оширишга қаратилган эди. Шундан сўнг, барча ахборот ва маслаҳат ишлари ота-оналар билан суҳбатлар жараёнида амалга оширилди; ота-оналар анкеталарини, болалар фаолияти маҳсулотларини таҳлил қилиш асосида; болалар билан мулоқот қилиш усулларини тузатиш бўйича тушунтиришлар ва тавсиялар; психологик-педагогик вазиятларнинг болага таъсир ўтказиш усуллари ва шакллари мувофиқ ечимларидан иборат бўлади.

Экспериментни назорат қилиш босқичининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

1. Ота-оналарга гуруҳий ва индивидуал ёрдам бериш жараёнида ота-оналарнинг психологик-педагогик маданияти динамикасини таҳлил қилиш, уни аниқлаш тажрибаси маълумотлари билан таққослаш.

2. Боланинг шахсий ва ақлий ривожланишидаги ўзгаришларни қайд этиш.

3. Ота-оналар виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш ва такомиллаштириш бўйича кейинги йўналишларини ишлаб чиқиш.

Баъзи чет эл тадқиқотчилари ота-оналарнинг мактаб билан ҳамкорликда қизиқишини уларнинг фарзандларини ўқитишда, уларнинг “ўқитувчи” функциясини амалга оширишда ҳақиқий иштироки билан бевосита боғлайдилар. Аммо ота-оналарга фарзандларининг ўқитувчиси сифатида ёрдам беришнинг мисоллари кўпми? Афсуски, ҳали эмас. Аммо таълимнинг муқобил шакллари (мустақил таълим) ривожланиб бораётганлиги сабабли, кўпроқ ота-оналар ушбу ролни эгаллашга қарши эмаслар. Масалан, фаол ота-оналар учун Интернетга уланган компьютернинг мавжудлиги уларга ўқитувчиларга катта маълумот ва услубий ёрдам бериш, ўз

фарзандлари учун таълим базасини кенгайтириш имкониятини беради.

Биринчи синфга кириб, бола маълум бир ижтимоий босқични босиб ўтганидан ва катталар унга муносиб таълим беришга қатъий қарор қилган пайдан бошлаб ота-оналарга ўқитишни бошлаш мақсадга мувофиқдир: улар уй вазифаларини бажариш билан боғлиқ кўплаб саволларга эга ва улар мактабга жуда дўстона муносабатда бўлишади. Шундай қилиб, ота-оналарни ўқитишда учта йўналиш мавжуд: ота-онани тарбиячи сифатида ўқитиш; ота-онани боласининг ўқитувчиси сифатида ўқитиш; ота-онани иттифоқчи, шерик, менежер сифатида ўқитиш ва ҳ.к.

Боланинг умумий ақлий ва шахсий ривожланишидаги оилавий тарбиянинг ролини ўрганишга бағишланган психологик-педагогик ишларда, авваламбор, болаларнинг ҳиссий соҳаси хусусиятларини шакллантиришга оилавий таълимнинг таъсири ва ижтимоий ҳуқуқ-атворда аффеқтив намоёишлар кўрсатилган. Ота-оналарнинг болага бўлган ҳиссий муносабати, назорат қилишнинг ўзига хос хусусиятлари, бола билан мулоқотда ахлоқий меъёрларни тақдим этиш усуллари, у билан биргаликда фаолиятни ташкил этиш, боланинг ҳаракатларини баҳолаш, умуман тарбия услуби бундай таъсирнинг психологик механизмларини аниқлаш.

Бола шахсини шакллантиришда оилавий тарбиянинг таъсири ҳақидаги тадқиқотларда ота-она ва бола муносабатлари болаларнинг руҳий саломатлигини таъминлаш, уларнинг шахсий хусусиятларини ривожлантириш, мактаб жамоасида ижтимоий мослашув, ўзлаштиришда катта аҳамият касб этади.

Юқорида айтиб ўтилганларга асосланиб, оилавий тарбиянинг вазифаларига болаларни мавжуд ижтимоий шароитда ҳаётга тайёрлаш, уларни шахсининг нормал шаклланиши ва фаолиятининг асосини ташкил этадиган билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш киради. Ҳар бир оила тарбия субъекти сифатида ҳаракат қилиб, ушбу функцияни ижтимоий ва ижтимоий-

психологик ҳолатига, ғоявий-ахлоқий етуклиги ва педагогик саводхонлигига қараб амалга оширади.

Боланинг самарали ва уйғун ривожланишида акс эттирилган ота-оналарнинг педагогик маданияти, уни ривожлантириш ва такомиллаштириш бутунлай ота-оналарнинг ўзларига, уларнинг хоҳиш-истаклари, услублари ва бола билан ўзаро муносабат усулларига боғлиқ.

“Ота-оналарнинг психологик-педагогик маданияти” атамасидан фойдаланган ҳолда, биз унинг психологик асосларига ҳам алоҳида эътибор қаратамиз. Нисбатан мустақил фанлар билан бир вақтда гаплашиш, педагогика ва психология фанлари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ, инсон табиатини тушунишда бир-бирини тўлдирди. Шунинг учун ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти ўзининг асосий пойдеворида психологик элементларнинг бутун спектрини ўз ичига олади. Биз янада кенгроқ ва мазмунли концепция “ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти” бўлиб, бу жараёни ижодий амалга оширишга қаратилган кадриятлар бирлиги, фаолият намоён бўлиши, ота-оналар шахсининг ажралмас кучларини ифодаловчи интеграл таълим вазифасини бажаради.

Ота-оналарнинг психологик ва педагогик маданиятининг кўп босқичли хусусиятларини, унинг яхлит, ривожланаётган хусусиятларини акс эттириб, ушбу тизимнинг таркибий қисмлари унинг моҳиятини ўрганиш учун зарур ва етарли даражада тақдим этилиши керак. Шу асосда, биз ота-оналарнинг психологик ва педагогик маданиятини улар ўртасида мавжуд бўлган турли хил алоқалар ва уларни очиб берадиган таркибий қисмлар тўплами сифатида тақдим этиш мумкин деб ҳисоблаймиз.

Биз томонимиздан умумлаштирилган ва тизимлаштирилган аниқ материаллар ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришнинг қуйидаги таркибий қисмларини аниқлашга ва асослашга имкон берди: аксиологик компонент, ота-оналарнинг

виртуал-педагогик маданиятини чекловчи, маълумот берувчи таркибий қисм ва технологик жараён, шулар жумласидандир. Тузатиш ишларининг айниқса муҳим йўналиши ота-оналарнинг ўз ўрни англашга, уларнинг ота-она функцияларини ички тушунишга олиб борувчи уринишлардан иборат. Яъни иш ўқитувчилардан, психологдан ва адабий манбалардан олинган билимлар, маълумотлар ота-она шахсининг ички таркибий қисмига айланиши, улар учун шахсий маъно касб этиши, уларни ҳаракатга ундаши, ўзларини ўзгартириши ва шунинг учун уларнинг ота-она маданиятини оширишдан иборат.

Экспериментал ишнинг асосий мақсади боланинг ривожланиши ва тарбиялаш жараёни, боланинг ўзи, унинг шахсий ва индивидуал хусусиятларини идрок этиши билан боғлиқ ҳолда ота-оналарнинг муносабатларини ўзгартириш эди. Болалар ва ота-оналар психо-тузатиш ишларида иштирок этишларида шахсий ривожланишнинг илгари яшириниб қолган салоҳиятини рўёбга чиқариш, оилавий муносабатларни ва оилавий таълим амалиётини ўз-ўзини қайта ташкил этишда муваффақиятга эришиш, тарбиялаш усуллари ва шакллари оптималлаштириш имкониятига эга бўлишди. Бундан ташқари, ота-оналар билан тузатиш ва шакллантириш ишлари маълум ёшга қараб болаларнинг имкониятлари ва эҳтиёжлари тўғрисида етарли даражада тушунишни ривожлантиришга, педагогик саводсизликни йўқ қилишга ва бола билан алоқа воситаларининг арсеналини самарали амалга оширишга қаратилган эди. Шундан сўнг, барча ахборот ва маслаҳат ишлари ота-оналар билан суҳбатлар жараёнида амалга оширилди; ота-оналар анкеталарини, болалар фаолияти маҳсулотларини таҳлил қилиш асосида; болалар билан мулоқот қилиш усуллари тузатиш бўйича тушунтиришлар ва тавсиялар; психологик-педагогик вазиятларнинг болага таъсир ўтказиш усуллари ва шакллари мувофиқ ечимлари қайд этилади. Биз янада кенгроқ ва

мазмунли концепция “ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти” бўлиб, бу жараёни ижодий амалга оширишга қаратилган қадриятлар бирлиги, фаолият намоён бўлиши, ота-оналар шахсининг ажралмас кучларини ифодаловчи интеграл таълим вазифасини бажаради.

Ота-оналарнинг психологик ва педагогик маданиятининг кўп босқичли хусусиятларини, унинг яхлит, ривожланаётган хусусиятларини акс эттириб, ушбу тизимнинг таркибий қисмлари унинг моҳиятини ўрганиш учун зарур ва етарли даражада тақдим этилиши керак. Шу асосда, биз ота-оналарнинг психологик ва педагогик маданиятини улар ўртасида мавжуд бўлган турли хил алоқалар ва алоқаларни очиб берадиган таркибий қисмлар тўплами сифатида тақдим этиш мумкин деб ҳисоблаймиз.

Хуллас, биринчидан, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти ўзаро боғлиқ бўлган аксиологик, таркибли-информацион ва фаолият-технологик таркибий қисмларни ўз ичига олади. Педагогик маданиятнинг аксиологик компоненти ота-оналарнинг қиймат йўналишлари иерархиясини, таълим жараёнига нисбатан инсонпарварлик муносабатлари тизимини, таълим жараёни учун жавобгарликни акс эттиради. Иккинчидан, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятининг мазмунининг виртуал-ахборот таркибий қисми замонавий педагогик назария асосларини ўзлаштириш даражасини, бола билан ўзаро муносабат услубларини билишини акс эттиради. Фаолият-технологик таркибий қисм бола билан мулоқот қилиш усуллари ва уларни ўзлаштиришни, ота-оналарнинг фарзандлари билан ишлашда замонавий таълим технологияларидан ижодий фойдаланишга тайёрлигини, ота-она ва фарзанд муносабатлари жараёнида рефлексли позицияни амалга ошириш қобилиятини ифодалайди. Учинчидан, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришнинг самардорлиги ота-оналар билан тузатиш ва ривожлантириш ишларининг узлуксизлиги, таълим шароитларига мос талаблар ва

кутишларнинг белгиланиши, етарли даражада тузатишга бўлган муносабатларга мос мотивация мавжудлигига боғлиқ. Тўртинчидан, хулқ-атвор шакллари ва бола билан ўзаро муносабат услуби, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш жараёнида олинган билимларни амалга оширишга йўналтирилганлиги билан алоҳида ажралиб туради. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришнинг ташкилий ва бошқарув моделининг фаолияти турли хил ижтимоий институтларнинг: таълим муассасалари тизимининг, ижтимоий ва тиббий хизмат соҳасининг, оммавий ахборот воситаларининг, профессионал бирлашмаларнинг, расмийлаштирилган тузилмалар ва бошқалардан иборат.

2.3-§. Виртуал-педагогик таълим муҳитининг дидактик салоҳияти ва унинг намунавий моделлари

Виртуал таълим – бу виртуал таълим соҳасидаги субъектлар ва объектларнинг коммуникатив ўзаро таъсири жараёни ва натижасидир. Бундай таълим жараёнида виртуал машғулотлар ҳар кимга тақдим этилади ва машғулотлар ҳар қандай жойда ва сиз учун қулай вақтда ўтказилади. Натижада сиз машғулотлар вақтини ўзингиз танлайсиз. Аввало, ушбу концепцияни тушуниш ва талқин қилишда чалкашликларни келтириб чиқарадиган “виртуал таълим” атамасининг иккиланган тушунчаси мавжудлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Виртуал таълимни нафақат масофадан туриб телекоммуникация орқали ўрганиш, балки “субъектлар ва таълим объектларининг ўзаро таъсири жараёни ва натижаси, уларни яратиш билан бирга амалга оширилади, уларнинг ўзига хослиги ушбу объектлар ва субъектлар томонидан белгиланади”⁴¹. Биринчи тушунчада виртуал муҳит олиб борадиган “виртуал таълим”нинг

⁴¹ Хуторской А.В. Виртуальное образование и русский космизм // EIDOS-LIST. - 1999. - Вып.1(5): <http://www.eidos.techno.ru/list/serv.htm>.

тор маъноси бор деб тасаввур қилиш мумкин. “Виртуал таълим”нинг иккинчи маъноси кенг маънода виртуал майдон, ўзаро таъсир субъектларининг ўзаро таъсирини белгилайдиган, электрон ва оғзаки, босма турли хил алоқалар орқали амалга ошириладиган виртуал таълим майдони деб таърифланади.

Агар биз таълимни ижтимоий ўзаро таъсир жараёни деб ҳисобласак, у ҳолда виртуал жараён бўлади: «Агар бир ёки бир нечта ўзаро таъсир қилувчи объектлар фаолиятнинг ўзаро таъсирининг субъекти (талаба, ўқитувчи) сифатида ҳаракат қилсалар, у ҳолда бу ўзаро таъсир уларнинг виртуал манбасига айланади. Бу ҳолат, бу ўзаро таъсирга қадар бир хил субъектларнинг ҳолатидан фарқ қилади»⁴². Яъни таълим жараёнини амалга ошириш виртуал муҳитни қайта қуришдир. Аммо, жамиятдаги таълим ҳақиқий институт мақомига эга бўлганлиги сабабли, бизнинг вазифаларимиз мавжуд бўлган виртуал жараённи тавсифлашни ўз ичига олади, бу замонавий тадқиқотларда таълимни виртуаллаштириш деб номланади.

Ҳозирги вақтда таълимни виртуаллаштириш – бу сиртки таълим ва ўз-ўзини ўқитишнинг квинтэссенцияси, бу телекоммуникацион тизимларнинг жадал ривожланиши, мултимедиа, тармоқ алоқасининг ҳаракатчанлиги ва бошқалардир.

Виртуал реаллик технологияларидан фойдаланган ҳолда ўрганиш - бу таълим жараёнининг мутлақо янги босқичидир. Кўзойнак билан ўқитиш ўзингизни таълим жараёнига тўлиқ сингдиришга ва ташқи омилларга чалғитмасликка имкон беради. Шу тарзда ўрганиш талаба учун тушунарли бўлиб, кўпроқ маълумот хотирада сақланади. Машғулот учун виртуал кўзойнаклар, минигарнитуралар ва манипуляторлар ёки қўллар ишлатилади.

⁴² Хуторской А.В. Виртуальное образование и русский космизм // EIDOS-LIST. - 1999. - Вып.1(5): <http://www.eidos.techno.ru/list/serv.htm>.

Ўқув тўловлари анъанавий университет тўловларидан анча арзон бўлади. Виртуал таълим орқали ҳар бир талаба энг яхши ўқитувчилар томонидан унга бериладиган билимларни олади.

Виртуал таълимдан фойдаланишнинг афзалликлари

Тажриба. Гавжум мактаб куни. Виртуал таълимдан фойдаланиш илмий экспериментга яқинлашиш учун ишлатилади. Аммо материални яхшироқ ўзлаштириш учун ортиқча иш ҳақида эслашингиз ва тўлдирилган маълумотларни олишингиз керак.

Ахборотни узатиш. Муайян билимларни ўзлаштириш учун расм керак. Шунинг учун, маълумотни узатишдан ташқари, расм, аудио ёзув билан биргаликда ишлатилади.

Виртуал реалликка эришиш учун иккита асосий мавзудан фойдаланилади:

Эшитиш воситасининг мавжудлиги сизга эшитиш, нафақат олдингизда турган нарсаларни кўриш, балки атрофингизни айланиб чиқиш ва ҳамма нарсани иложи борича аниқроқ кўриш имконини беради. Бизнинг атрофимиздаги дунё 3D форматида кўринади.

Ўзингизни атмосферага тўлиқ сингдирадиган кўзойнаклар ташқи омилларга чалғимасдан, ажойиб дунё ва мавзунини ўрганадилар.

Виртуал таълимдан фойдаланишнинг ижобий хусусиятлари

Уйда бўлиш, ҳар доим компьютер орқали виртуал таълим форматида янги маълумотларни ўрганиш имконияти мавжуд.

Замонавий талабалар шунчалик одатланиб қолишганки, улар учун барча маълумотларни уяли телефон, компьютер ёки планшет орқали идрок қилиш яхшироқдир.

ВР машғулоти турлари

Виртуалликка тўлиқ чўмиш. Технологияларни компьютер билан ишлатиш сизнинг кўзингиз кўрган жойда максимал даражада бўлишингизга имкон беради. Барча содир бўлаётган

нарсалар ҳақиқий бўлиб кўринади ва сизнинг ҳаракатларингиз ҳақиқатан ҳам сувга чўмган расм билан амалга оширилади.

Ишни тугатгандан сўнг, иложи борича лойиҳа ичига кириб, барча камчиликларни кўриб, уларни тузатишингиз мумкин.

Юқоридаги фикр-мулоҳазалардан биз виртуал ўрганиш замонавий замон учун ўқитишнинг замонавий усули деган хулосага келишимиз мумкин. Сиз иш билан бирлаштириб, қулай вақтда ўқишингиз мумкин. Барча маълумотлар тўғридан-тўғри шахсий компьютерингиз ёки виртуал реаллик кўзойнақларингиз орқали келади, улардан сиз хоҳлаганча машқ қилишингиз мумкин. Ривожланишнинг ушбу усулини танлаб, сиз ҳеч кимнинг ёрдамисиз пайдо бўлган саволларни мустақил равишда ҳал қилишни ўрганасиз. Виртуал таълим ҳар доим қизиқарли ва ҳаяжонли ҳолатларни ўзида ифода этади.

Интернет орқали иш олиб бориладиган муассасалар. Қизиқиш курсини танлаш, ўқитувчилар билан машғулотлар вақти, тестлар ва тестларни топшириш Интернетдан фойдаланган ҳолда амалга оширилади.

Таълимнинг бир неча шакллари мавжуд бўлган таълим муассасалари. Баъзи университетлар талабалар учун ҳар доим қизиқ бўлган виртуал дунё орқали курслар таклиф қиладилар.

Интернет ходимлар ўртасидаги асосий алоқа воситаси бўлган ўқув хоналари. Ходимларнинг билим даражаси муҳим бўлган компаниялардаги ўқув хоналари.

Энг муҳими олий ўқув юртларида виртуал таълим (масофавий таълим) ни жорий қилиш қуйидагича афзалликларга эга:

- таълим сифатини пасайтирмайди ва давлат таълим стандартларига тўлиқ мос келади;
- ўқув материаллари ва таълим шаклларини доимий равишда янгилаб туришга имкон беради;
- иложи борича тезроқ таълим беради,

– бир вақтнинг ўзида асосий ишда ўқиш ва мартаба кўтаришга имкон беради,

– билимларни ўзлаштиришнинг ҳозирги қиймати нуқтаи назаридан кундузги таълимга қараганда арзонроқ,

– ўқув марказидан (таянч университетидан) ҳар қандай масофада самарали ҳаракат қилади;

– яшаш жойидан қатъи назар, етакчи университетларда ўқиш имкониятини беради,

– давлат университети мақомига мос келадиган таълим сифатини кафолатлайди;

– давлат университети дипломини тақдим этади;

– виртуал таълимда тақдим этилган бошқа университетларнинг ўқув дастурлари ва асл муаллифлик курсларидан ихтиёрий равишда ўрганиш учун қўшимча имконият яратади;

– талаба ўқитувчилар ва бизнес кураторлари томонидан ўқиш ва ишлашда интерактив мураббийлик ёрдами тақдим этади;

– сизнинг ташаббусингизга мувофиқ ривожланган виртуал инфратузилмани, шу жумладан электрон кутубхоналарни, иш банки, электрон конференцияларда ва бизнес-клубларда қатнашишни ва бошқаларни таъминлайди;

– йил давомида доимий равишда ўқув гуруҳларини тузади ва ўқишдаги академик танаффуслар билан индивидуал ўқув режасини тузади;

– ташқи машғулотларга халақит бермайди,

– имтиҳон сессиялари пайтида илиқ кутиб олиш ва юзма-юз маслаҳатлашишни кафолатлайди.

Шундай қилиб, виртуал таълим муҳитида таҳсил олаётган талаба ўқиш вақти, ихтисослиги (ўқиш учун пул тўлашда нисбатан молиявий эркинлик билан бирданига бир неча жойда ўқиш мумкин), ёши бўйича қатъий равишда чекланмаган, рақамли кутубхоналарга интерактив кириш имкониятига эга, кучли кидирув тизимлари, ўрганиш уйда ёки Интернетга кириш имкони

бўлган жойда амалга оширилиши мумкин. Яъни ўз-ўзини тарбиялаш учун барча имкониятлар расмий мақомга эга (диплом бериш), "кутубхона хизматлари" ни интерактив режимда кенгайтириш мумкин бўлади. Бундай тизимнинг талаба учун зарарли томони ўқитувчи билан шахсий алоқанинг йўқлиги ва натижада ахборотни узатиш жараёнида оғзаки мулоқот қобилиятининг йўқолиши (семинарлар, имтиҳонлар ва тестлар интерактив тармоқ режимига ўтказилади) билан характерланади. Чунки виртуал ўқитувчи ўқув жараёнини ўқитувчи сифатида эмас, балки маълумот берувчи ахборот воситаларини етказиб берувчи сифатида таъминлайдиган менежер ролини ўйнайди. Баъзи ҳолларда ўқитишда инсон омили деярли чиқариб ташланади ва ўқитувчи ролини компьютер дастури онлайн режимида ёки рақамли воситада бажаради.

Ўқитувчи роли ва талаба имкониятларининг ўзгариши, шунингдек, "мутахассис" тушунчасини қайта баҳолаш билан боғлиқ. Глобаллашув жараёнларининг тарқалиши билан боғлиқ ҳолда, билимнинг устувор йўналишлари устунлиги ўзгарган. "Билим" ва "ахборот" замонавий таълим нутқининг асосий характеристикасидир. "Билим деганда, инсонга дунё билан амалий муносабатларда ёнма-ён ва ўзаро боғлиқ ҳолда мавжуд бўлган махсус когнитив бирлик, шахснинг ўзаро муносабатининг махсус шакли тушунилади"⁴³. Ахборот Уинстон Черчилл томонидан "Ахборотга ким эгалик қилса – у дунёга эгалик қилади ва уни бошқаради"⁴⁴ деган жиҳат билан тушунилади. Яъни ахборот ҳақиқатни акс эттирувчи тавсифловчи характердаги таркибий бирликдир.

Таълимни виртуализация қилиш ахборот жараёнлари билан ажралиб туради, бу кўпинча ўқув жараёнини мураккаблаштиради. "Ҳақиқат шундаки, талабалар компьютерда ишлашни ва ахборот

⁴³ Психология и педагогика. Учебный курс [Электронный ресурс] / И.В. Богданов, С.В. Лазарев, С.С. Ануфриенко и др.: <http://193.232.218.53/ffec/psych/psych.html>

⁴⁴ Опыт организации образовательного пространства / Е.М. Аврамова и др. // Образовательные порталы России. – М.: Технопечать, 2004. - Вып. 1.

технологиялари тўғрисида тушунчага эга бўлиб, маълумотларнинг тузилиши, уни ташкил қилиш ва тарқатиш усуллари бўйича деярли фундаментал билимга эга эмаслар”⁴⁵. Ўртача фойдаланувчи учун нафақат турли хил сайтлар, балки турли хил маълумотлар банклари, замонавий ахборот технологиялари тармоқларига кириш орқали таъминланадиган Интернетнинг барча бойликлари қидирув тизимларининг манбаларига ўхшайди. Гипотетик равишда, қидирув тизимлари тўпламидан фойдаланиб, сиз жамоат мулки бўлган деярли барча маълумотларни топишингиз мумкин. Бундай ҳолда, фойдаланувчи сўровни малакали равишда тузиши керак (бу алоҳида турдаги ахборот санъати), шундан сўнг у топилган ҳаволалар орқали узок вақт, кўпинча бир-бирига мос келмайдиган юришларга эга бўлади. Бундай ҳолда, фойдаланувчи қидирувнинг тўлиқлиги ва натижаларнинг ишончилиги тўғрисида бирон бир хулоса қила олмайди.

Зарур маълумотларга киришда қийинчиликлар, авваламбор, маълумотларнинг қониқарсиз хусусиятларидан келиб чиқади ва фақат иккинчидан, уларга кириш воситаларининг заифлигиданюзага келади. Аниқроғи, маълумотлар жуда кўп манбалардан келиб чиқади ва бу фойдаланувчиларни доимий равишда ундан кейин ўтишга мажбур қилади. Электрон ҳужжатлар кўпинча сифатсиз ёки умуман тузилмаган ва камдан-кам ҳолларда қабул қилинган таснифга мувофиқ ташкил этилади.

Талабалар “янги алоқа воситалари ёрдамида яратилган маълум бир” соҳада яшайдилар, бу анъанавий усулда ҳар қандай тренингга қараганда анча бой ва мураккаброқдир. Вазият тилшуносликка ўхшайди, агар тил ўзи мавжуд бўлса ва тилни ишлатишга имкон берадиган грамматик қоидалар мавжуд бўлади. Янги ёзма бўлмаган алоқа воситаларининг грамматикаси

⁴⁵ Опыт организации образовательного пространства / Е.М. Аврамова и др. // Образовательные порталы России. – М.: Технопечать, 2004. - Вып. 1.

яратилмагунча, янги алоқа воситалари туфайли пайдо бўлган янги тилларни ўқитишнинг самарали усуллари мавжуд бўлмайди”⁴⁶.

Ушбу вазиятни ҳал қилиш учун порталлар қурилмоқда. Маҳсулотларни тарғиб қилиш воситаси, ҳар қандай хизмат, тузилма ёки маълум бир шахснинг реклама (маълумот) воситаси сифатида жойлаштирилиши мумкин бўлган анъанавий сайтлардан фарқли ўлароқ, портал фойдаланувчи, умуман ташкил этилган дастурлар ва хизматларнинг қизиқиш таркибига ишончли киришни таъминлайди. .

Таълим порталларини яратиш виртуал таълим майдонини ташкил қилишнинг мантикий босқичидир. Таълим порталларини қуриш тажрибасига оид адабиётлар ҳажми доимий равишда ўсиб бормоқда. Шу билан бирга, жаҳон амалиётида учта турдаги таълим порталлари биргаликда мавжуд⁴⁷:

кундузги таълим муассасасини танлашда ёрдам беришга бағишланган ташкилий ва йўналтирилган порталлар;

кундузги таълимга пуллик алтернативани таклиф қиладиган масофавий таълим порталлари;

кундузги таълим муассасаларининг мавжуд маълумотлар базаларини алмаштирмайдиган, аммо тўлдирадиган ёрдамчи порталлар.

Сўнги турдаги порталлар унинг ривожланишининг асоси бўлган барқарор муассасаларга асосланган – таълим органлари, илмий-услубий марказлар ёки ўқитувчилар жамоаларидан иборатдир. Барча ҳолатларда порталнинг муваффақиятли ривожланишининг калити асосий институтларнинг барқарорлиги билан белгиланади. Ушбу порталлар осон қидиришни таъминлайди ва қизиқадиган мавзу бўйича барча керакли маълумотларга эга бўлади. Бу ерда сиз ўқув дастурлари, луғат, мақолалар, китобларни

⁴⁶ Багдасарьян Н.Г. Игнатъева А.А. Образование в фокусе глобализационных процессов // Труды научного семинара «Философия - образование - общество». - М.: НТА «АПФН», 2004. Т.1.

⁴⁷ Lefevre, Ph. Les portails d'accès à l'information / Ph. Lefevre // Documentaliste - Sciences de l'information. - 2001. - vol. 38, №3-4.

(тўлиқ матнли ўқиш учун сканер қилинган), шахслар ҳақидаги маълумотларни, таҳлилий ва илмий-услубий марказларни топишингиз мумкин. Яъни порталларнинг тузилиши интерфаол ахборот таркибига қаратилган. Маълумотлар базалари ва электрон кутубхоналар, таркиби, мақолаларнинг тўлиқ матнли версиялари, китоблар, изоҳлар ва тузилган қидириш имкониятига эга библиографик маълумотлар электрон маълумот оқимидаги бошқа муҳим ёрдамдир.

Юқоридаги мисоллар, тармоқдаги маълумотларнинг бетартиблиги фойдаланувчилар эҳтиёжларига қараб буюртма берилган бошланишини тушуниш учун етарлидир. Бундай ҳолда, университетлар ва бошқа ўқув муассасалари бундай буюртма қилинган маълумотларнинг буюртмачиси бўлиб қолади. Ахборот таркибининг устувор йўналишлари пайдо бўлиши билан виртуал таълим аста-секин ўз-ўзини тарбиялашга қайтиши мумкин. Мультимедиа таълим маҳсулотларини амалга ошириш нафақат таълим муассасалари томонидан амалга оширилади, шунинг учун ўқув жараёни тўғридан-тўғри, ижтимоий муассасадан ташқарида, балки "компьютер билан" амалга оширилиши мумкин.

Бундай тренингнинг афзалликлари қуйидагилардан иборат:

– ҳаракатчанлик – ўқув материалларидан фойдаланишни жадаллаштириш (уларни тезроқ топиш, компьютер интерфейсининг қулай кўринишида жойлаштириш ва керак бўлганда уларни тезда кўпайтириш қобилияти);

– гиперматн – ахборотни тақдим этишнинг иерархик тузилмалари (иллюстрацион материални кенгайтириш, ўзлаштирилган маълумотларнинг тузилган ҳажмини кўпайтириш);

– интерактивлик – ўқув воситасини талабалар билан ўзаро алоқада бўлиш ва маълумотни онлайн тарзда узатиш.

– масофа – ўқув марказлари, маълумотлар базалари, электрон кутубхоналар ва ўқитувчилар билан масофадан туриб кириш ва масофадан алоқа қилиш имконияти.

Салбий хусусиятлар:

– физиологик – экраннинг кадр ставкалари, нурланиш, узок ўтириш;

– такрорланувчанлик – ўқувчининг материал билан мустақил конструктив ишлашдан онгли равишда рад этишига олиб келадиган, фақат компьютер муҳитида мавжуд бўлган маълумотларни кўпайтириш қобилияти;

– машинага ўхшаш – одамларнинг мулоқотини машина алоқаси билан алмаштириш, бу ассоциативлик ва ижодкорлик учун асос бўлиб хизмат қиладиган ҳиссиётларни бостиради.

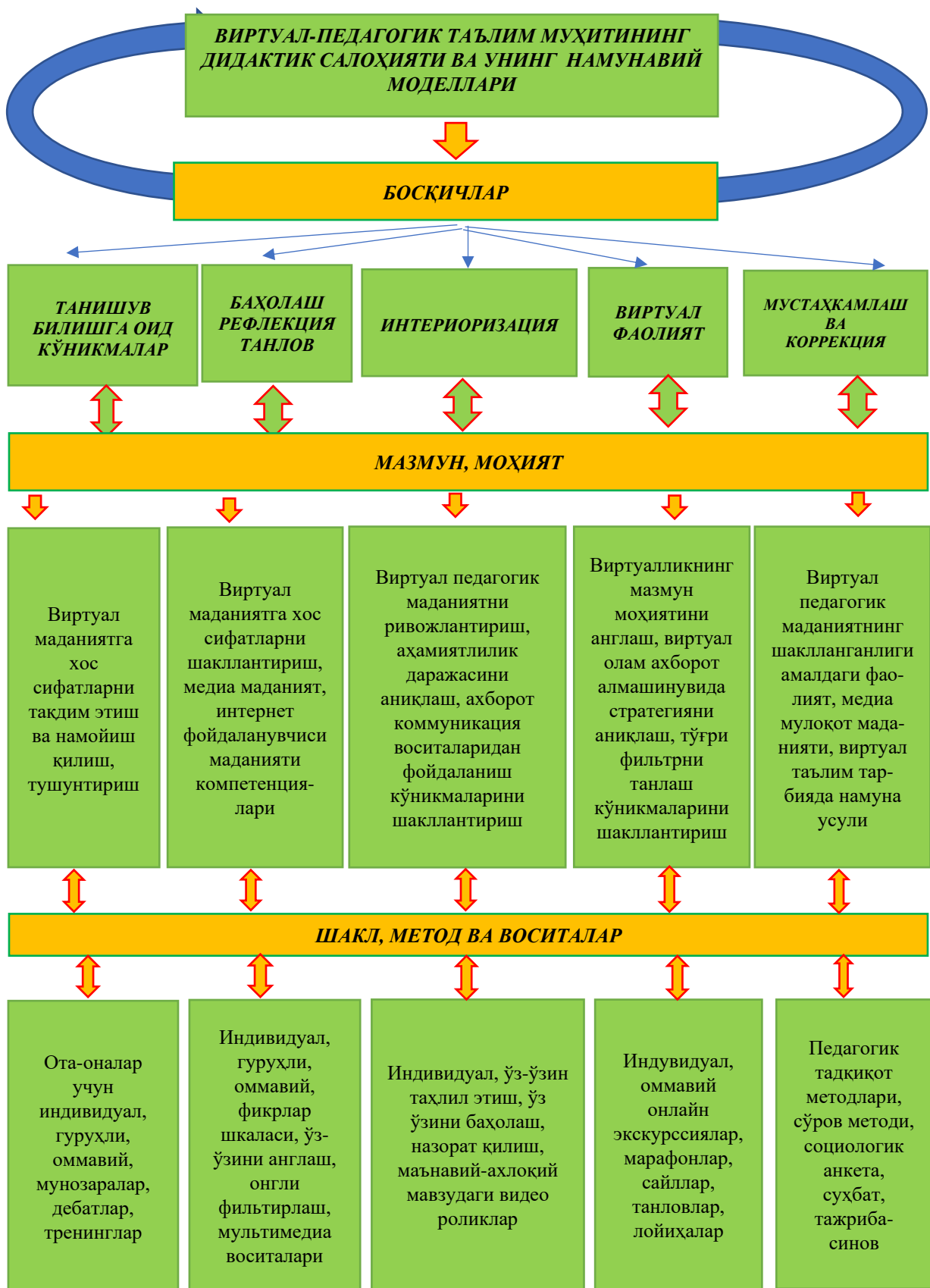
Бизнинг фикримизча, виртуал таълим жараёнининг асосий хусусиятлари:

ўзаро таъсир субъектлари учун унинг олдиндан ноаниқлиги; уларнинг ҳар қандай ўзаро алоқалари, шу жумладан, ҳақиқий таълим объектлари билан ўзига хослиги;

ўзаро таъсирнинг ўзи пайтида мавжудлик. Виртуал жараён тегишли виртуал майдонда амалга оширилади, унинг хусусиятлари ўхшаш хусусиятлар ва ундаги виртуал объектларнинг мавжудлиги билан белгиланади.

Энг умумий шаклда биз виртуал таълим деганда, биз субъектлар ва таълим объектларининг ўзаро таъсир жараёни ва натижасини, улар томонидан виртуал таълим майдонини яратиш билан бирга тушунамиз, уларнинг хусусиятлари ушбу объектлар ва субъектлар томонидан белгиланади. Ўқитувчилар, талабалар ва ўқув объектлари алоқасидан ташқарида виртуал таълим майдонининг мавжудлиги мумкин эмас.

Бошқача қилиб айтганда, виртуал таълим муҳити техник воситалар, кўргазмали қуроллар ёки синф хоналари билан эмас, балки фақат ўқув жараёнида қатнашадиган объектлар ва предметлар томонидан яратилади.

2.3.1-расм. Виртуал–педагогик таълим муҳитининг дидактик салоҳияти ва унинг намунавий моделлари.

Таъкидлаш керакки, таълимнинг анъанавий тушунчаси маълум миқдордаги материални талабага етказиш сифатида аниқ шахсларнинг ўзаро таъсирига мос келади ва амалга ошириш учун белгиланган ўқув дастурлари стандартлари, режалари, дастурлари ва бошқалар шаклида жуда объектив равишда ўрнатилади.

Чекланмаган миқдордаги эркинлик даражаларига эга бўлган ва ҳар бир инсон учун аниқ ҳаракат йўналишини белгиламайдиган шарсимон модель, асосан, виртуал таълимга мос келади. Бундай сферик моделнинг маркази – бу унинг ривожланиши содир бўлган шахснинг шахсий таълим салоҳиятидир. Бундай моделдаги барча одамлар учун ягона таълим маркази мавжуд эмас, уларнинг ҳар бири ўзининг индивидуал моҳияти билан боғлиқ ҳолда ривожланади ва шаклланади. Шунингдек, ҳамма учун умумий таълим йўналиши йўқ, уларнинг ҳар бири ўз соҳасининг алоҳида қисмларида ҳаракатни амалга оширади.

Таълим соҳасининг таркиби – бу шахснинг ўзи белгилайдиган таълим соҳаларидир. Таълим соҳасининг ривожланиши (кенгайиши) нотекис, аммо идеал ҳолда шарсимон шакл таълим ҳаракати йўналишларини белгилаб беради. Таълимнинг фазовий модели индивидуал ривожланиш амалга ошириладиган турли хил таълим соҳаларини яратиш имкониятини назарда тутади. Инсон ўз соҳасини белгилайди, унда турли хил тузилмалар ва кадриятларни куради, уни таркиб билан тўлдиради, унинг ёрдамида у ўзини турли хил таълим соҳаларидаги ички ва ташқи билимлари билан йўналтиради.

Виртуал таълимнинг фазовий моделини куриш инсоннинг ички дунёсини кўплаб кенгайиб бораётган соҳалар: интеллектуал, эмоционал-образли, маданий, тарихий, ижтимоий ва бошқа соҳаларда акс эттиришга олиб келади. Уларнинг барчаси бир-бири билан чамбарчас боғлиқ, ҳаракатчан ва биргаликда инсоннинг виртуал таълим майдони, деб аташ мумкин. Ушбу макон ташқи дунёга кенгайиб, ўзининг ташқи соҳаларини кашф этишга қодир.

Кенгайиш жараёни талабанинг жисмоний ҳиссиётлари, хиссий-образли ва интеллектуал қобилиятларидан фойдаланган ҳолда фаолияти орқали содир бўлади. Масалан, жисмоний кўриш, одамга қарашларини йўналтириши мумкин бўлган ҳар қандай жойга кириб боришига, ҳар қандай кўринадиган ҳақиқий объект билан таъсир ўтказишига ёрдам беради. “Фикр парвози” ёки хиссий туйғулар ҳам одамнинг жисмоний кўриш учун кўринмайдиган нарсалар билан таъсир ўтказиш қобилиятини оширади. Кенгайдиган, ўзаро алоқада бўлган, бир-бирининг устидаги виртуал майдонларнинг умумийлиги – бу бутун дунёни унга кўринадиган ва кириш имкониятини аста-секин тўлдирадиган идрок этувчи одамнинг қиёфасидир.

Инсоннинг ташқи олам соҳаларини билишига унинг ўзини ўзи билишини, яъни ўз ҳаракатларини, ҳолатларини ва ўзгаришларини аниқлаш учун рефлексив фаолиятни кўшиш керак. Виртуал таълимнинг фазовий модели ташқи билимларни ички билан боғлайди, чунки улар ўзаро бирлашишда бир ва ажралмас бўлиб чиқади. Айтишимиз мумкинки, бу ҳолда қадимги одамлар билан тузилган аҳд амалга ошади: ўзингизни билсангиз, бутун дунёни билиб оласиз.

Атрофдаги ва унинг ичидаги нарсаларнинг маънолари устида "ишлаш" орқали, одам ўзи учун мўлжалланган майдонни худди ўзи эгаллаб олгандай тўлдиради. Ички олам ташқи томондан бойитилади, ташқи ички билан тўлдирилади. Инсон дунёга айланади, дунё одам билан тўлдирилади. Инсоннинг мақсади ўзи таркибидаги бундай таркибни очиш ва амалга ошириш, ташқи маконга айланиши учун унинг ички маконини тўлдиришидир. Шу билан бирга, қарама-қарши жараён содир бўлади ва ташқи макон инсоннинг ички ривожланаётган моҳияти билан таъминланади.

Виртуал таълим масофавий ўқитиш билан чамбарчас боғлиқ, аммо у билан чекланмайди. Бу ўқитувчилар, талабалар ва ўрганилаётган объектларнинг одатдаги юзма-юз муносабатида

бўлиши мумкин. Масофадан ўқитиш технологиялари кундузги таълим имкониятларини кенгайтириш, ўқувчилар, ўқитувчилар, мутахассислар, шунингдек, бир-биридан узоқда жойлашган ахборот массивларининг ўзаро қулайлигини оширишга имкон беради. Виртуал таълимнинг, шунингдек, умуман инсонни тарбиялашнинг асосий мақсади – бу ҳақиқий дунёда, шу жумладан унинг виртуал компонентида инсон тақдирини аниқлаш ва унга эришишдир.

III БОБ. ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ШАКЛ, МЕТОД ВА ВОСИТАЛАРИ

3.1-§. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиш шакллари

Ҳозирги давр жамияти мураккаблиги, беқарор ривожланиши, турли-туман зиддиятлар ва ихтилофлар билан йўғрилганлиги билан фарқ қилади. Бундай шароитда ХХІ асрга йўналтирилган прогностик мулоҳазаларга қизиқиш кучаяди. Айнан бу каби контекстда жаҳон тараққиётининг ривожланиш йўллари белгилловчи ахборотлашган жамиятнинг шаклланиши ўрганилади. Жамиятнинг янги – ахборотлашган ҳолати генезиси – деярли умум эътироф этилган мавқега эришди. Ахборотлашган жамиятнинг вужудга келиш жараёни ахборот-коммуникация технологияларига асосланади. ХХ асрнинг иккинчи ярмида ахборот устуворлиги ривожланиш ресурси сифатида ажралади. Агар ахборот жамият ривожланишининг аввалги босқичида ҳал қилувчи роль ўйнамаган бўлса, эндиликда вазият тубдан ўзгарди.

Ахборот ривожланишнинг “ёрдамчи” омилидан истиқболдаги ресурслардан бирига айланмоқда. Ахборот модда ва энергияни бирмунча тўлдирган ҳолда инсон фаолиятининг тузилиши ва таснифига жиддий таъсир кўрсатади. Замонавий ахборот ва телекоммуникацион технологиялар фақатгина биз яратаётган маҳсулотлар ва кўрсатаётган хизматларимизгагина таъсир қилиб қолмай, балки бизнинг бўш вақтимизни қандай ўтказишимизга ҳамда ўз фуқаролик бурчимизни қай тарзда амалга оширишимизга ҳам таъсир ўтказади. Улар жамиятнинг ижтимоий тузилмасида, иқтисодиётда, демократиянинг ривожланишида рўй бераётган ўзгаришларга ҳам ҳал қилувчи таъсир кўрсатади. Ахборотлашган жамият қандайдир идеал тарздаги келажакнинг мавҳум,

мушоҳадага асосланган лойиҳаси эмас, балки у аниқ, объектив белгиларга эгадир. Бундай вазиятда ахборот, ахборот технологиялари кўплаб тадқиқотчилар эътиборининг объектига айланади. Ундан ташқари, ахборотлашган жамият, жаҳон телекоммуникация бозорининг, Интернетнинг ривожланиши мавзуси мамлакатимиз ва хорижда чоп этилаётган етакчи журналлар саҳифаларидан тушмаяпти. Ушбу мавзуга бағишланган улкан ҳажмдаги ахборотни Интернет сайтларидан олиш мумкин.

Ахборотлашган жамиятнинг шаклланиши тарқатилаётган ахборот ҳажмининг ортишига, жамият муҳитидаги ахборот мазмунининг мураккаблашишига олиб келади. Шу билан бирга ахборотни айланиши, сақланиши ва узатиш жараёни, шунингдек, янги ахборотнинг доимий оқими социал субъектларида атрофдаги табиат ва жамият дунёси билан узлуксиз равишда ахборот алоқасида бўлишига зарурият туғдиради. Бошқа томондан ахборотни узатиш воситалари, келаётган ахборотнинг шакли ва мазмуни одамлар онгига тўғридан-тўғри ва яширинча катта таъсир қилгани потенциалига эга бўлиб, алоҳида одамлар ва омма психологиясига таъсир қилади. Бундай таъсир мунтазам ортиб боради. Бу ҳолат жамиятнинг ахборот хавфсизлиги соҳасидаги муаммоларни акс эттиради ва ахборот муҳити, воситалари ҳамда ахборотни узатиш усулларининг, айниқса оммавий ахборот воситаларининг кучини ўрганиш долзарб масала сифатида кўндаланг қўйилади.

Ҳозирги кунда дунёдаги ОАВларнинг турли ғояларга мослашувчанликдаги роли қандайдир ҳавф ҳақидаги ҳиссиётларни келтириб чиқармоқда. Чунки кўпгина муаллифлар ОАВларни маҳсулот ахборотлашган қурол бўлиб қолди деб ҳисобласалар, баъзилари уни “тўртинчи ҳокимият” сифатида кўрмоқдалар. Шунинг учун ҳам ахборотдан турли мақсадларда фойдаланиш муаммолари жамоатчиликда асосланган кўрқувни келтириб чиқармоқда. Бу ҳолат ахборотлашган жамиятда ота-оналарнинг

виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиш шакллари тадқиқ қилиш долзарблигини тасдиқлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий - маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2019 йил 3 майдаги ПҚ-4307-сонли Қарори ижросини таъминлаш, шунингдек, ёшларни мустақил ҳаётга дунёқараши кенг, фаол фуқаролар этиб тарбиялаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори 2019 йил 31 декабрда тасдиқланди. Ушбу Концепцияда ота-оналарнинг фарзанд тарбияси бўйича билимларини, педагогик маданиятини ошириш, оммавий ахборот воситалари, шу жумладан, Интернет жаҳон ахборот тармоғи орқали тарқатилаётган ғаразли ахборотлар, одоб-ахлоқни емирувчи иллатлар, ёшларни залолатга бошловчи бузғунчи ғояларга қарши соғлом дунёқарашни шакллантиришга қаратилган алоҳида чора-тадбирларга эътибор берилган.

Шунингдек, оилада ота-оналарнинг фарзанд тарбиялаш методларига оид билимларини мунтазам ошириб бориш мақсадида: бола тарбиясида миллий тарбия методлари ва замонавий педагогларнинг илғор ютуқларидан самарали фойдаланиш; маҳаллалардаги “Ота-оналар унверситетлари” да ота-оналар учун фарзандларда ёшига мос ижтимоий компетенцияларни тарбиялаш бўйича тренинглар ўтказиш; “Тарбия мактаби” рукни остида ота-оналар, педагоглар учун телекўрсатувлар, болалар, ёшлар учун расмлар билан безатилган ёрқин, ранг-баранг қўлланмалар, мультимедиа маҳсулотлари каби дидактик материаллар туркумини яратиш; узлуксиз маънавий тарбия амалиётида тўпланган ижобий тажрибани оммалаштириш мақсадида “Ёш ота-оналар китоби” ва бошқа методик қўлланмалар асосида мультимедиа тақдимотлар сериясини яратиш ва ота-оналарга тарқатиш механизми йўлга

кўйилади. Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, оилавий қадриятларимизга зид бўлган турли маънавий таҳдидларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантиришга қаратилган профилактик тадбирларни ташкил этиш, ҳудудлар бўйича оилаларда соғлом тарбиявий муҳитни яратиш ва ота-оналарга тарбия усуллари ўргатишга қаратилган мақсадли ва манзилли тарғибот тадбирлари ҳамда тренинглари ўтказилади.

Ота-оналар фарзандларининг биринчи тарбиячилари ва ўқитувчилари ҳисобланади. Жамиятнинг бир бўғини бўлган оилада боланинг жисмоний, ақлий, ҳиссий ривожланиши таъминланади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида “Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга”- деб белгилаб қўйилган.

Оила аъзоларининг таълим даражаси, манфаатлари фарзандларнинг интеллектуал ривожланишига, маданиятнинг қайси қатламларини ўрганишига, таълимни давом эттириш ва ўз-ўзини тарбиялашга интилишига таъсир қилади. Оила инсоннинг ижтимоий меъёрларни эгаллашида муҳим аҳамиятга эга, инсоннинг ижтимоий ва миллатлараро муносабатларда намоён бўладиган асосий қадрият йўналишларини шакллантиради, шунингдек, унинг турмуш тарзини, интилиш доиралари ва даражасини, ҳаётини интилишларини, режалари ва уларга эришиш йўллари белгилайди. Оиланинг қадриятлари ва муҳити ўзини ўзи ривожлантириш учун муҳит ва унинг аъзоларини ўзини ўзи англаш майдонига айланишини белгилайди. Оилада ота-оналар ўз фарзандларига ўрнак даража бўлиши, оиласи фарзандлари учун керакли фаолият билан шуғулланиши, эртадан-кечгача интернет, компьютер, телевизор олдида беҳуда вақт ўтказмаслиги, ҳар бир нарсдан меъёр жиҳатидан фойдаланишни амалий тарзда кўрсатилиши керак. Ҳар бир ота-оналар оиласида режали иш юритилишини, маълум соатда фарзандлари керакли нарсани кўриши, эшитиши ва ўқишини назоратга олиши (албатта виртуал назорат)

шарт. Ахборот ва матбуот воситаларида маълумотлар кўплиги, уларни фойдали томонларидан кенгроқ фойдаланишни ва зарарлиларидан четлашишни ота-оналар оила аъзоларига дастури амал қилиб бериши зарур.

Ота-оналарнинг таълим жараёнидаги иштироки жамиятимиз ривожланишининг ажралмас қисмидир. Таълимнинг барча даражаларида давлат таълим стандартларини жорий этиш, иккинчисининг ота-оналик қобилиятини ошириш ва болаларни муваффақиятли ижтимоийлаштириш мақсадида ўқув ташкилотлари ўқувчиларининг оилалари билан фаол ўзаро алоқаларининг янги усулларини излашни талаб қилади.

Ота-оналарнинг педагогик, психологик, ҳуқуқий, соғлиқни сақлаш соҳасидаги ваколатлари, АКТ масалалари бола тақдири учун жавобгарликни шакллантириш, мактаб тақдирида етарли даражада идрок этиш ва шахсан иштирок этиш учун рақиб сифатида эмас, балки иттифоқчи сифатида иш юритиш талаб этилади. Ўз интеллектуал салоҳиятини ошириш ота-оналарга таълим жараёнининг тўлиқ иштирокчилари бўлишига имкон беради.

Бугунги кунда биринчи босқич мактабида ота-оналар билан ишлаш учта йўналишда амалга оширилади – ота-оналарнинг таълим жараёнидаги иштироки, ўқув жараёнини бошқаришда иштирок этиш ва ота-оналар тарбияси доирасида уларнинг ваколатларини ошириш муҳим аҳамиятга эга. Шу ўринда таъкидлаш керакки, ота-оналарнинг таълим жараёнидаги иштироки ота-оналарнинг очик дарсларда ва синфдан ташқари ишларда мунтазам қатнашиб туришини ўз ичига олади. Бутун оила, мактаб ва маҳалла фаолиятида, оилавий лойиҳаларда, болалар ва ота-оналар учун ижод кунларининг бевосита иштирокчисига айланиши мумкин. Таълим жараёнини бошқаришда ота-оналарнинг иштироки ҳам муҳим саналади. Бундай ҳолда, ота-оналар мактаб кенгаши, мактаб васийлар кенгаши, ота-оналар синф кўмитаси ва жамоат назорати кўмитаси ишларида иштирок этадилар, ота-оналар

йиғилишларини, тарбиявий ва синфдан ташқари ишларни ташкил қиладилар. Ота-оналар бошқа ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босадиган шахслар билан мунтазам ўзаро алоқада бўладилар. Ҳатто улар ўз шахсий ташаббуслари асосида тўғарақлар, сексиялар, клублар, театр ва муסיқа студияларини ташкил қилишлари ҳам зарур ҳисобланади.

Индивидуал ва жамоа тарзида амалга ошириладиган ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш бугунги кунда энг кўп меҳнат талаб қиладиган йўналишдир. Ота-оналар билан ишлаш арсеналига индивидуал консултациялар, тренинглар, суҳбатлар, болани уйда кўриш, ота-оналар йиғилишлари, педагогик маърузалар, илмий-амалий конференциялар, ота-оналар университетлари киради. Биринчи босқич мактаблари учун анъанавий бўлган тарбиялаш муаммоларига бағишланган ота-оналарнинг йиллик якуний илмий-амалий конференциялари ўқув йили давомида жуда кўп меҳнатсеварликни талаб қилади. Бундай анжуманлар учун ота-оналар иштирокидаги ўқув-тарбиявий жараёнларнинг мониторинги, фотосуратлар, китоб стендлари, ўқувчиларнинг иш кўргазмалари, муסיқий дастурлар, мактабга экскурсиялар, ота-оналар учун конференция мавзусида тавсиялар тайёрланмоқда. Педагогик маъруза хонасида тарбиянинг замонавий муаммоларига ота-оналар эътиборини жалб қилиш мақсади кўзланган. Ушбу шакл ота-оналарни таълим назарияси асослари тўғрисида тизимли билимлар билан жиҳозлашни ўз ичига олади. Бундай педагогик универсал таълим параллел синфларни бирлаштириши мумкин. Кўпгина мактабларда ота-оналар учун педагогик билимлар университетлари мавжуд бўлиб, улар маърузалар ва педагогик универсал таълим билан таққослаганда, тарбия назариясини ўзлаштириш учун ота-оналар билан ишлашнинг анча қийин шакли ҳисобланади. Университетлар маъруза курслари билан бир қаторда семинарларни ҳам таклиф қилмоқдалар. Албатта, ҳар бир ота-она аудиторияси ушбу шаклда

ишлашга тайёр эмас. Ва кўпинча мактабларда соддалаштирилган “Ота-оналар университетлари” ни ташкил этиш тажрибаси бошқа давлатларда мавжуд.

Очиқ эшиклар куни катта тайёргарликни талаб қилади. Аммо бугунги кунда ушбу шакл деярли ҳар бир таълим муассасасида қўлланилади ва бундай тадбир учун жуда кўп сценарийлар мавжуд. Ота-оналар йиғилишлари - ташкилий, жорий, тематик, якуний, мактаб миқёсидаги, синф йиғилишлари, уларнинг барчаси ота-оналар билан умумий ва оилада ҳамда таълим муассасасида болаларни тарбиялашнинг долзарб масалаларини муҳокама қилишга қаратилган. Синфдаги ота-оналар йиғилишлари анъанавий иш шакли бўлиб, йиғилишларни ўтказиш методикасини такомиллаштириш керак. Сўнгги йилларда ота-оналар билан ҳамкорликнинг янги шакллари пайдо бўлди: семинар-тренинглар, педагогик яшаш хоналари, педагогик брифинглар, ота-оналар клублари, ўқувчилар конференцияси, ким ошди савдоси, ишбилармон ўйин, давра суҳбати, мастер-класс, педагогик лаборатория ва бошқалар шулар жумласидандир. Ўқитувчилар оилавий таълим ва ташқи таълим шароитида индивидуал таълим дастурлари бўйича ўқиётган болаларнинг ота-оналарига ҳамроҳлик қилишади.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиш шаклларини ўрганиш бир неча босқичда амалга оширилади: ўқитишда ота-оналарнинг эҳтиёжларини аниқлаш, уни ташкил қилиш учун ресурсларни излаш, режалар, дастурлар тузиш, натижаларни баҳолаш шулар жумласидандир. Ўқитувчи ота-оналарни ўқитиш дастурлари учун материал танлайди, бу бола шахсининг психологик-педагогик хусусиятларини ўрганишга асосланган, болаларнинг ёш хусусиятларига, ота-оналарнинг инъикосига мос келади. Ўқитувчи дастурнинг маълум бир бўлимининг таълим мақсадларига мувофиқ равишда ота-оналар билан машғулотларни куради, дастурда кўрсатилган вазифаларни ҳал қилишга ҳисса қўшади.

Ўзгарувчанлик таълим ва тарбия масалаларида оилаларни қўллаб-қувватлаш технологияларида, ҳар бир ўқитувчи томонидан маълум бир таълим муассасасининг эҳтиёжлари ва вазифалари, педагогик компетенцияни ошириш жараёнининг мазмуни асосида муаллифлик дастурини яратиш имкониятида амалга оширилади. Турли ёш тоифасидаги ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш учун белгиланган ўқув материалларни мустақил равишда тизимлаштириш қобилияти, тарбиянинг турли шаклларида, ўқитиш методларида фойдаланиш орқали амалга оширилади.

Ишлаб чиқилган дастурларни амалга ошириш учун ота-оналар таълимини ташкил қилишнинг турли технологияларидан фойдаланиши мумкин: бола ривожланишининг турли босқичларида оилавий таълим жараёнини доимий психологик ва педагогик қўллаб-қувватлаш, иложи бўлса, барча оила аъзоларини таълим муаммоларини ҳал этишга жалб қилишдан иборат.

Болаларни тарбиялашда оилаларни қўллаб-қувватлаш дастурлари ва технологиялари ота-оналарнинг ҳар бир гуруҳи учун ажратилган: ёши, маълумоти, ота-онанинг касби, оиланинг таркиби ва тури, болани тарбиялаш бўйича индивидуал талаб ҳисобланади. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини оширишга қаратилган ёндашув улардан жиддий назарий, ижодий тайёргарлик учун жуда кўп вақт талаб қилувчи жараёндир. Бундай тадбирларни тайёрлаш ва амалга ошириш учун катта вақт сарфланиши ҳар доим ҳам ўзини оқламайди. Ҳамма ота-оналар иш билан боғлиқ тавсия этилган тадбирларда қатнашмайди. Одатда, йилига 3-4 марта ўтказиладиган ота-оналар ваколатларини сифат жиҳатидан ошириш ва мактаб миқёсидаги тадбирларга мутахассисларни таклиф қилиш масаласи ҳал қилинмайди.

Кўп ўқитувчилар ота-оналар билан декларатив мулоқот усулини, оилага таъсир кўрсатишнинг характерини, бир хил иш

шакллари - суҳбатлар, ота-оналарнинг анъанавий йиғилишлари-ни танлашни давом эттирмақдалар ва бу ота-оналарнинг қизиқиш-ларига, ота-оналар йиғилишларида қатнашишни истамаслигига олиб келади.

Бугунги кунда ўқув жараёнида телеграм каналлар, онлайн консултациялар, онлайн кундалиқлар, электрон китоблар, интерактив таълим, масофавий ўқитиш ахборот таълими технологиялари жадал ривожланиб, ўз ўрнини эгаллади. Педагогикадаги янги ахборот технологиялари ота-оналарнинг педагогик маданиятини оширишнинг анъанавий шакллари сезиларли даражада такомиллаштиришга имкон беради: турли ёшдаги болаларни тарбиялаш ва ривожлантиришнинг турли масалаларини муҳокама қилишга бағишланган маърузалар, суҳбатлар ва бошқалар бу жараёнда муҳим аҳамият касб этади.

Масофавий таълим технологиялари туфайли оилаларга ёрдам бериш жуда самарали ва ўз вақтида амалга оширилади. Сайт, мобил илова ота-оналарга болани тарбиялаш, оилада вужудга келган муаммолар тўғрисида ўз вақтида маслаҳат бера олади ва шу сабабли таълим жараёнининг бевосита иштирокчилари бўлган ота-оналарнинг ваколатларини оширади.

“Ота-оналар учун таълим” веб-сайти - педагогик, психологик, ижтимоий, шахсий, таълим, соғлиқни сақлаш, ҳуқуқий, АКТ масалаларида биринчи босқичда ўқувчиларнинг ота-оналари учун инновацион лойиҳалар яратилмоқда.

Сайтнинг асосий вазифалари:

Исталган вақтда ёрдам сўраши мумкин бўлган ота-оналар учун доимий, очиқ кириш жойини яратиш.

Ота-оналар учун педагогик, психологик, ҳуқуқий, тиббиёт, АКТ ва ижтимоий соҳаларда етакчи мутахассисларни жалб қилган ҳолда ахборот, маслаҳат ва таълим хизматларини кўрсатиш.

Ота-оналар учун таълимнинг норматив ҳужжатлари базасини яратиш.

Ота-оналар учун модулли курслар базасини яратиш.

Биринчи даражали мактаб ўқувчиларининг ота-оналари учун масофавий модулли тренингни ўтказиш (барча тоифадаги ота-оналар ва оилалар турлари учун).

Масофавий, оилавий мусобақаларни, лойиҳаларни ташкиллаштириш ва ўтказиш.

Ота-оналарнинг электрон портфелини яратиш.

Ота-оналар жамоасини яратиш ва шакллантириш.

Масофавий ота-оналар клубларини ташкил этиш.

Биринчи босқич мактабида параллел равишда масофадан туриб, ота-оналар учрашувларини ташкил этиш ва ўтказиш.

Бошқа сайтлар ва бошқа мамлакатларнинг таълим ҳамжамияти вакиллари билан ҳамкорликни ташкил этиш.

Сайтнинг асосий қисмида ташкилотчилар, ота-оналар, ўқитувчилар, мутахассислар, шериклар ҳақидаги маълумотлар, шарҳлар мавжуд бўлади. Ушбу бўлимда сиз масофавий таълим жараёнининг барча иштирокчилари учун ўз ишларини режалаштиришга ёрдам берадиган тадбирлар тақвимини топишингиз мумкин, шунингдек масофавий модулли курсларда қатнашган ва лойиҳаларда, танловларда, ота-оналар йиғилишларида қатнашганлар учун миннатдорчилик ва сертификатларни жойлаштирилган бўлади. Биринчи босқич мактаб ўқувчиларининг ота-оналари учун “Медиа кутубхонаси” бўлимида мактаб ва оила ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг меъёрий-ҳуқуқий базаси тақдим этилган бўлиб, бу оила ва оила ўртасидаги ҳамкорликнинг бошланиш босқичида муҳим аҳамиятга эга. Ота-оналар бугунги кунда таълим хизматларининг ижтимоий миқдорлари, боланинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилувчилардир, улар таълим сифати бўйича мутахассис бўлиши мумкин. Мактаб тизими ота-оналарнинг таълим ташкилотининг уставида назарда тутилган васийлик кенгаши, менежмент, кузатув кенгашлари ва бошқа коллегиял бошқарув органларида иштирок этишини таъминлайди. “Медиа

кутубхонаси” бўлимида ота-оналар “�збекистон Республикаси Конституцияси”, “�збекистон Республикасида таълим тўғрисида” ги қонун, “Давлат таълим стандартлари” ни ўрганишлари мумкин. Шунингдек, улар асосий таълим манбаларига фойдали ҳавола-ларни топишингиз мумкин. Мутахассисларнинг ушбу ҳужжатлар ва манбалар ҳақидаги шарҳлари ота-оналарга таълимнинг кўплаб замонавий тушунчаларини ва таълим муассасаси билан ҳуқуқий муносабатларни тушунишда ёрдам беради.

“Ота-оналар йиғилишлари” бўлимида улар ота-оналарнинг тематик йиғилишларига онлайн тарзда ташриф буюришлари мумкин: “Оилавий тарбия”, “Биринчи синфга мослашиш даври”, “Мактабда ўрганиш”, “Махсус болалар”, “Касб-ҳунар тақдирини белгилаш биринчи босқич мактаби”, “Ҳиссий интеллектни ривожлантириш” ва бошқалар. Шунингдек, ушбу бўлимда болаларнинг ёши бўйича ота-оналар йиғилишлари материаллари келтирилган бўлиб, бу биринчи босқич мактабининг ота-оналарига бугунги кунда тарбия масалалари билан шуғулланиш ва келажакка қарашга имкон беради. Ота-оналар бир неча маротаба материални кўришлари мумкин, материалнинг визуал қўшимчалари презентациялар, видеофильмлар шаклида уни ўзлаштиришга ва амалда қўллашга ёрдам беради. Сайтда ота-оналар материални шарҳлашлари, ўзларининг тажрибалари ҳақида гаплашишлари ва ота-оналар ва педагогик жамоатчилик томонидан қўллаб-қувватлашлари мумкин. Буларнинг барчаси ота-оналарнинг тўғри позициясини шакллантиришга ёрдам беради, бу боланинг мактабга борган биринчи йилларида жуда муҳим ҳисобланади. Сайтда ота-оналар клублари ташкил этилади: “Оила”, “Олимлар фикри”, “Виртуал кўзгу”, “Касб-ҳунарга кўрсатма”, “Оталар клуби”, “Бизнинг ижодимиз”, “Бувилар ва боболар клуби”. Ушбу бўлимнинг асосий вазифаси ота-оналарга ўзларини педагогик маданият асослари билан қуроллантириш, педагогик фикрлашни ривожлантириш, уларнинг имкониятларини кўриш, болаларни

тарбиялаш учун масъулиятни ҳис қилиш ва шу сабабли маънавий жиҳатдан бой, ахлоқан пок ва жисмонан соғлом бўлиб етишишлари учун шароит яратишдир.

Клублар фаолияти маълум бир вақтда суҳбатда амалга оширилади ва ота-она риштаси шаклида бўлиб, улар фарзандларини тарбиялашда турли вазиятларни муҳокама қилиши, зиддиятли вазиятларни бартараф этиш тажрибасини тақдим эта олиши ва турли фикрлар билан танишиши мумкин.

“Ота-оналар учун портфель” бўлимида ота-оналар фарзандига шахсий ютуқлар портфелини тўғри ташкил қилиш ва тўлдиришда қандай ёрдам бериш кераклиги ҳақидаги саволга нафақат жавоб топадилар. Балки онлайн тарзда шахсий маслаҳатлашувлардан сўнг, ота-оналар ўз оиласини ёки ўзларининг шахсий портфелини ташкил қилишлари мумкин. Бу ишда бобо ва бувилар иштирок этиши талаб этилади. “Танловлар” бўлимида ота-оналар “Мен ўқимишли ота-онаман” танловида қатнашишлари мумкин, уларнинг мақсади болаларни тарбиялашда ота-оналарнинг малакасини оширишдир. Ота-оналар бир ёки бир нечта номинацияларда иштирок этишлари керак бўлади.

Хулоса уларнинг ҳар бири учун амалга оширилади. Тахминларга кўра, танловда иштирок этгандан сўнг, ота-оналар ўз фарзандида ўрганилган мулоқот алгоритминини ҳар куни амалда қўллашлари, оилада дўстона муҳитни сақлаб қолишлари мумкин. “Кадрда педагогик жараён” ижодий танловида бутун оила иштирок этиши шарт. Бу танлов учун оиладаги тарбия жараёни лаҳзаларини акс эттирувчи фотосуратлар керак бўлади. Бундай асарларнинг муаллифлари барча оила аъзолари бўлиши мумкин. “Лойиҳалар” сайтининг алоҳида бўлимидир. Унинг таркиби “Мен фарзандим ҳақида рисола ёзпман” каби электрон нашриёт лойиҳалари ва “Ота-оналар уюшмаси” журналидан иборат бўлади. Ушбу лойиҳаларда фақат ота-оналар муаллиф ролини ўйнайдилар холос.

“Ота-оналар ғоялари фестивали” лойиҳасида ота-оналар фарзандлар тарбиясида ўзаро фикр алмашишлари мақсадга мувофиқ.

Масофавий модул курслари “Ота-оналар учун таълим” веб-сайтида ташкил этилади. Ота-оналар учун масофавий модулли курслар мунтазам равишда олиб борилади. Шунингдек, назарий асосланган дастурлар ишлаб чиқилади ва улар асосида билимлар узатилади, дастур иштирокчилари ўртасида тегишли ғоялар ёки кўникмалар шакллантирилади. Биринчи босқич мактаб ўқувчилари оилавий таълимнинг турли йўналишлари бўйича қизиқарли ва самарали ишларни ташкил этишга қаратилганлиги билан алоҳида ажралиб туради.

Биринчи даражали мактаб ўқувчиларининг ота-оналари учун масофавий модулли курслар ота-оналар ваколатлари, номи билан тематик блоklarга бирлаштирилган бўлиб, улар қуйидагилар: педагогик, психологик, ижтимоий, шахсий, соғлиқни сақлаш, қонуний, АКТ муаммолари.

Бугунги кунда сайтда олиб борилаётган бундай ишлар ота-оналар учун нималар етишмаслигини тушунишга имкон беради, аммо ўқитувчилар ва ота-оналар ўртасидаги анъанавий алоқа бекор қилинмайди. Ушбу алоқа жараёни ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш учун интерактив усулларга ўтишга, дастурларни индивидуализация қилишга ёрдам беради.

“Ота-оналар учун таълим” веб-сайтида доимий равишда онлайн тренинглари, онлайн семинарлар, онлайн конференциялар, онлайн консультациялар, фестиваллар, танловлар ва электрон портфель билан ишлаш каби рукнда ўтказилади. Ота-оналар эса ўзларининг ижодий ишларда ўз фарзандлари ҳақида рисола, қўлланманинг бир қисмини ёзишлари ва онлайн дастурларда қатнашишлари керак бўлади. Хусусан, масофавий таълим технологияси биринчи даражали мактаб ўқувчиларининг ота-оналари учун маълумот олиш жараёнини оптималлаштириш ва соддалаштиришга имкон беради. Бу эса, ота-оналар маъруза материаллини

интерактив тарзда ўрганишлари, шу билан бирга ўрганиш учун қулай вақт ва яхши кайфиятни танлашлари мумкин. Ўқитувчилар ўз навбатида маърузани янада кўرғазмали, тушунарли бўлишига имкон беради, педагогика, психология, ҳуқуқ, АКТ, соғлиқни сақлаш соҳасидаги етакчи мутахассисларни ўз ишларига жалб қилади, масофадан ўқитишни ташкил қилади ва энг муҳими, ота-оналарнинг фикр-мулоҳазаларини ўрганади. Бундай маърузаларда замонавий иллюстрацион маълумотлар мавжуд, улар жуда кўп бўлиши мумкин: видеофильмлар, инфографика, маълумотномалар, динамик тасвирлар шулар жумласига киради.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздай, сайтдаги иш фаолияти кўшма, индивидуал, тадқиқот ишларига бевосита мослаштирилиши лозим. Мамлакатимизда ота-оналар учун тарбиялашнинг бундай усуллари эндигина жорий этилмоқда. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини оширишнинг янги ёндашувлари бугунги ахборотлашган жамият шароитида таълим жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтаришга асос бўла олади. Ишонч билан айтиш мумкинки, "ота-она-ўқитувчи-педагог" даражасидаги ўзаро таъсир эволюцияси ҳақида сўз борар экан, таълим соҳасидаги янгиликлар, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиши учун тубдан янги имкониятлар очиб беради. Айнан бу ёндашув учинчи ренесанс талабларига тўла жавоб берган ҳолда Янги Ўзбекистон таълим тизимида замин яратади, деб ҳисоблаймиз.

3.2. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришнинг дидактик усул ва воситалари

Ахборотлашган жамият – бу биринчидан, муҳим ахборот ресурслари яратилган жамиятдир; ахборотни ишлаб чиқиш, сақлаш, тарқатиш ва узатиш иқтисодиётнинг муҳим бўлагига айланди; компьютер ва телекоммуникацион саноатни, дастурий

таъминотни ишлаб чиқарувчиларни, элементлар базаси ва маиший электроникани, мультимедия саноатини ва ҳоказоларни ўз ичига олган ахборот саноати шаклланди; инсонлар ахборотларнинг ранг-баранг манбаларига эга бўлишнинг техник ва ҳуқуқий имкониятига эгадирлар. Иккинчидан, айтиш жоизки, ахборотлашган жамият – бу инсониятнинг тарихий ривожланишидаги “аграр – индустриал - индустриаллашган” жамият занжири остидаги кейинги поғонасидир. Ёки ахборотлашган жамият техноген босқичнинг иккинчиси бўлган “аграр – техноген - антропоген” жамиятдир. Учинчидан, ахборотлашган жамият – бу ахборот маҳсулотлари ва хизматлар ишлаб чиқариш ва эҳтиёж объекти ҳукмронлик қилувчи инсониятнинг ривожланиш босқич бўлиб, унда саноат ва қишлоқ хўжалиги томонидан истеъмол учун ишлаб чиқарилган анъанавий предметлар инсон учун ўз долзарблигини йўқотмайди, шунчаки ишлаб чиқариш жараёнида ва истеъмол қилувчи товарлар алмашинувида ва хизмат кўрсатишда “ахборотлаштирилган кўламдаги” операциялар ва маҳсулотларнинг улуши устунлик қилади.

Телекоммуникацион ва ахборот технологиялари замонавий технологияларнинг ҳар қандай элементидан ажралмайдиган, технологик тараққиёт етакчилари ҳисобланиб, жамиятда улкан кўламдаги ахборот ва билимларнинг эркин муомала қилиши учун шароит яратади, иқтисодий ўсишига сабаб бўлади, муҳим иқтисодий-ижтимоий ўзгаришларга олиб келади.

Бугунги кунда автоматлаштирилган техник тизимлар меҳнатнинг асосий қуроли ҳисобланади, инсон эса бевосита ишлаб чиқариш жараёнидан батамом халос бўлиб, назорат қилувчи элементга айланади. Ишлаб чиқаришнинг ахборотлаштирилган техник-технологик усули шаклланади. Ундан ташқари, ахборотлашган жамият таҳлили инсон тараққиётининг кейинги ривожланиш босқичи сифатида жамият ривожланиши назариясига маълум ҳисса қўшмоқда.

Ахборотлашган жамият тушунчасининг прогностик вазифаси шундан иборатки, у келажакдаги инсониятга илмий изланиш дастурини тақдим этади ва ушбу изланиш натижаларини олдиндан кўришга имкон беради. Ахборотлашган жамиятнинг вужудга келиши тараққиёт ривожланишидаги объектив қонуниятларга асосланган бўлиб, замонавий ахборот ва телекоммуникацион технологияларнинг иқтисодиётга, ижтимоий тузилмага, ҳуқуққа, маданиятга, давлатга таъсири натижасида рўй беради. Ахборотлашган жамият тушунчаси инсониятнинг барқарор ривожланишга, билимларга асосланган янги тараққиётга ўтишидаги объектив тенденцияни акс эттиради.

“Ахборотлашган жамият” тушунчасининг социомаданий вазифаси шундан иборатки, замонавий маданиятни ахборотлаштириш жараёнини кўрсатиш учун биринчи навбатда ахборотлаштиришнинг маданиятга таъсиридаги ижобий ҳолатлар инсон раванқини, ривожланишни кўзда тутди. Маданият бўлмаса, келгусида инсон тараққиёти ҳам бўлмайди, ахборотлашган жамиятни қуриб бўлмайди. Социомаданий вазифа ўз тузилишига кўра мураккаб бўлиб, унда мустақил вазифа сифатида ўрганилувчи бир нечта жабҳаларни ажратиш мумкин.

“Ахборотлашган жамият” тушунчасининг ижтимоий-сиёсий вазифаси. Ахборотлашган жамиятдаги ахборот ва билимлар асосий ресурс ҳисобланади. Демократиянинг ривожланиши эса ахборот олиш учун техник ва ташкилий имкониятларни таъминлашга йўналтирилган. Шунинг учун демократиясиз ахборотлашган жамият бўлмайди. Ундан ташқари, давлат ҳокимияти органларига ахборот технологияларини жорий этган давлатлар ўз фуқароларининг ахборотга эга бўлиши учун, уларнинг фикрларини ҳисобга олиши, ўз фаолияти самарадорлигини ошириш учун янги имкониятларга эга бўладилар. Ахборот технологияларини давлат бошқарувига жорий этиш инсон ҳуқуқларига риоя этишда жамиятни демократлаштириш даражасини ошириш усулидир.

Инсон ахборотлашган жамиятда жаҳон ахборот ресурслари ва технологияларидан фойдаланиш, интеллектуал мулкни ҳимоялаш, шахсий ҳаёти ва сўз эркинлигига дахлсизлик ҳуқуқига эгадир. “Ахборотлашган жамият” тушунчаси аксиологик вазифани ҳам бажаради, унда инсон қадрияти биринчи ўринга қўйилиб, моддий қадриятлардан номоддий қадриятларга ўтилади. Ахборотлашган жамиятдаги асосий қадрият – бу ахборотлашган жамиятнинг асосини ташкил этувчи интеллектуал мулк ташувчиси бўлган инсон ва унинг равнақидир. Шу боисдан ҳам бугунги кунда оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш долзарб муаммолардан ҳисобланади.

Ахборот аллақачон жамиятнинг энг муҳим стратегик манбаига айланди ва иқтисодиёт, таълим ва маданиятда асосий ўринни эгаллайди. Шу боисдан ҳам виртуал маданият замонавий жамиятда самарали фаолиятнинг зарурий шартига айланмоқда. Таълим жараёнининг барча иштирокчиларининг бундай ўзига хос маданиятини шакллантириш биринчи навбатдаги вазифадир, чунки қўйилган ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш учун унинг ахборот жамиятида самарали ишлашини таъминлайдиган ажралмас касбий маданиятга эга бўлган педагог, унинг ўқитиш, ривожлантириш ва тарбиялашга қаратилган вазифаларини самарали ҳал этиши замонавий жамиятнинг янги аъзолари талаби ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, фақат ривожланган виртуал маданияти бўлган ўқитувчигина жамиятнинг ижтимоий буюртмасини бажариш билан бир қаторда жамиятдаги туб ижтимоий-иқтисодий муҳит ўзгаришига мослашувчан жавоб бера оладиган, талабларга мослаша оладиган мактаб битирувчисини тайёрлаш, меҳнат бозорининг ўзгариши, унинг касбий малакасини ўзгартириш ва такомиллаштиришга катта ҳисса қўшиши мумкин.

Ҳаётнинг барча соҳаларини қамраб олган глобал ахборотлаштириш даврида, ўз фарзандини ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантиришда ижтимоий аҳамиятга эга натижаларга эришишга

қодир бўлган ота-она замонавий таълим маконида талабга эга; бағрикенг, ўзининг шахсий ва педагогик ривожланиш истиқболларидан хабардор, психологик жиҳатдан баркамол, педагогик ҳамкорлик, ижодкорлик ва кейинги машғулотларга тайёрдир. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, замонавий ахборот жамиятида узлуксиз ўз-ўзини тарбиялашга тайёр ва ахборот маданияти юқори даражада ривожланган ота-онага талаб катта. Шубҳасиз, ўқувчининг шахсий фазилатларини тарбиялашда ота-оналарнинг ўрни катта.

Ота-оналарнинг виртуал маданияти мактаб ўқувчиларининг интеллектуал ривожланиши, уларни замонавий ижтимоий талабларга мослашиши ва инсоннинг коммуникатив фазилатларини тарбиялашнинг энг самарали омилларидан биридир. Ота-оналарнинг виртуал маданияти оилавий ҳаёт йўлини белгилайди ва шу сабабли ўқувчининг маънавий-ахлоқий турмуш тарзини шакллантирувчи энг муҳим таркибий қисмлардан биридир.

Шу муносабат билан ота-оналарнинг виртуал маданиятини ошириш оилада ўқувчиларни маънавий-ахлоқий ривожлантириш ва тарбиялаш дастурини амалга оширишнинг муҳим йўналишларидан бири сифатида қаралади. Бизнинг тадқиқотларимиз шуни кўрсатадики, ота-оналарнинг виртуал маданияти етарли даражада шаклланмаган, шундан: респондентларнинг 27% Интернетда маълумот қидиришга қодир, шундан атиги 9% маълумотлар мунтазам равишда амалга оширадilar; 24% онлайн жамоаларда мулоқот қобилиятига эга, 11% эса бунини мунтазам равишда амалга оширади; болаларга уй вазифасини бажаришда ёрдам беришда Интернет манбаларига мурожаат қилиш 4%; сабаб-оқибат муносабатларини ўрнатиш учун етарли даражага эга бўлиш 39%, муҳимни ажратиш кўрсатиш - 24%, ахборот рамкаларини моделлаштириш - 0%; шу билан бирга, деярли барча респондентлар маълумотни статистик қайта ишлашнинг энг оддий усуллари ва

уни дастурий таъминотда қайта ишлаш усуллари тўғрисида билимга эга эмаслар.

Муаммонинг долзарблиги билан боғлиқ ҳолда биз ўқувчиларнинг ота-оналарининг виртуал-педагогик маданиятини ошириш бўйича ҳаракатларни амалга оширмоқдамиз, бу ахборот жамиятида одамларнинг ўзини тутиш қоидаларининг шахсан аҳамиятли тизими, сунъий интеллект тизимлари билан алоқа қилишнинг усуллари ва меъёрлари, суҳбати ва бошқалардан иборат. Виртуал маданият инсоннинг рамзлар ва белгилар тизими, тўғридан-тўғри ва тескари маълумотли алоқалар тизими сифатида дунёнинг виртуал манзарасини англаши ва ўзлаштириши, ахборот жамиятида эркин ҳаракатланиши ва унга мослашиш қобилиятини ўз ичига олади.

Ўқувчиларнинг ота-оналарининг виртуал маданиятини ривожлантириш жараёни ота-оналар учун мактаб педагогик билимлари университети доирасида амалга оширилади, андрогогиянинг умумий тамойилларига асосланади ва мактаб ўқувчиларини ўқитишдан қуйидаги ўзига хос хусусиятларга эга:

1. Ўқитишда етакчи роль ўрганаётган каттага - ўқувчига тегишли.

2. У ривожланган шахс сифатида ўзининг олдида аниқ мақсадларни қўяди, мустақиллик, ўзини англаш ва ўзини ўзи бошқариш учун ҳаракат қилади.

3. Вояга етган кишида касбий ва ҳаётий тажриба, билим, қобилият ва кўникмалар мавжуд бўлиб, улар ўқув жараёнида ишлатилиши керак.

4. Вояга етган киши машғулот давомида олган билим ва кўникмаларини иложи борича тезроқ қўллашга интилади.

5. Ўқув жараёни асосан уни чеклайдиган ёки унга ҳисса қўшадиган вақтинчалик, фазовий, кундалик, касбий, ижтимоий омиллар билан белгиланади.

6. Таълим жараёни барча босқичларда ўқувчи ва тарбиячининг биргаликдаги фаолияти шаклида ташкил этилади.

Компьютер технологияларининг жадал ривожланиши атрофдаги ҳаётни сифат жиҳатидан ўзгартиради ва кўплаб муаммоларни, хусусан, ўспиринлар ўртасида ахборот маданияти ва хавфсизлигини шакллантириш муаммосини келтириб чиқаради. Болаларга қачон интернетга кириш ҳуқуқини бериш тўғрисида ҳар хил фикрлар мавжуд. Чет эллик мутахассисларнинг фикрига кўра, интернетдаги таққ фақат боланинг таълим эҳтиёжларини чекламаган тақдирдагина самарали бўлади. Замонавий мактаблар аллақачон интернетга уланган ва информатика ўқитиш иккинчи синфдан бошланади. Деярли ҳар бир ўспирин уй компьютеридан ёки уяли телефондан интернетга кириш имкониятига эга. Компьютер ва интернет, ҳар қандай мураккаб технологик маҳсулот сингари, инкор этилмайдиган афзалликлари билан бирга, ўспиринга жиддий зарар етказиши мумкин. Компьютерлаштириш билан боғлиқ асосий масалалардан бири бу компьютернинг организмга, маънавий-руҳий ҳолатига ва ривожланишига таъсирини ўрганишдир. Замонавий ахборот жамиятидаги боланинг шахсига кучли ахборот оқими таъсир қилади: биринчидан, бу ўқитувчилар, ота-оналар, психологлар, қўшимча таълим ўқитувчилари таклиф этадиган маълумотлар, бу маълумотлар талабага етказилишидан олдин эҳтиёткорлик билан қайта ишланади ва филтрланади. Иккинчидан, талаба ташқи ахборот муҳитидан, Интернет, оммавий ахборот воситалари (оммавий ахборот воситалари), виртуал ҳамжамиятдаги турли хил алоқаларни ўз ичига олган маълумотларни олади. Ушбу маълумот талабага “хом” шаклда берилади, бу унинг шахсий хусусиятлари ва хусусиятларига, уни қайси шаклда қайта ишлаш, қабул қилиш ёки йўқ қилиш, таҳдид ва таҳликаларга қанчалик бардош бера олишига боғлиқ. Ф.Мадраҳимова мазкур масалага қуйидагича ёндашади: “Ахборот орқали шакллантирилаётган ғоявий таъсир, ошкора мафкуравий тазйиқ олдида ҳатто

қудратли давлатлар ҳам қийин аҳволга тушиб қолмоқда. Ахборотлашган таъсир анъанавий хавф-хатарлар – террорчилик, ядровий қуролларнинг ишлатилиши, экологик муаммо ва бошқа муаммолардан фарқли ўлароқ кўзга кўринмайди, чегара билмайди, узоқ вақт мобайнида сингиб боради. Бугунги кунда ҳеч нарсадан тап тортмайдиган ахборотлар таъсири туфайли турли давлатлар аҳолиси кайфияти, руҳияти, дунёқараши ва хатти-ҳаракатларида туб ўзгаришлар юз берганлигига кўплаб мисоллар келтириш мумкин”⁴⁸.

Жамиятнинг энг заиф қисми - болалар ва ёшларнинг онгини психологик бостириш, манипуляция қилиш мавжуд. Ахборот таълим муҳитидаги энг жиддий таҳдидлардан бири бу боланинг психологик жароҳати бўлиб, унинг руҳий саломатлиги, ижобий ривожланиши ва унинг асосий эҳтиёжларини қондириш натижасида зарар кўради. Ахборот хавфсизлиги муаммосини ҳал қилишнинг мумкин бўлган усулларида бири болани маълумотни етарли даражада идрок этиш ва баҳолашга ўргатиш, уни ахлоқий ва маданий қадриятлар асосида танқидий англашдир. Замонавий мактаб шароитида болаларда ахборот хавфсизлиги кўникмаларини эгаллаши учун шароит яратиш мумкин. Бироқ, агар бола бунинг учун ота-онанинг ижобий намунаси бўлса, бола ҳақиқатан ҳам ўз маҳоратидан фойдаланади. Шу сабабли, болаларни ахборот хавфсизлиги кўникмаларига ўргатишдан ажратиб бўлмайди, бу масалада ота-оналарга таълим бериш керак.

Аввало, ота-оналар боланинг психологик ривожланишида бир-биридан анча фарқ қиладиган маълум босқичларни бошдан кечиришини эсга олишлари керак. Бу шунингдек, интернетдаги болалар манфаатларида акс этади. Ота-оналар учун интернетда хавфсизлик қоидалари тўғрисида болалар билан суҳбатлардаги эътиборни тўғри таъкидлаш учун болаларнинг маълум бир ёшда

⁴⁸ Мадрахимова Ф. Ахборотлашган давр ва “оммавий маданият” таҳдидлари//.- Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари 2013. 1-сон Б. 146.

қандай хусусиятларга эга эканлигини билиш муҳимдир. Бундан ташқари, бизнинг болаларимиз Интернетни турли ёшларда ўзлаштира бошлашларини ёдда тутиш керак: кимдир 14 - 17 ёшда, ўрта мактабда, кимдир 10 - 13 ёшда ва яна кимдир мактабгача ёшда у билан мулоқот қилишнинг биринчи тажрибасидир.

Ўсмирлар ўзларини паст баҳолаш даврини бошдан кечиришади; дўстларидан ёрдам сўрашади ва ота-оналарини тинглашни хоҳламайдилар. Кексалар дунёда ўз ўрнини қидириб, ўз мустақиллигини топишга интилишади, шу билан бирга улар оилавий қадриятларга қўшилишади. Ушбу ёшда ўспиринлар аллақачон атрофдаги дунё билан тўлиқ мулоқот қилишади. Улар янги фикр ва ғоялар билан танишади, аммо ҳаётини тажрибага эга эмаслар. Ушбу ёшда болалар интернетда қандай маълумот борлигини аллақачон эшитишган. Ва буларнинг барчасини ўзлари учун кўришни, эшитишни, ўқишни исташлари одатий ҳолдир. Дастурий таъминот филтрлари ёрдамида кераксиз материалларга (масалан, порнографик расмлар ёки портловчи моддаларни тайёрлаш бўйича кўрсатмалар) кириш осонликча блокраниши мумкин. Улар мусиқа юклар олишади, электрон почта хабарлари, тезкор хабар алмашиш ва ўйнашади. Бундан ташқари, ўсмирлар қидирув тизимларидан фаол фойдаланмоқдалар. Кўпчилик чатлардан фойдаланади, кўплари эса шахсий алоқада бўлади. Ушбу ёшдаги ўғил болалар барча чекловларни йўқ қилишга ва кўпол ҳазил, горе, қимор ўйинлари ва катталар расмларини иташади. Қизлар кўпроқ суҳбатлашишни яхши кўрадилар; ва ёш аёллар онлайн жинсий зўравонликка кўпроқ мойилдир. Чунки “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” китобида тўғри қайд этилганидек, “Бугунги дунёда мислсиз илмий кашфиётлар, улкан техник имкониятлар, универсал технологиялар, ахборот тарқатишнинг глобаллашуви, яъни уларнинг бутун қурраи заминни қамраб олиш жараёни шиддат билан кечмоқда. Масалан, Интернет тизими орқали ахборот алмашув, бинобарин, ғоявий таъсир ўтказиш

имкониятлари ҳам тобора кенгаймоқда. Аслида ахборот соҳасидаги глобаллашув инсоният учун, дунёнинг барча ҳудудларидаги одамларнинг ўзаро мулоқоти учун, илм-фан ва маданий бойликларни ўзлаштириш учун улкан имкониятлар яратадиган жараёндир”.⁴⁹

Ўсмирлар учун тармоқ хавфсизлиги қийин, чунки улар кўпинча Интернет ҳақида ота-оналаридан кўра кўпроқ маълумотга эга. Шу билан бирга, катталарнинг иштироки ҳам зарур. Муаммо туғилади: “Ахборот хавфсизлиги масалаларида ота-оналарга таълим бериш муаммосини қандай ҳал қилишимиз мумкин?” Биринчидан, синфда ва мактабда бўлиб ўтадиган ота-оналар йиғилишларида болаларнинг Интернетдаги иши тўғрисида суҳбатларга эҳтиёж бор. Биз тушунамизки, кўпинча ота-оналар фарзандларини бошқариш қийин кечади. Болалар аллақачон улардан кўпроқ нарсани билишади, шунинг учун биз ахборот маданиятини тарбиялашни ёшлигидан бошлашни тавсия этамиз. Иккинчидан, мактабда мактаб веб-сайтида ота-оналарга компьютер саводхонлигини ошириш, ишлаётганда юзага келиши мумкин бўлган муаммолар билан танишиш мақсадида содда ва равшан қоидалар, маслаҳатлар, тавсияларга асосланиб жойлаштирилган тавсиялар берилган ота-оналар учун саҳифа очади.

1. Болалар зарарли дастурлар ва Интернетдаги кераксиз дастурлар тўғрисида нималарни билишлари керак?

2. Компьютер хавфсизлиги даражасини ошириш.

Бундан ташқари, имкон қадар тез-тез болаларнинг онлайн фаолияти тўғрисидаги ҳисоботларни кўриб чиқиш муҳимдир. Ота-оналар, шунингдек, ўспиринлар ўзларининг оқсоқоллари сифатида рўйхатдан ўтмасликлари учун паролларини сир тутиш кераклигини ёдда тутишлари керак.

Катталар учун эса тутиш керакки, ҳатто энг замонавий болалар ҳам интернет хавфини кўрмайдилар ва ундан фойдаланиш хавфини тушунмайдилар. Муаммо шундаки, болаларда фарқлаш

⁴⁹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. - Тошкент.:Ўзбекистон, 2000 – Б. 23.

мезонлари ҳали шаклланмаган. Бола, унинг психологик ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари туфайли, ҳамма нарсага қизиқади. Интернетда компьютер билан болани ёлғиз қолдириш, уни катта ва нотаниш шаҳар кўчасида ёлғиз қолдиришга ўхшайди. Шунинг учун ота-оналар ва ўқитувчиларнинг ўзи аввал компьютер хавфсизлиги асосларини ўрганишлари, кейин эса фарзандларига буни ўргатишлари керак.

Бунинг учун ахборот хавфсизлиги асосларини ўргатишнинг пухта ўйланган методикаси талаб этилади.

Таълим Интернет-ресурсларидан фойдаланиш режимини ташкил этиш:

- таълимнинг Интернет-ресурсларидан фойдаланиш бўйича брифинглар ўтказиш;
- филтр дастурларини мактаб компьютерларига ўрнатиш;
- ўқувчиларнинг ота-оналари учун болаларнинг таълим ресурсларидан фойдаланиш режимига бағишланган маъруза залини ўтказиш;
- мактаб ўқувчиларининг АКТ компетенцияларини ўрганиш бўйича ота-оналар учун тестлар ва анкеталар, шунингдек ўспиринларнинг компьютерга қарамлигини аниқлаш диагностикаси учун;
- ота-оналар учун эслатмалар.

Ота-она назорати дастурларидан фойдаланган ҳолда ўспирин уйда Интернет-ресурслардан фойдаланиши устидан назоратни ташкил этиш:

- монитор экранда ўтказадиган вақтини чеклаш,
- баъзи сайтларга киришни тақиқлаш,
- бошқа Интернет хизматларига киришни тақиқлаш,
- баъзи ўйинлар ва дастурларни ишга туширишни тақиқлаш.

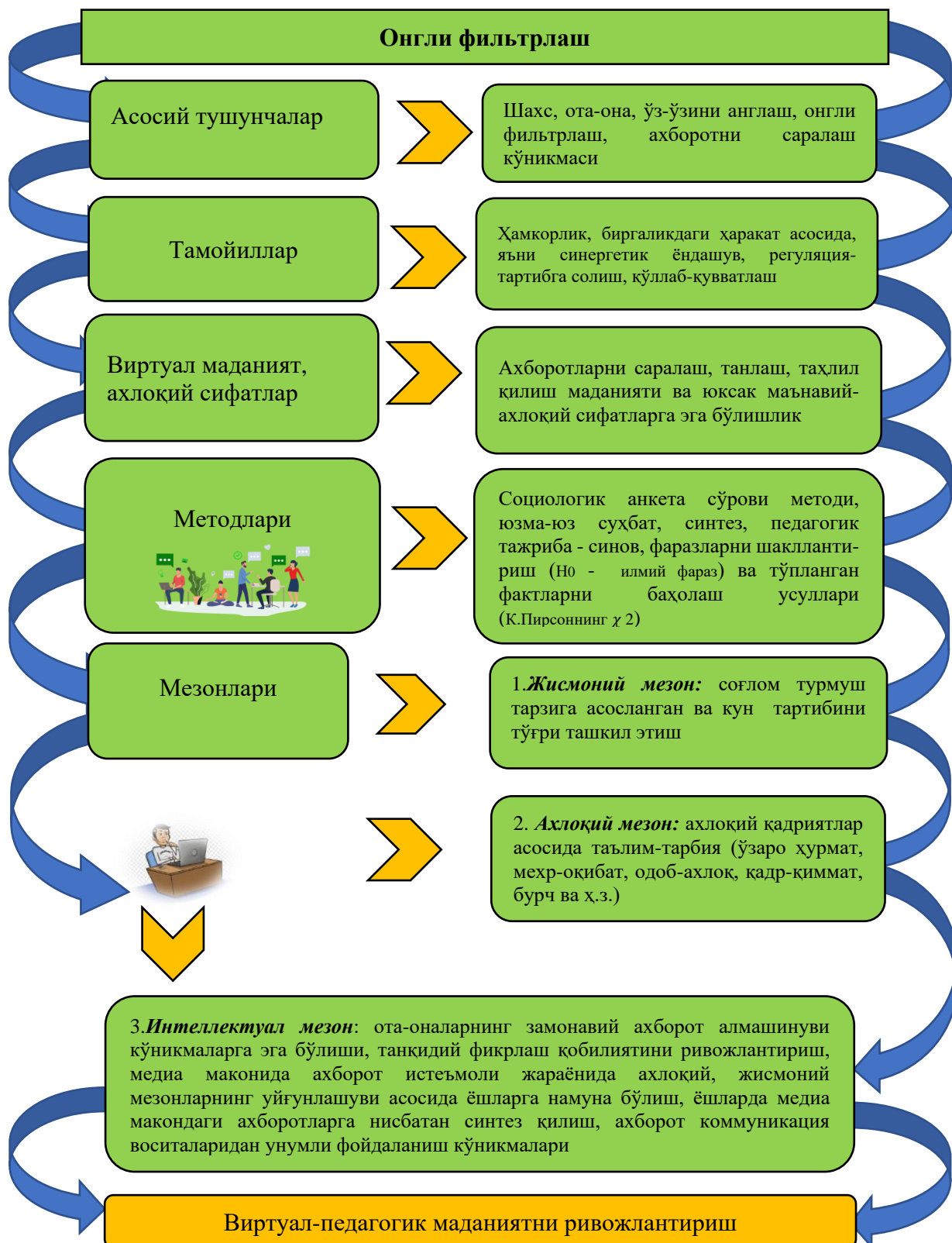
Замонавий технологияларда фақат яхшиликни ёки фақат ёмонликни кўриш ҳаддан ташқари нарсалардан қочиш керак. Техник – бу фақат маълум бир мақсадларга эришиш учун мўлжалланган, инсон қўлидаги восита. Ва ҳар қандай воситада бўлгани каби,

интернетда ишлаш маълум бир техникани, аниқроғи хавфсизлик маданиятини талаб қилади. Техник воситаларнинг барча муҳимлиги учун улар ахборот хавфсизлиги сиёсатини амалга оширишнинг фақат бир қисми эканлиги аниқ. У таълим ва тарбиявий фаолиятни ўз ичига олади. Мактабнинг ахборот хавфсизлиги сиёсатини амалга оширишда барча манфаатдор томонлар иштирок этади: ўқитувчилар, ўқувчилар, уларнинг ота-оналари шулар жумласидандир.

Ахборот маданияти ва хавфсизлигини шакллантириш узоқ ва мураккаб жараён, аммо муҳим ва зарурдир. Интернет шунингдек, бутун дунё бўйлаб ахборот ресурсларини бирлаштирган бутун дунё бўйлаб энциклопедия бўлиши мумкин. Аммо бу одамлар ифлосликларни қидириб, уни бутун дунё бўйлаб ахлат йиғиндисига айлантирса, одамларни йўқ қиладиган даҳшатли вебга айланиши мумкин. Катталарнинг вазифаси (ўқитувчилар, ота-оналар) кўп қиррали интеллектуал шахсни шакллантиришдир, унинг юқори ахлоқий даражаси унинг ахборот хавфсизлиги кафолати бўлади. “XXI аср ахборот алмашинувининг хилма-хиллиги, ғоявий-мафкуравий полигонларнинг кескинлашуви, бир сўз билан айтганда, инсон онгига ҳукмронлик учун кураш кечаётган давр сифатида тарихда қолмоқда. Бу даврда миллий хавфсизлик, маданият ва маънавиятни сақлаб қолиш ўз келажагини ўйлайдиган ҳар бир халқ учун бош омил даражасида қаралиши шарт”⁵⁰.

Компьютер саводхонлиги даражасини ошириш, маълумотларни онгли филтрлаш - фарзандларининг ахборот хавфсизлигига бефарқ бўлмаган ота-оналар учун асосий қоидалардан биридир. Ушбу содда, аммо самарали қоидаларга риоя қилиш ота-оналарга ўз фарзандларини он-лайн таҳдидлардан ҳимоя қилишга ва Интернет-ресурслардан иложи борица фойдаланишга имкон беради.

⁵⁰ Язданов У. Жамоатчилик фикрини трансформация қилиш имкониятлари//. – Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари 2017. 2-сон Б. 79.

3.2.2- расм. Онгли филтрлаш асосида виртуал-педагогик маданиятни ривожлантириш механизмлари.

Ота-оналар ва педагогик саъй-ҳаракатларнинг бирлиги бизга “ортиқча” дан мақбул фойдаланишга ва Бутунжаҳон Интернет тармоғи ресурслари билан ишлашнинг “минус” ларини зарарсизлантиришга ёрдам беради.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти – бу шахсий виртуал таълим, бу ота-оналарнинг болани тўлақонли тарбиялаш ва ривожлантиришга йўналтирилган йўналишида виртуал оламда онгли филтрлаш, ўз-ўзи бошқариш ва хатти-ҳаракатларини назорат қилиш қобилиятидир.

Ҳозирги вақтда глобаллашув объектив тарихий жараён бўлиб, ўзининг ривожланишининг навбатдаги босқичидан ўтмоқда, унинг энг муҳим технологик атрибути компьютер виртуал технологияларига айланди. Бундай шароитда глобал воқеликнинг ажралмас қисмига айланган, компьютер технологияларидан фойдаланиш асосида маданий амалиётларни вужудга келтирган ва компьютер фойдаланувчилари учун универсал бўлган электрон виртуал майдон шаклланади. Буларга онлайн фаолиятнинг турли шакллари ва турлари (форумлар, суҳбатлар, тармоқ конференциялари, Интернет-блоглар, виртуал ваколатхоналар ва бошқалар), шунингдек, компьютер дастурлари ёрдамида бадий асарлар яратиш билан боғлиқ тадбирлар киради.

Электрон виртуал майдон виртуал ҳақиқат (виртуал муҳит) мажмуини ташкил қилади. Ахборот технологиялари туфайли инсон онгининг ўзига хос хусусияти бўлган виртуаллик маданий ифоданинг янги шаклига айланмоқда. Педагогикада виртуал реаллик воқеликнинг тескариси, унинг давоми ва компьютер технологиялари ривожланиши натижасида тушунилади. Сўнги тадқиқотларда виртуал реалликка бўлган қизиқиш техник талқиннинг педагогик ва психологик маънолари билан бирлаштирилганлиги билан боғлиқ. Компьютер (электрон) виртуал реаллик бугунги кунда яратилган виртуалликнинг муҳим намоёнидир. Архитектура бўйича электрон виртуал реалликни автоном ва

тармоққа бўлиниши мумкин, бу ўзаро таъсир натижасида одам виртуал маданиятни шакллантиради.

Педагогик фикрлар тарихидан маълумки, виртуал маданият ҳақидаги ғояларни шакллантиришда қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин: эрта тавсифловчи тадқиқотлар, кўпинча иккита шаклдан бирини – “технологик утопия” ёки “технологик дистопия” ни олади; виртуал жамоалар феноменининг пайдо бўлишига йўналтирилган тадқиқотлар; тадқиқотлар, бу ерда интернетда содир бўлаётган ижтимоий, маданий ва иқтисодий ўзаро муносабатларни таҳлил қилишга, шу жумладан ҳақиқатнинг ижтимоий қурилиши, интернетда ахлоқий ахлоқ қоидаларини яратишга қаратилган. Кўпгина тадқиқотларнинг эмпирик ва феноменологик йўналиши билан изоҳланадиган виртуал маданиятнинг турли хил таърифлари ва хусусиятлари мавжуд.

Диалогик муносабатларнинг виртуал шакллари маданиятлар ўртасида янги диалог шаклларини вужудга келтиради, уларни анъанавий равишда виртуал диалог, реал-виртуал диалог, виртуал-реал диалог деб белгилаш мумкин. Биринчиси, ўқувчи фойдаланувчи онгида виртуал бўлганда пайдо бўлади. Бу ерда виртуал муҳит қоғозли энциклопедия ёки ҳужжатли фильм каби омбор ва ахборот узатиш воситаси сифатида ишлайди, аммо у чизикли ўқиш имконияти билан ажралиб туради. Иккинчиси, компьютер фойдаланувчиси дастурий таъминот ишлаб чиқувчиларининг ишини “ўқиётганда” пайдо бўлади. Муаллифнинг табиий ақл-идроки сингдирилган виртуал объект билан ҳақиқий диалог мавжуд. Учинчиси ҳақиқий суҳбатдошлар билан суҳбатлар (полиологлар) шаклида ифодаланади, натижада бошқа маданият тасвирлари тушунилади.

Виртуал муҳитда диний соҳанинг мавжудлиги ҳозирги кунда асосан интернетда тўпланган, шунингдек диний мавзуларга бағишланган компьютер дастурлари ва видео ўйинлар мавжуд.

Интернетда диний ташкилотлар диндорлар билан ахборот узатишнинг янги шаклларидан фойдаланган ҳолда диалог ўтказишлари мумкин, улар қуйидагича таснифланиши мумкин: ахборот сайтлари, диний мазмундаги ва диний онгни бошқарадиган сайтлар. Диний ташкилотлар томонидан виртуал муҳитга хос диалог шаклларидан фойдаланиш анъанавий диний урф-одатларни ўзгартириш учун рухсат этилган чегараларни аниқлаш зарурлигига олиб келади. Мамлакатимиз виртуал муҳитда диний соҳанинг устуворлиги билан боғлиқ қатор масалаларда алоҳида ўринни виртуал макондаги ислом дини асосларини аниқлаш масаласи эгаллайди.

Ота-она маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш, психологик-педагогик билимларга, виртуал технологияларга, бола билан ўзаро муносабатларнинг гуманистик услубга таянади. Шу билан бирга, ёш ота-оналар учун ҳам, келажакдаги ота-оналар учун ҳам ушбу маълумотни тақдим этишнинг муҳим, тўғри ва тўғри танланган усуллари муҳимдир. Психология, физиология ва тиббиётни яхши биладиган, ушбу билимларни ваколатли тақдим эта оладиган, фикрлайдиган, ижодий фикрлайдиган юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш керак.

Ёшлар учун гендер таълим дастурлари ўзбек менталитетига максимал даражада мослаштирилиши керак. Шу билан бирга, туман ва шаҳар таълим бўлимларидаги тиббий-психологик ва педагогик комиссияларда ота-оналар билан ишлаш узоқ вақтдан бери ўзини исботламоқда. Ушбу комиссиялар ривожланишида жиддий нуқсонлари бўлган болаларда юзага келадиган муаммоларни ҳал қилиш учун тузилган. Ушбу консультацияларда болани ҳар томонлама текшириш ота-оналарга психологик ва педагогик ёрдамнинг ажралмас қисмидир, бу ерда маслаҳат бериш нуқтаи назаридан мактаб танлашда, бундай болаларни табақалаштирилган ўқитиш ва ривожлантиришда тавсиялар берилади. Аммо бу ҳолда, ота-оналарга ёрдам кўпроқ тиббий эътиборга эга,

чунки бу нуқсоннинг психологик тузилишини аниқлаш билан бўлса ҳам аниқланган тиббий ташхис мавжуд.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини шакллантириш, ривожлантириш ва такомиллаштиришни фақат виртуал тармоқда пайдо бўлаётган аудиторияга ижтимоий хизмат кўрсатиш тизимининг кучлари билан ҳал қилиб бўлмайди. Шу маънода, мактабда, мактабгача таълим муассасаларида, шунингдек, таълимнинг муқобил шаклларида – коллеж, лицей, гимназияда ота-оналар билан ишлаш ота-оналарнинг малакасини шакллантиришнинг энг қулай ва амалий амалга ошириладиган шаклларидан биридир.

1980-йилларнинг охирига қадар мактаб энг муҳим ижтимоий институт сифатида ота-оналарнинг психологик-педагогик маданиятини ривожлантиришга маълум даражада таъсир кўрсатиб, аслида психологик-педагогик билимларнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи бўлган. Ҳозирги вақтда маҳаллий мактаблар ва умуман таълим тизими етарли маблағ ва аввалги кадриятларнинг кадрсизланиши туфайли жуда катта қийинчиликларни бошдан кечирмоқда. Бундан ташқари, ҳозирги пайтда ота-оналар учун педагогик универсал таълимни ўтказиш зарурлиги тўғрисида давлат органлари томонидан мажбурий кўрсатма мавжуд эмас. Шубҳасиз, барча шу сабабларга кўра замонавий мактабларда ўтмишдаги педагогик таълим шакллари ота-оналар билан ишлашнинг бошқа илғор усулларида деярли акс этмайди. Албатта, мавжуд муаммоларга қарамай, ота-оналар билан ишлашга катта аҳамият берадиган, жамиятимизнинг ҳақиқий фуқаросини тарбиялаш ва шакллантириш ёлғиз, ота-оналар ёрдамисиз, амалга оширилмаслигини тушунадиган таълим муассасалари раҳбарлари мавжуд. Бу вазиятда масъулият туйғусини шакллантириш, болани тўлақонли тарбиялаш учун ота-онанинг мотивацияси, умуман ота-оналарнинг психологик ва педагогик маданиятини ривожлантириш муҳим.

Шу билан бирга, замонавий мактаб, болалар боғчаси шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш муаммоси жуда оддий равишда ҳал этилади. Келажакда биринчи синф ўқувчиларининг ота-оналарига дарс бериш, ҳам болалар, ҳам ота-оналар учун мактабга биргаликда тайёргарлик кўриш, шунингдек, энг қийин мавзулар бўйича виртуал консультация машғулотларини ўз ичига олган “ота-оналарнинг виртуал дидактик тайёргарлиги” бундай ишларнинг йўналишларидан бири бўлиши мумкин. Бу, айниқса, ота-оналарнинг ёшлардаги ахборот майдони ва ахборот хавфсизлигини таъминлашда устувор аҳамият касб этади. Яна бир йўналиш ўз кучини намоён этаётган ота-она виртуал таълим муҳитининг турли шакллари оптималлаштириш бўлиши мумкин: виртуал тармоқда фаол бўлган турли ёшдаги болаларни тарбиялаш ва ривожлантиришнинг турли даражадаги муаммоларини муҳокама қилишга бағишланган маърузалар, суҳбатлар (жамоавий, гуруҳ, индивидуал) ҳам келажакда ўз натижасини беради. Ота-оналар учун интернет ва ижтимоий тармоқларда тушунарли бўлган ахборот материалларини ўқитиш усулларини етказиш муҳим аҳамиятга эга. Ҳозирги вақтда бундай ишларнинг муваффақияти кўп жиҳатдан мактаб ўқитувчилар жамоасининг ота-она маданиятини ривожлантириш ва шакллантиришга бўлган интилиши, қизиқиши билан белгиланади, шунингдек, ота-оналар билан ишлашни ташкил қилишнинг яхлит, тизимли ёндашувига боғлиқ бўлиб қолмоқда.

3.3. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришнинг инновацион технологиялари

Ҳозирги даврда ахборотлашган жамиятни ўрганишда вужудга келётган билимлар жамияти (knowledge-based society) муаммоларининг атрофидаги интеграциялашувга йўналтирилган тадқиқот изланишлари тенденциялари янада чуқурроқ намоён бўлмоқда.

Мазкур жабҳа ўз-ўзича шу қадар янги ва кўп омилли тадқиқот объекти сифатида намоён бўладики, зеро, ундаги бирмунча муҳим жиҳатларни аниқлашда ўзига хос бўлган талайгина муаммолар юзага келади. Ўзининг асосий таснифига кўра аввалгисидан сезиларли даражада фарқ қилувчи янги ижтимоий тартибнинг шаклланишида асосий омил сифатида намоён бўлувчи ахборотлашган жамият тушунчаси шундай моҳият саналади.

Ахборотлашган жамиятнинг ниҳоятда кенг кўламдаги, кўп босқичли, кўп маъноли мозаикаси ушбу феномен илмий тадқиқотларининг: иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий, фалсафий ва ҳоказолар каби чексиз ўзгарувчанлиги кўзда тутади. Бундай шароитда турли муқобиллик (альтернатив)ларни қиёслашга асосланган усул қўлланилади. Бу каби усул, сермахсул бўлиб, бир томондан ўзининг ижтимоий ривожланишнинг келгусидаги кўп сонли вариатив имкониятларини ҳисобга олишга имкон берсада, бироқ айни пайтда уни қўллашнинг ижтимоий-фалсафий тамойиллари социум ривожланишини назарий идрок этишдаги плюрализмга асосланган айрим тартибсизликларга олиб келади. Ушбу нуқтаи назардан ўрганиб чиқилган ахборотлашган жамиятнинг замонавий тадқиқотларида юзага келган талқинларнинг плюрализм ҳолати тўла қонунийдир, зеро, у ХХI аср социумининг аралаш ва нотўлиқ таснифини акс эттиради. Бироқ, унинг тушунчасида тадқиқотларни парадигмаловчи ҳолати тўғрисида шаҳодат берувчи ягона концептуал тизимнинг йўқлиги боис, айнан плюрализм замонавий ахборотлашган жамиятнинг муаммосини назарий идрок этиш таснифидаги зиддиятларни ўз ичига олади. Мазкур муаммоли вазиятнинг ечимини топишда муаммонинг технократик, иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва ҳ.к. дискурслар воситасида берилган эмпирик тавсифидан ахборотлашган жамият тадрижи муаммосини ижтимоий-фалсафий мушоҳада қилиш доирасида назарий таҳлил қилишга ўтиш зарур. Бунда шунчаки эски ижтимоий парадигмани бузиб, янги ахборот парадигмасини

шакллантирувчи номунтазам тартибсиз кўпаювчи инновация эмас, балки ўз онтологик моҳиятини идрок этишни талаб қилувчи алоҳида ижтимоий яхлитликдир. Бу каби кўрсатма ахборотлашган жамият борасидаги замонавий дискурс доирасида ягона концептуал тизимни ишлаб чиқишга ва ахборотлашган жамиятнинг мавжуд талқинларини яхлит тизимда таркиблаштиришга ёрдам беради. Тавсия этилган бу каби ёндашув ахборотлашган жамият тамойиллари маконида таркибий ташкиллаштирилган диалогга нисбатан ва ўзаро муносабатлар жараёнида такомиллашувчи турли хил нуқтаиназарлар мавжудлигини инкор этмайди.

Ахборот инқилоби натижасида вужудга келган жамият бошқа хилдаги жамиятлардан шу жиҳати билан жиддий фарқ қиладики, унга кўра ахборот ва айниқса, унинг олий шакли сифатидаги билимлар унда алоҳида ўрин эгаллайди. Фикрларнинг умумий оқимидаги шахсий интеллектуал қудратнинг мақсади ва ўрнини аниқ англаб етиш глобал ҳодиса сифатида ҳар бир даврий вақт учун эҳтимолий билимлар ва ҳаракатларнинг чегарасини белгилаб беради. Бу давр талабига ва илғор ғояларни бутун жамият мулкига айлантириш учун, уларни оммалаштиришнинг коммуникатив усулларини ишлаб чиқиш қобилиятига боғлиқ бўлган. Ҳар бир изчил категориал тизим доминантлик тамойили асосида маълум кадриятлар тизимида шаклланиб, унинг баҳолаш қобилиятини таъминлаш билан бир қаторда уни ўлчаш мезонлари билан ҳам таъминлайди. Тарихнинг ушбу ракурсдаги таҳлили қадимий цивилизация шароитида кўринишидан эстетик тизим ахборот парадигмасини бошқарганлигини тасдиқлашга имкон беради. Ўрта асрлар даврида диний ақидалар тизими ҳукмронлик қилган. Янги давр замонаси бутунлай бошқа негизга таянади: ушбу тарихий даврда оламни ўзлаштиришнинг Ўрта асрлардаги услубияти узил-кесил рад этилади, инсоннинг ўзи эса тафаккур лойихаси марказига қўйилади. Ахборотлашган давр парадигмаси шундан

иборатки, коммуникацион тизимлар воситасида жамиятнинг ривожланиш жараёнини бошқариш қудрати ақл-идрокдан фойдаланиш учун билимларга асосланган когнитариат каби эдхократик ижтимоий гуруҳни шакллантиради. Когнитариат жамиятнинг барқарор ривожланишини тартибга солувчи механизм сифатида иштирок этар экан, ахборотга эга бўлиш ва унинг воситаларини бошқариш ҳуқуқига эгадир, у юксак маданият, умуминсоний қадриятлар ва олий мақсадларни тарқатувчи бўлмоғи лозим (сиёсатда, иқтисодиётда ва ижтимоий ҳаётда). Шундай қилиб, ахборотлашган жамиятнинг даврий аломати сифатидаги маълум ахборот парадигмаси – замонавий тараққиёт учун объектив ва қонуниятларга асосланган ҳодисадир. Зотан эътироф этиш жоизки, Ўзбекистоннинг ушбу глобаллашган ахборот оламига кириш муаммоси борасида бугунги кунда фаол баҳс-мунозараларга сабаб бўлмоқда. Мунозараларда ижтимоий фанлар намоёндалари, ахборот технологиялари соҳасидаги мутахассислар, ижтимоий амалиётчилар иштирок этиб, муаммо юзасидан ўз қарашларини тавсия этмоқдалар. Эътироф этилган масала юзасидан етарлича фаол турли нуқтаиназарлар мавжуд. Муаммони тушунишга турлича ёндашувларнинг бир қанча сабаблари тасаввур қилинади.

Биринчидан, янги ахборот технологиялари – улар айнан “янги” бўлгани учун ҳам жамоатчилик тан олиши учун янада “яққолроқ” бўлиб, мамлакатдаги ҳолатни тўлалигича баҳолашда кўпинча гўё “лакмусли қоғоз” сингари иштирок этади. Тадқиқотчиларнинг шахсий нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда, мазкур технологияларнинг ривожланиши ҳозирги кунда замонавий жамиятда юз бераётган глобаллашган трансформацияларнинг йўналишларидан бири сифатида, ёхуд унинг ривожланган мамлакатлардан “умрбод орқада қолиш” гарови сифатида баҳоланмоқда. Иккинчидан, янги ахборот технологияларини (майли энг оддийси бўлсин) тоталитар жамиятдаги воқеликка татбиқ этиш

ижтимоий таъсир муаммосига бўлган диққат-эътиборни долзарб-лаштиради. Жумладан, Интернет муҳити ё шахс эркинлиги макони сифатида, ё бўлмаса инсоннинг давлат томонидан амалдаги чекланмаган назорат ресурси сифатида баҳоланади. Учинчидан, - ижтимоий ўзгаришларнинг радикал шароитида янги ахборот технологиялари биз учун бирмунча муҳим тасаввур қилинади ва қатор объектив зиддиятларни ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ кучайтиради. Шундай қилиб, замонавий жамиятдаги юксак технологик маҳсулотларни ишлаб чиқаришнинг ҳар жойда издан чиқиши уни истеъмол қилувчи ўта динамик бозорнинг мавжудлиги билан бирга яшайди: катта бўлмаган, бироқ тезкор ўсувчи гуруҳларнинг электрон коммуникациялардан фойдаланувчиларнинг уларга етиша олмайдиган улкан миқдордаги инсонлар билан ўртасидаги фарқ унчалик катта бўлмаса-да, улар орасидаги тафовут юқори суръатларда ортиб боради; жамиятдаги маълумотли, инглиз тилида сўзлашувчи, космополитик кайфиятдаги инсонлар билан қолган инсонлар ўртасидаги ижтимоий-маданий зиддиятлар ўсиб бормоқда. Шунга кўра, янги ахборот технологияларининг жамоатчилик онгида етарли даражадаги динамик ривожланиш далили ижтимоий барқарорлик омилларидан бири сифатида баҳоланиши мумкин.

Ахборотлашган жамият маданиятида глобаллашув жараёни шароитида жамоага таъсир этишда манипуляциялардан фойдаланишнинг ноёб имкониятлари пайдо бўлади, бу имкониятлар биринчи навбатда ОАВнинг тараққиёти, хусусият ва фойдаланиш билан боғлиқ. Ҳозирги жамиятда ахборот муҳити ахборот коммуникатив жараёнлар орқали алоҳида шахслар, гуруҳлар ва омма онгига манипулятив таъсир этмоқда. Ахборотнинг ахборот муҳити доирасида кенг кўламда тарқалиши ва айланишининг оммавий коммуникацияси воситалари, оммавий ахборот воситалари уларга хос технологик воситалар (матбуот, радио, телевидение, Интернет) одамлар онги, фикр юритишга таъсир этишнинг иккиламчи муҳитини яратмоқда. Бундай медиа-муҳитнинг таъсири

бирламчи таъсирдан кам эмас. С.Ҳакимов юртимизда фаолият олиб бораётган ОАВ ҳақида тўхталиб: “Ҳозирда барча телеканалларнинг 53 фоизи, радиоканалларнинг эса 85 фоизи, газета ва журналларнинг 60 фоизидан зиёди нодавлат оммавий ахборот воситаларидан иборат. Энг тезкор ахборот воситаси – интернет ҳаётимизга тобора чуқур кириб бораётир. Ҳозирги вақтда глобал тармоқда – UZ доменли веб-сайтлар, ахборот порталлари сони 400 дан ошиб кетгани, уларнинг аксарияти хорижий тилларда фаолият кўрсатмоқда”⁵¹ дея таъкидлайди.

Жаҳон миқёсида ижтимоий-психологик ва ғоявий манипуляциялардан оммавий ахборот воситаларида фойдаланиш орқали халқаро медиа-воқелик элементлари глобал ахборот муҳитига кириб келмоқда ва улар секин-аста ахборот уруши технологияларига айланиб бормоқда. Абу Муслим ахборот урушлари ҳақида қуйидаги фикрларни ўртага ташлайди: “ахборот урушининг мақсади – шахсий ахборот хавфсизлигини юқори сифат билан таъминлаш ва рақиб тарафидан етказиладиган талафот оқибатларини энг юқори даражада камайтиришдир. Буни бир қатор вазифаларни ечиш йўли билан амалга ошириш мумкин. Улар орасида энг муҳим саналган рақибнинг ахборот муҳитидаги объектларини йўқ қилиш ва ўз маълумотларини ҳимоя қилиш ётади. Булар ахборот урушлари таркибини, тузилиши ҳамда мақсад ва вазифаларини белгилаб беради”⁵² деб таъкидлайди.

Жаҳоннинг медиа-кўриниши ОАВлари томонидан объектив воқеликни алмаштирилиши натижасида уни тушунишни қийинлаштирувчи оммавий аудиториялар жамоатчилик психологиясининг ижтимоий манипуляцияси маҳсулотидир. Медиа воқеликнинг шаклланиши сабабига бир хил ёндашиш мумкин эмас. Чунки ОАВларнинг бир қисми томонидан ҳукумат ва тазйиқ

⁵¹ Ҳакимов С. Ҳаракатлар стратегияси: ислохотлар жараёни ва оммавий ахборот воситалари. Фарғона. 2018. Б-7

⁵² Абу Муслим. Глобаллашув даврида ахборот хавфсизлиги омиллари//.Янги дунё: Мақолалар тўплами. Тошкент. QAQNUS MEDIA. 2017. Б. 339.

ўтказа оладиган турли гуруҳлар манфаатини кўзлаб буюртмаларни мақсадли шакллантирилса, қолган каттагина қисми томонидан медиа-воқеликни шакллантириш ўз-ўзидан ўсиб бораётган рақобат жараёни тирик қолиш ва шу билан бирга катта фойда олиш мақсадида амалга оширилади, чунки ҳозирги жамиятда ОАВ ҳам, товар ҳам ахборот қуролидир. Қисқаси, “Инсон қалби ва онгини эгаллаш учун кураш хилма-хил ғоялар билан қуролланган, турли манбалардан озиқланадиган мафкураларнинг асосий мақсадига айланмоқда”⁵³.

Жаҳонда кузатилаётган глобаллашув ва ахборотлашув жараёнига Ўзбекистоннинг мослашув доирасида, ижтимоий манипуляциялар феномени ҳар томонлама илмий ўрганиш ва тушунишни талаб қилади. Қадим замонлардан бери қўлланиб келинаётган жамоатчилик фикри устидан манипуляция қилиш технологиялари, усуллари ва йўллари билан танишиб чиқиш ҳозирги замон ахборот худудида тўғри йўналиш танлаш имконини беради. Шунингдек ахборотлашган жамиятнинг ижтимоий-маданий худудидан ижтимоий манипуляциялар муаммоларни ҳал қилишга йўналтирилган илмий-назарий интилишларнинг ҳолати тадқиқотда фақат технологик ёндашувнинг етарли эмаслиги тўғрисида хулоса чиқаришга асос бўла олади. Чунки бу интилишларда ахборот компоненти ўрнига мотивация (асослаш) бирламчи деб қараш асос қилиб олинган. Манипуляциялар жараёни субъектларининг ижтимоий-психологик, сиёсий ва тарихий ёндашувлар доирасида келтирилган асосларини ўрганиш нуқтаиназарига кўра ҳозирги замонда ахборотлашган жамиятнинг шаклланиши жараёнида ахборотдан ижтимоий манипуляциялар мақсадида фойдаланишдан қутулиб бўлмайдиган ва у кўп қамровли бўлади. Чунки бундай ҳол содир бўлиши қуйидаги омилларга асосланган: инсон табиатнинг антропологик детерминантларига, аниқ тарихий шароитларга

⁵³ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Тошкент.: Ўзбекистон, 2000. – Б. 22.

ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, табақалар ўртасидаги муносабатлар. Улар ахборотлашган жамият маданиятининг турли кўринишларида мужассамлашган (оммавий, ахборот тармоқлари, экранли ва бошқалар).

Шундай қилиб, юқорида кўриб чиқилган ёндашувлар нуқтаи назаридан ижтимоий манипуляциялар феномени табиатини ўрганиш ижтимоий маданиятидаги инқироздан чиқиш имкони йўқлигини кўрсатади. Ижтимоий-фалсафий ёндашувга асосланган ишлар, аксинча, манипуляциялар мақсадида фойдаланиладиган ахборот сифатига мезонлар белгилаш орқали бу инқироздан чиқиш мумкинлиги кўрсатилган. Шундан келиб чиқиб, тақдим этилаётган ижтимоий-фалсафий ёндашув ижтимоий манипуляциялар феномени фақат ижтимоий маданият феномени бўлмай, балки у ахборот феномени ҳамдир. Бу ёндашув ҳозирги кунда бу соҳадаги изланишларни турғун ҳолатдан сифат жихатдан янги сатҳда ахборотлашган жамиятдаги ижтимоий манипуляциялар кенг тарқалган шароитда ахборот хавфсизлиги муаммолари ечимини топишга имкон бериши мумкин.

Ахборот уруши деструктив технологияларини ўрганиш ахборот уруши бу омма ва жамият фикрига тизимли таъсир ўтказиш технологияси, яъни манипуляциялар технологияси деган хулосага олиб келади. Аммо бошқа технологияларга нисбатан ахборот уруши ахборот таъсири тизимининг энг мукамал ва мураккаб кўриниши сифатида ўзини кўрсатмоқда, шу билан бирга ўзининг натижаси бўйича энг деструктивдир. А.Тулепов ахборот урушига қуйидагича таъриф беради: “Ҳозирги кунда ахборот уруши шиддат билан авж олмоқда. Ахборот уруши (information war) – турли мақсадларга эришиш учун рақибга ғоявий таъсир кўрсатишдир. Ахборот хуружи рақибга таъсир кўрсатиш орқали жамоатчилик онгини ғаразли йўллар асосида шакллантиришга

уринишдир”⁵⁴. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ахборот парадигмасини фақат кадриятларнинг мавжуд тизими аниқлайди, зеро, ундан мазкур парадигмани шахсий ҳолатларни ошкоралаштириш, расмийлаштириш, ташкиллаштириш ва сафарбар этишда фойдаланилиб, унга давр руҳияти ҳамда маълум йўналишдаги умуминсоний имкониятларни жорий қилиш дея тавсиф берилади. Ҳар қандай тажрибага ва назарий ахборотга доир маълумотларни айнан давр устуворлиги нуқтаи назаридан ва ундаги интеллектуал доира намоёндалари нуқтаи назаридан талқин қилиш муҳим аҳамият касб этади. Бу сўровлар онгли ёки онгсиз равишда давр ўзини бахшида қилаётган ўша саволларни ва асосий мақсадларни шакллантиради.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, технологияларнинг жадал ривожланиши таълим жараёнига таъсир кўрсатмаслиги мумкин эмас эди. Виртуал реаллик технологиялари энди янги нарса эмаслигига қарамай, улар таълимда нисбатан яқинда қўлланила бошланди. “Ўйин лойиҳаларини бошқариш” ва “Ўйинларни яратиш асослари” ўқув дастурлари доирасида бизнинг ўқувчиларимиз ва битирувчиларимиз виртуал реаллик технологияларидан фойдаланган ҳолда лойиҳалар ишлаб чиқарадилар.

Таълимда виртуал ҳақиқат технологияларининг тарқалишининг бир неча сабаблари бор: Техник ускуналар нархини пасайтириш. Сўнгги бир неча йил ичида уй шароитида ва профессионал фойдаланиш учун замонавий виртуал реаллик қурилмаларининг нархи сезиларли даражада пасайиб, уларни янада арзонлаштирмоқда. Виртуал реаллик учун дастурий таъминот сонининг тез ўсиши. Бугунги кунда виртуал реаллик учун бир неча минг турли хил дастурлар мавжуд ва уларнинг сони ҳар куни кўпаймоқда. Виртуал реаллик тизимида инвестицияларнинг ўсиши йилига 2,5 миллиард доллардан ошади. Бу кўрсаткич 2012 йилдан бери доимий равишда ўсиб бормоқда ва, эҳтимол, яқин келажакда унинг ўсишини сезиларли даражада янада ошиши мумкин.

⁵⁴ Тулепов А. Интернетдаги таҳдидлардан ҳимоя. Тошкент.:Movarounnahr. 2015. – Б. 15.

Виртуал реаллик соҳасида ишлайдиган йирик компаниялар сонининг кўпайиши. Европа бозорида уларнинг 300 дан ортиғи бор Oculus, HTC, Sony, Microsoft, Samsung ва бошқа йирик компаниялар бу соҳада узок вақтдан бери ўз технологияларини жорий этиб келмоқдалар. Виртуал реаллик технологияларини бир қатор йўналишларда амалга ошириш: нефть ва газ саноати, машина-созлик, энергетика, металлургия, телекоммуникация, реклама ва бошқа кўплаб соҳаларда қўлланилмоқда. Виртуал реаллик узок вақтдан бери шунчаки ўйин ҳикояси бўлишни тўхтатди ва инсон фаолиятининг барча соҳаларига фаол равишда киритилмоқда.

Шу параграфда биз виртуал реаллик бугунги кунда таълим соҳасида қандай қўлланилишини ва нима учун бу технология келажак эканлигини, шунингдек унинг истиқболлари ҳақида батафсил кўриб чиқишга ҳаракат қиламиз.

ABI Research таҳлилчилар гуруҳи глобал виртуал реаллик бозори 2022 йилга бориб 5-6 миллиард долларга ўсишини даъво қилмоқда. Ва бу, мутахассисларнинг фикрига кўра, фақат бошланишдир.

Ўқитишда виртуал реалликдан фойдаланишнинг муваффақиятли мисоллари ҳақида аллақачон биламиз. Масалан: Йел университетида ўт пуфагини операция қилиш учун виртуал реаллик машғулоти муваффақиятли синовдан ўтказилди. Виртуал реаллик гуруҳи 29% тезроқ эди ва 6 марта хато қилиш эҳтимоли кам эди.

Пекинда “Виртуал реалликнинг академик кўрсаткичларга таъсири” бўйича тадқиқот ўтказилди. Болалар бир хил интизомга ўргатилган, аммо бир гуруҳ – классик усул билан, иккинчиси – виртуал реаллик ёрдамида амалга оширилган. Натижада, биринчи гуруҳ 73%, иккинчиси 93% муваффақиятга эришди. Бундан ташқари, виртуал реаллик гуруҳи мавзунини чуқурроқ англаганлигини ва олган билимларини янада мустаҳкамлаганлигини кўрсатди (икки ҳафтадан сўнг тест натижалари асосида).

2018 йилда Кембриж антропологияси талабалари ва Шарқий Хитойдан келган талабалар Гиза платосидаги қабр бўйида тасвирланган рамзларни ўрганишди. Бу ерда ғайриоддий нарса йўқ эди. Фақатгина иккита гуруҳ дунёнинг мутлақо бошқа жойларида эди халос ва битта одам ҳам йўқ эди. Бу Doghead томонидан ишлаб чиқилган румин виртуал реаллик дастурий таъминоти ёрдамида амалга оширилди. Унда виртуал синф ташкил этилди ва ўрганилаётган объектларнинг уч ўлчовли моделлари юкланди. Ва талабалар ҳақиқий тадқиқот майдонидан минглаб километр узоқликда ўзларининг виртуал аватарларини бошқаришди.

Google бир неча йилдан буён дунёнинг диққатга сазовор жойларига виртуал саёҳатлар яратиш устида ишламоқда. Масалан, 2019 йил охирида Версал саройи бўйлаб 132 минг фотосурат ёрдамида виртуал саёҳат бошланди. Шунингдек, Москвадаги Катта театр, Лондондаги Букингем саройи ва бошқа маданий мерос объектларига гастроллар мавжуд. Ва уларнинг сони фақат йил сайин ўсиб боради. Шубҳасиз, АҚШ ва Европа давлатлари таълимда виртуал реалликни амалга оширишда етакчи бўлиб қолмоқдалар. Аммо бу борада Ўзбекистон ҳам замон билан ҳамнафас бўлишга интилмоқда.

Ўзбекистоннинг ахборотлашган жамиятга ўтишида сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий шароитлар ривожланган мамлакатлар шароитидан тубдан фарқ қилади ва табиийки, бу тўпланган жаҳон тажрибасини ҳисобга олган ҳолда, фақат Ўзбекистонгагина хос бўлган йўлни белгилашни талаб этади. Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, ҳар бир мамлакат ўзининг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва маданий шароитларида вужудга келган бошланғич маррасидаги йўлидан ахборотлашган жамият сари ҳаракатланиши зарур. Ўзбекистонга хос бўлган ушбу йўл иқтисодий тижорат тузилмаларининг тезкор ривожланишини, аҳоли турмуш даражасининг сифатини оширишни, ниҳоят ахборотлашган жамиятга ўтиш масаласини жамият олдига юксак устувор вазифа қилиб қўя оладиган, жамиятдаги сиёсий

барқарорлик ва ижройи ва қонунчилик ҳокимиятининг сиёсий эрки каби, ўсишнинг ҳеч бўлмаганда минимал суръатларда амалга ошишини талаб қилади. Давлатнинг асосий вазифалари сирасига маълум тарихий даврда унинг олдида турувчи туб стратегик вазифалар ва мақсадларни амалга ошириш бўйича муҳим йўналишлар киради, бу дегани, ахборотлашган жамият сари ҳаракатланишда юзага келган замонавий ҳолат ушбу ривожланишдаги маълум йўналиш борасида ўз фикрини баён этади.

2009 йилда таниқли британиялик психолог Арик Сигман Европа Парламентидаги нутқида ҳайратланарли статистикани эълон қилади. Унинг маълумотларига қараганда, интернетдан фойдаланиш чекланмаган замонавий бола ўзининг еттинчи туғилган кунигача тўлиқ бир йилини виртуал маконда ўтказади. 18 ёшга келиб, Бутунжаҳон Интернет тармоғидан фойдаланиш "тажрибаси" тўрт йилга этади. Шу билан бирга, болаларнинг "фаолият радиуси" (улар атрофидаги дунёни эркин ўрганадиган уй атрофидаги майдон) сезиларли даражада камайди. Ҳозирги болалар кўчалар ва ҳовлилар атрофида югуришмайди, дарахтларга чиқмайдилар, бир-бирлари билан суҳбатлашмайди-лар, балки соатлаб ўтиришади, смартфон ёки планшетларга кўмилиб ўтирадилар.

“Интернетга тобелик” атамаси биринчи марта ихтисослашган адабиётда 1995 йилда пайдо бўлган. Бугунги кунда ушбу ташхис ҳеч кимни ажаблантирмапти: кичик “Интернет зомби” ни олиш хавфи деярли ҳар бир, ҳатто энг фаровон оилада ҳам мавжуд. Албатта, болани Интернетдан бутунлай ажратиб қўйишга уриниш жуда асоссиз - у барибир у ерни ёриб ўтади. Шу билан бирга, у ўзининг барча хавф-хатарлари билан яккама-якка бўлади: киберхужум (Интернетда таъқиб қилиш), шантаж, фишинг (шахсий маълумотлар ва пулларни ўғирлаш), секталар, экстремистик жамоаларга араланиш ва ҳ.к. Ва шунинг учун олимлар ота-она назорати зарур стратегиялари ҳақида гапиришади. Шу билан

бирга, улар таъкидлашларича, боланинг ёшини ҳисобга олиш керак. Агар сиз 2 ёшдан 5 ёшгача бўлган болаларга мобил курилмалар берсангиз, гаджет олдиндан тузилган бўлиши керак, шунда бола фақат ўз ёшига мос келадиган маълумотларни кўради. Интернетдаги таҳдидлар ҳақида болангизга гапириш ҳали эрта - у сизни тушунмайди. Унинг ҳаракатларини бошқариш энг осон - у ерда бўлинг ва нима қилаётганини кўринг. Вақтни ҳисобга олишни унутманг: Интернетнинг кўплиги болангизнинг соғлиғига зарар келтиради. Бу борада Хуршид Дўстмуҳаммаднинг фикрларига эътибор қаратиш жоиз: “Биз жамиятни ахборотлаштириш XXI аср одамининг энг катта, энг долзарб, энг мураккаб вазифаси, бурчига айланган замонда яшамоқдамиз. Янги аср инсоният олдида ушбу вазифани “Ё ҳаёт, ё мамот” тарзида кўндаланг қўйди. Бу қадар мисли кўрилмаган мақсадга эришишни журналистикасиз тасаввур қилиб бўлмаслиги табиий, лекин бошқа ғоятда жиддий савол ҳам туғилади: янги замон ва янги давр талабларига қандай журналистика жавоб бера олади?”⁵⁵.

Болалар боғчалари битирувчилари ва кичик мактаб ўқувчилари интернетни ривожлантиришда биринчи мустақил қадамларини ташламоқдалар. Бу ёш сизнинг фарзандингиз билан компьютер хавфсизлиги, виртуал ҳақиқат тузоқлари ва Интернетдан ўлчовли фойдаланиш зарурлиги тўғрисида суҳбатлашишни бошлаш учун энг мақбулдир. Сиз аллақачон боладан нимани қизиқтираётганини ва нимани қидираётганини сўрашингиз мумкин, унга қандай маълумот манбалари ишончли ва хавфсиз эканлигини тушунтириб беринг. Бола Интернетда кўрган ҳамма нарса ҳақиқат эмаслигини, суҳбатдошларнинг ҳаммасига ҳам ишониб бўлмаслигини ва ҳар қандай "иккитанинг сири" кўпчиликнинг мулкига айланиши мумкинлигини ёдда тутиши керак бўлади.

Ўсмирлик (12+) фаол ижтимоийлашув билан боғлиқ - оналар орқа фонда йўқолади, тенгдошлари, уларнинг бутлари ва

⁵⁵ Х.Дўстмуҳаммад. Ахборот – мўъжиза, жозиба, фалсафа. Янги аср авлоди. 2013. 6-99.

ёшлар муҳитининг ҳозирги тенденциялари талаба ҳаётида тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Айни пайтда яқин катталар билан алоқа, шу жумладан компьютер хавфсизлиги мавзуси камроқ ишончга эга бўлиши мумкин. Аммо ўспирин ҳали ҳам компьютер хавфсизлиги учун курашда сизнинг иттифоқдошингиз ва шеригингизга айлана олади - бунинг учун сиз уни ушбу мавзу билан ўзига жалб қилишингиз керак. Энди сиз у билан кибер таҳдидларнинг ҳар хил турлари, уларнинг намоён бўлиши ва оқибатларини батафсил муҳокама қилишингиз, шунингдек уни Интернетдаги ҳаддан ташқари очиклик ва баъзи бир онлайн танишувларнинг мумкин бўлган хавфи тўғрисида огоҳлантиришингиз мумкин. Хавфсизликнинг техник жиҳатларига эътибор қаратиш лозим: мобил қурилмалар, антивирус дастурларини ўрнатиш, ҳисоб қайдномаларини яратиш ва паролни танлаш. Боланинг розилиги билан унинг гаджетларига "ота-она назорати" дастурларини ўрнатишингиз мумкин. Шу билан бирга, мутахассислар таъкидлашларича, ўспиринга босим ўтказмаслик, агар у Интернетда ноўрин нарсага қараётганини кўрсангиз, унга танбەҳ бермаслик жуда муҳимдир. Нима учун бундай сайтларга кирмаслигингизни оқилона тушунтиринг. Агар оилада ишонч муҳити яратилган бўлса, унда ҳар қандай шубҳа туғилса ва ҳар қандай қийин вазиятда бола сизга ёрдам сўраб мурожаат қилади. Айтганча, юқорида айтиб ўтилган Superjob.ru сўрови шуни кўрсатадики, агар 7-14 ёшдаги болаларнинг Интернет ҳаёти худди шу фоиз оналар ва оталар томонидан бошқарилса, унда 15-17 ёшдаги ўспиринларга нисбатан аёллар томонидан кўпроқ назорат мавжуд (44% ва 33%). Бунга афтидан оталар етарлича сабр қилмайдилар.

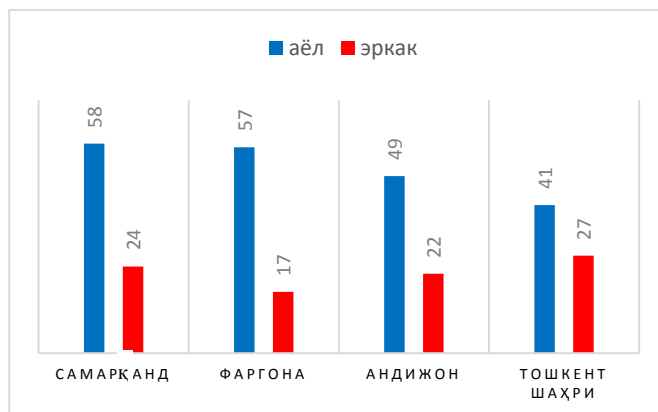
IV. БОБ. ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ

4.1. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришга доир тажриба-синов ишлари

«Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш масалалари» мавзусида социологик тадқиқот олиб борилди. Муайян тадқиқотда ахборотлашган жамиятда ота-оналарнинг ёшларга ўрнаклик муносабатлари, ёшларнинг виртуал оламдаги хулқ-атворлари, ижтимоий сайтларда турли гуруҳларнинг шаклланиши, виртуал оламда ахборот истеъмол эҳтиёжлари ва ёшларнинг ахборот истеъмол эҳтиёжларини қондирилишида хулқ-атворнинг шаклланиши, шунингдек виртуал оламда ота-она ва ёшлар муносабатлари таҳлил қилинди.

Тадқиқотда виртуал оламда ахборот истеъмолчиси сифатида ота-она, ёшлар хулқ-атвор ва шу асосида шаклланган кўникмалар, виртуал олам иштирокчиси сифатида ота-она ва ёшлар талқинида виртуаллик, маданият ва виртуал-педагогик маданият уйғунлашуви тушунчалари ривожланишининг ўзига хос жиҳатлари ва медиа истеъмолчиси сифатида тобелик ҳолатлари, ахборотлашган жамият шароитида ота-она ва ёшлар виртуал муносабатларининг ахборот эҳтиёжларида виртуал - педагогик маданиятни ривожлантиришда онгли филтрлаш асосий омил сифатида ота-она, ўқувчи-ёшлар фикри социологик сўровнома асосида ўрганилди.

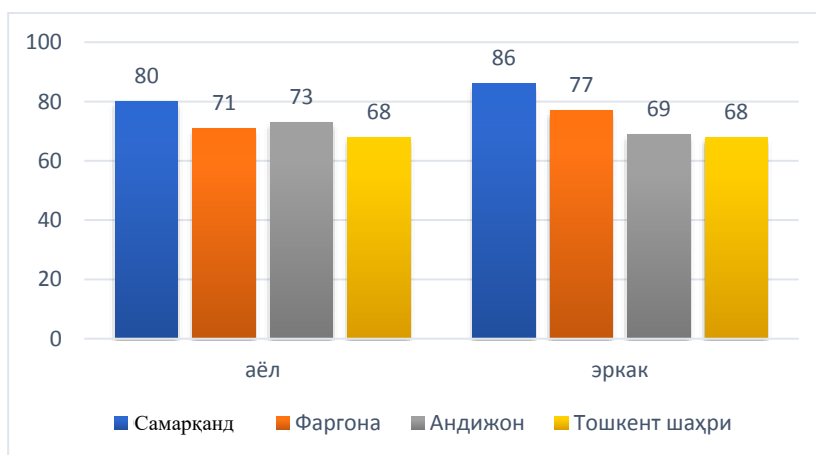
Олиб борилган тадқиқотимизда, 295 нафар ота-она ва 592 нафар ёшлар ўз фикрлари билан иштирок этишган.

1-расм.

2-расмда тадқиқотда қатнашган 295 нафар ота-оналар, тадқиқот танлови учун танлаб олинган ҳудудлар кесимида, қатнашган аёллар ва эркаклар улуши акс эттирилган.

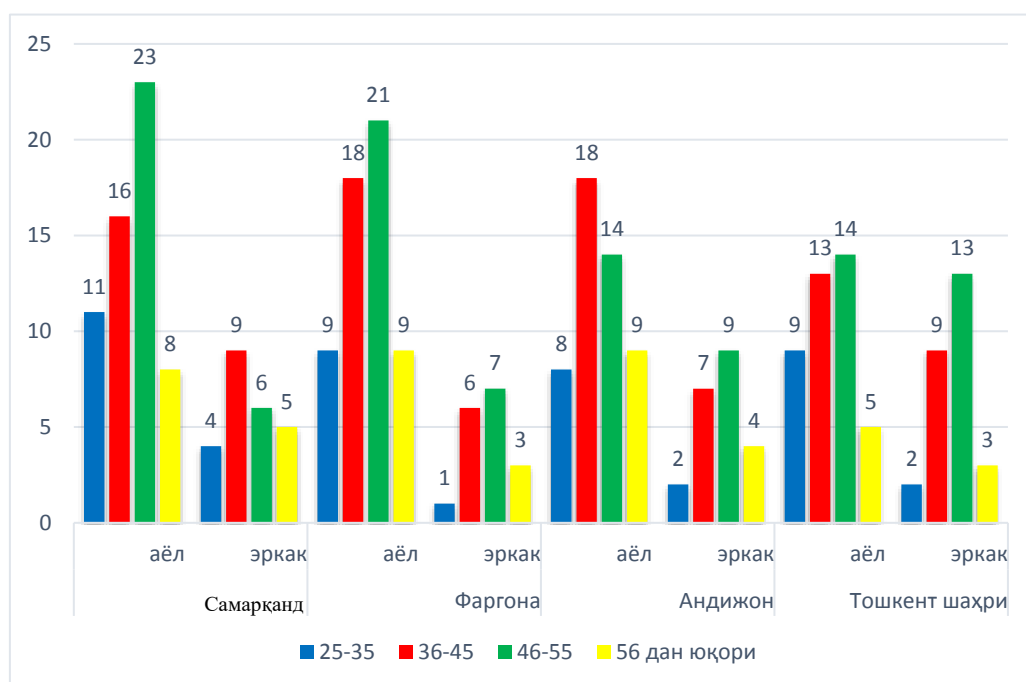
Статистик маълумотларга асосланадиган бўлсак, Ўзбекистонда эркаклар аёлларга қараганда бир фоиздан кўпроғини ташкил қилмоқда. Лекин тадқиқотда ота-оналар бўйича кўрадиган бўлсак, ҳар бир ҳудуд бўйича оталарга қараганда кўпроқ оналар қатнашганини кўришимиз мумкин. Бу эса, биринчи навбатда оилада фарзандлар тарбиясида оталарга қараганда кўпроқ оналар иштирок этаётганини ва ундан ташқари оталардан ҳам кўпроқ фарзанд тарбияси, масъулият кўпроқ оналар зиммасига тушаётганини кўриш мумкин.

2-расм.

2-расмда тадқиқотда қатнашган ёшлар ҳудудлар кесимида акс эттирилган.

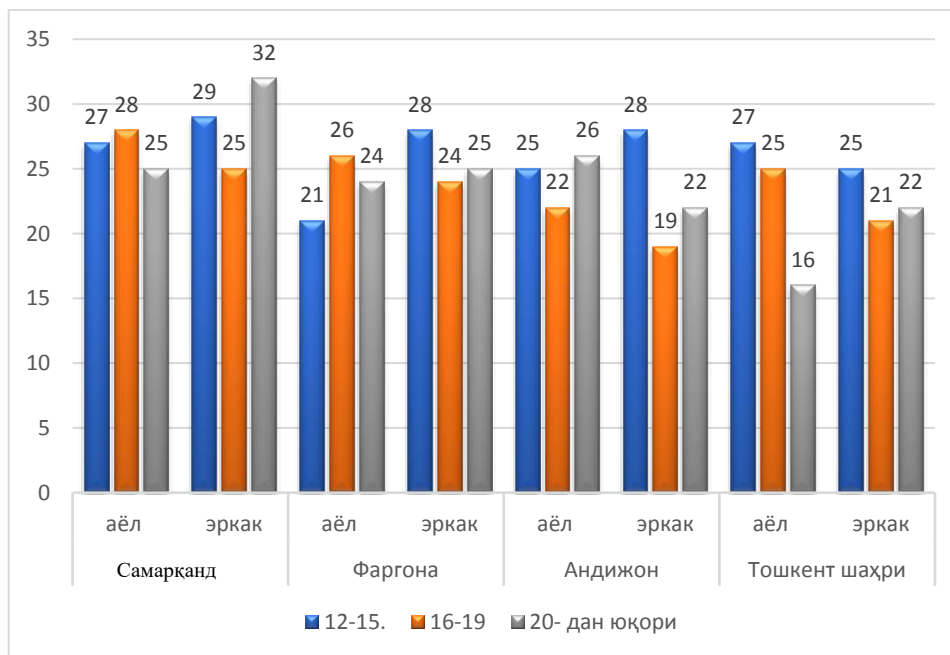
Демак, тадқиқотда ўз фикрлари билан қатнашган ёшлар орасида жинс бўйича таҳлил қиладиган бўлсак, эркак ва аёл жинсидага ёшлар деярли тенг равишда қатнашганини кўришимиз мумкин. Тадқиқотда 25 ёшдан юқори бўлган, ҳозирда иш, юмуш билан бирга фарзанд тарбияси билан машғул бўлган ота-оналар қатнашишган. 25-35 ёшлар орасида 16%, яъни 46 нафар, 36-45 ёшлар 32 %, бу 96 нафар, 46-55 ёшлар 35 % , 107 нафар, 56 дан юқори 16%, 46 нафар она ва оталар қатнашган (3-расм).

3-расм.

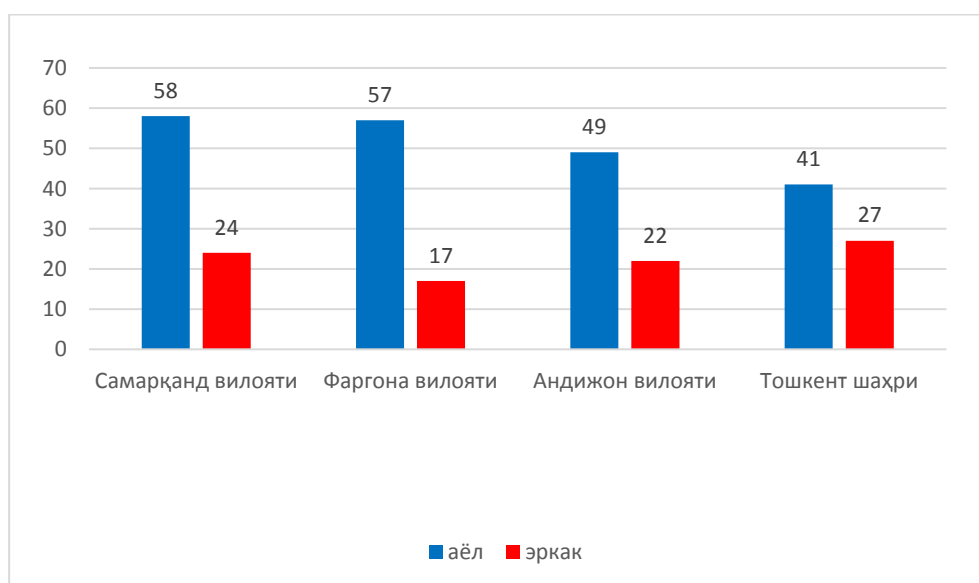
3-расмда тадқиқотда қатнашган ота ва оналарнинг ёш кўрсаткичлари вилоятлар кесимида кўрсатилган.

Тадқиқотда қатнашган ёшлар 12 ёшдан юқори бўлиб, 4-расмда ёш улуши бўйича ҳудудлар ва жинс кесимидаги респондентларнинг улушини кўриш мумкин.

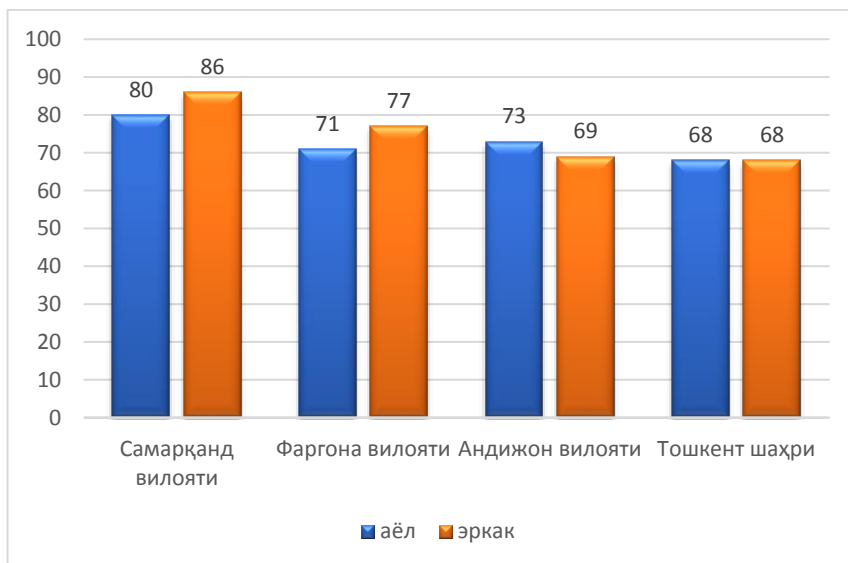

4-расм.

Тадқиқот учун Ўзбекистоннинг Самарқанд, Фарғона, Андижон ва Тошкент шаҳри ҳудудлари танлаб олинган. Статистик маълумотлар асосида айнан ушбу ҳудудларда оилавий аҳоли сони бошқа ҳудудларга нисбатан кўпроқни ташкил қилмоқда, шу сабабдан, ушбу ҳудудлар тадқиқот учун энг тўғри танлов деб танлаб олинди.

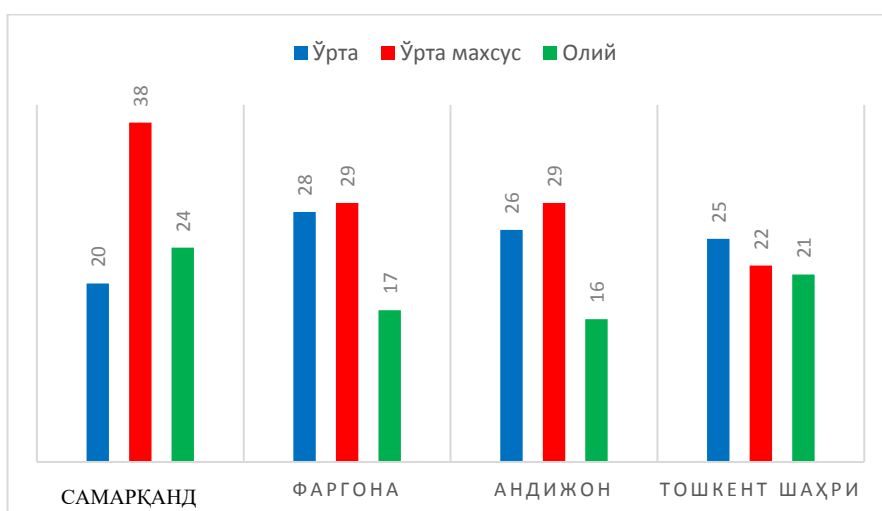

5-расм.

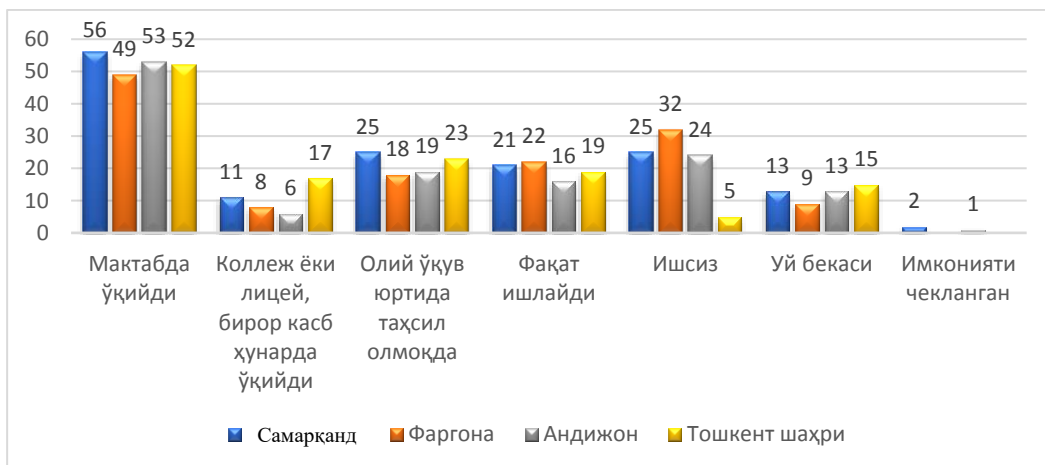
6-расм.

295 нафар ота ёки оналарнинг 28 % Самарқанд вилоятидан, 25 % Фарғона вилоятидан, 24% Андижон ва 23 % Тошкент шаҳридан 25 ёшдан юқори бўлган турли ёшдаги респондентлар қатнашган. 592 нафар ёшларнинг 28% Самарқанд вилоятидан, 25% Фарғона, 24% Андижон ва 23% Тошкент шаҳридан респондентлар иштирок этган.

7- расм.

7-расмда ота-оналарнинг маълумотлилиқ даражаси кўрсатилган.

8-расм.

Тадқиқотда қатнашган ёшларнинг 210 нафари (38%) ҳозирги вақтда мактабда ўқийди, 42 нафари (8%) мактабни битириб, лицейларда ёки касб ҳунар коллежларида таҳсил олмоқда, 85 нафари (15%) мамлакатимиздаги турли олий ўқув юртларида ўқиб келмоқда, 78 нафари (14%) иш билан банд, 86 нафари (15%) эса ишсиз, иш билан банд бўлмаган, 50 нафари (9%) уй бекаси, яъни аёллар улушини ташкил қилади, 3 нафари (1%) эса имконияти чекланган ёшлар ҳисобланади (9-расмда акс этган).

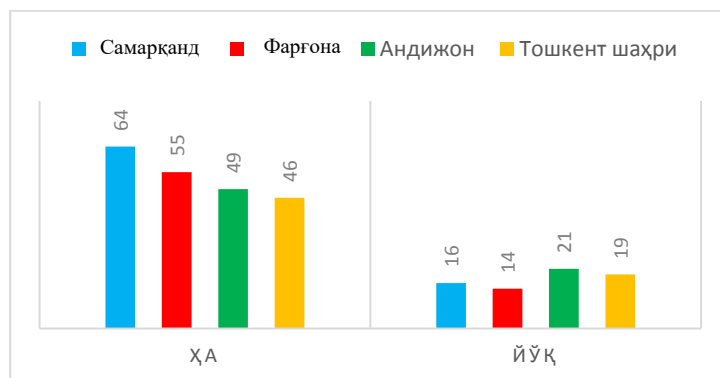
Тадқиқотда қатнашган ота-оналар бандлигини ҳам 9-расмда келтирилган диаграмма асосида кўриш мумкин.

9-расм.

Бугунги кунда жаҳон бўйича кузатадиган бўлсак, аксариат аҳоли бир-бири билан мулоқот қилишда турли ижтимоий сайтлардан фойдаланишмоқда. Буларнинг ичида Ўзбекистонда аҳолининг бир-бири билан мулоқот қилиши учун телеграм мессенжери энг оммабоп ҳисобланади. Ушбу мессенжер орқали аҳоли, ёшу, қари бир-бири билан тури ахборотларни алмашишади, ҳозирги кунга келиб, ҳаттоки ушбу мессенжер орқали 2 нафардан ортиқ фойдаланувчи видео мулоқот қилиши ҳам мумкин. Ота-она ва фарзандлар бирдек телеграмдан фойдаланади. Messenger – инглиз тилидан олинган бўлиб, хабар маъносини англатади ва тўлиқ холда тезкор хабар алмашинув дастури ҳисобланади. Ушбу дастур орқали инсонлар бир-бирлари билан ахборот алмашадилар, дунё бўйича аҳоли бир-бири билан боғланиб, ўзаро фикр алмашиниши, ахборот алмашиниши мумкин. Ўзбекистонда аҳоли телеграм мессенжеридан кенг фойдаланади. Viber, WhatsApp ва бошқа мессенжерлар орқали Ўзбекистонда асосан яқин қариндоши, дўстлари дунё мамлакатларида яшаётган ёки меҳнат муҳожири сифатида ишлаётган танишлари билан мулоқот қилишда кўпроқ фойдаланадилар. Ўзбекистон аҳолисининг энг кўп қисми айнан телеграм орқали бир-бири билан мулоқот қиладилар. Ўз навбатида ушбу мессенжер баъзи ҳолатлар бўйича ҳимояланган ҳисобланади. Шундай бўлса-да, бугунги кунда ушбу мессенжер орқали ёшлар, катталар алданаётгани ёки бўлмаса, бир-бирларига ёлғон, текширилмаган, ҳеч қандай асосга эга бўлмаган маълумотларни юборилиши ва бу маълумотларнинг тез тарқалиши, оилаларга, ёшлар онгига салбий таъсирини кузатиш мумкин. Телеграм мессенжери аҳолининг ҳаётий мазмунига айланиб бўлган, десак янглишмаган бўламиз. Тадқиқотда қатнашаётган ота-оналар, ёшлар ушбу телеграм мессенжеридан фойдаланаётганлиги маълум бўлди.

Қуйидаги 10-расм, 1-жадвалда ота-оналар телеграм мессенжеридан мулоқот учун фойдаланганлигини сонда ва фоизда кўриш мумкин.

10-расм.

Ушбу жадвалда, худудлар кесимида респондентларнинг телеграм мессенжеридан фойдаланганлик сонини кўриш мумкин.

1- жадвал

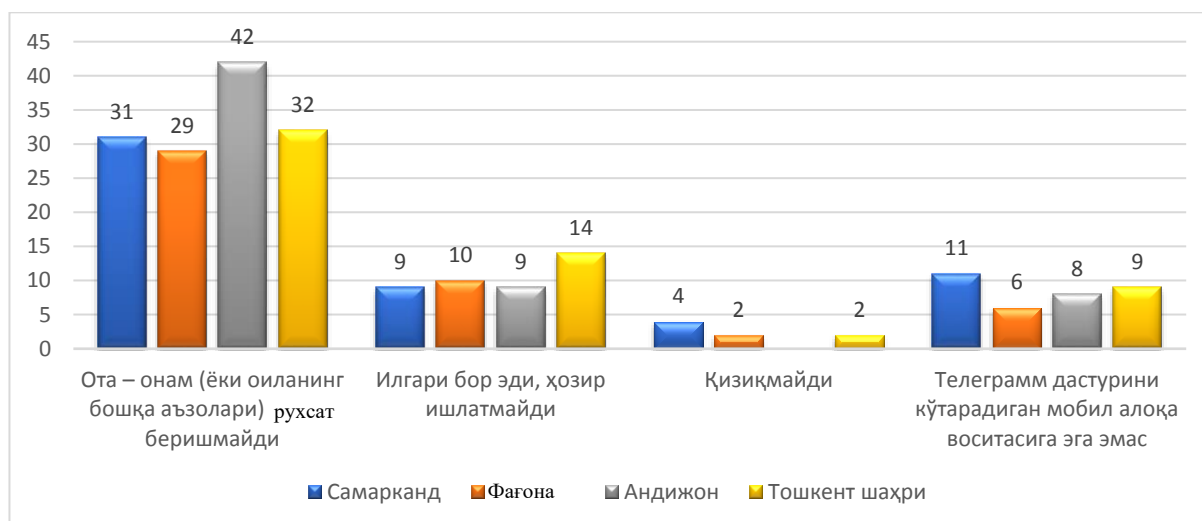
№	9	Самарқанд	Фарғона	Андижон	Тошкент шаҳри	жами	%
1	Ҳа	64	55	49	46	214	75
2	Йўқ	16	14	21	19	70	25
	Жами	80	69	70	65	284	100

2- жадвалда ёшлар бўйича 554 нафар ёшларнинг 70% ҳозирда ахборот алмашинувида телеграм мессенжеридан фойдаланмоқда (2 жадвал)

2 жадвал

		Самарқанд	Фарғона	Андижон	Тошкент шаҳри	жами	%
1	Ҳа	114	104	85	86	389	70
2	Йўқ	39	34	47	45	165	30
	жами	153	138	132	131	554	100

Ёшларнинг 30% телеграмдан фойдаланган бўлар эди, агар ота-онаси (ёки оиланинг бошқа аъзолари) рухсат берганда, яна 30% ни ичида 42 нафар респондент илгари ахборот алмашинувида телеграмдан фойдаланган, лекин баъзи сабаблар асосида ҳозирда фойдаланмайди. 30% телеграмдан фойдаланмайдиган ёшларнинг 34 нафари телеграмдан фойдаланган бўлар эди, агар телеграм дастурини кўтарадиган мобил алоқа воситаси бўлганда, атиги 8 нафари, яъни 554 нафар респондентнинг 8 нафари телеграм дастури орқали ахборот алмашишга қизиқмайди.

11-расм.

(11-расмда вилоятлар кесимида телеграмдан фойдаланмаслик ҳолатлари кўрсатилган).

Кейинги жадвал орқали респондентларнинг (ота-оналар), мулоқот учун (Relationship networks) алоқа тармоқларининг кўпроқ қайси мессенжер ёки сайтлардан фойдаланиши кўрсатилган. (3-жадвал)

3 -жадвал

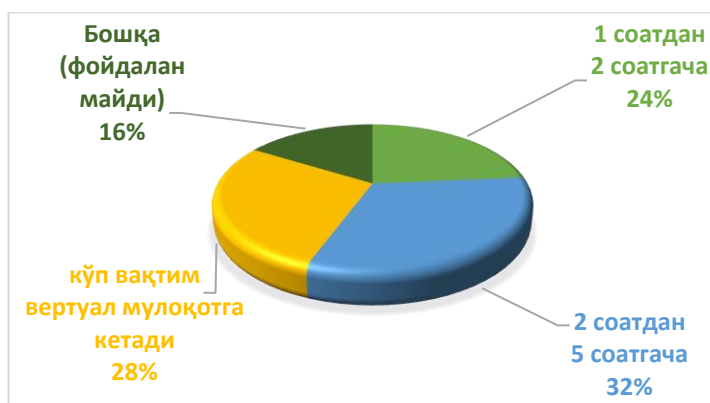
№	10	Самарқанд	Фарғона	Андижон	Тошкент шаҳри	жами	%
1	Telegram	64	55	49	46	214	59
2	Instagram	21	14	18	13	66	18
3	Facebook	13	9	8	11	41	11
4	В контакте	6	6	7	4	23	6
5	Одноклассники	1	3	4		8	2
6	Твиттер	3		1		4	1
7	LinkedIn	5	1		3	9	3
8	Бошқа						
	жами	113	88	87	77	365	100

4-жадвал орқали респондентларнинг (ёшлар), мулоқот учун (Relationship networks) алоқа тармоқларининг кўпроқ қайси мессенжер ёки сайтлардан фойдаланиши кўрсатилган. (4-жадвал)

4-жадвал

	10	Самарқанд	Фарғона	Андижон	Тошкент шаҳри	жами	%
1	Telegram	114	104	85	86	389	60
2	Instagram	46	32	29	41	148	29
3	Facebook	18	6	5	20	49	8
4	В контакте	5	2	3	9	19	3
5	Одноклассники	1				1	0
6	Твиттер	5	2	1	5	13	2
7	LinkedIn	7	4	5	8	24	4
	<i>жами</i>	196	150	128	169	643	100

Демак, натижалардан кўриш мумкинки ёшлар ҳам уларнинг ота-оналари ҳам ижтимоий тармоқларда фаол. Кейинги савол орқали ёшлар ва ота-оналар кун давомида қанча вақт ижтимоий тармоқларда ахборот алмашинувида вақт сарфлашини билишга ҳаракат қилинди. Респондентларнинг (Ота-оналар) 32% 2 соатдан 5 соатгача, 28% кўп вақт сарфлаши, яъни 5 соатдан ҳам кўпроқ вақт фойдаланади. (12-расм)

12- расм.

Ёшларда ҳам 26% 1 соатдан 2 соатгача, 41% 2 соатдан 5 соатгача, 18% бир кунда ижтимоий тармоқлар учун энг кўп вақт сарф қилиши кўрсатилган. (13- расм)

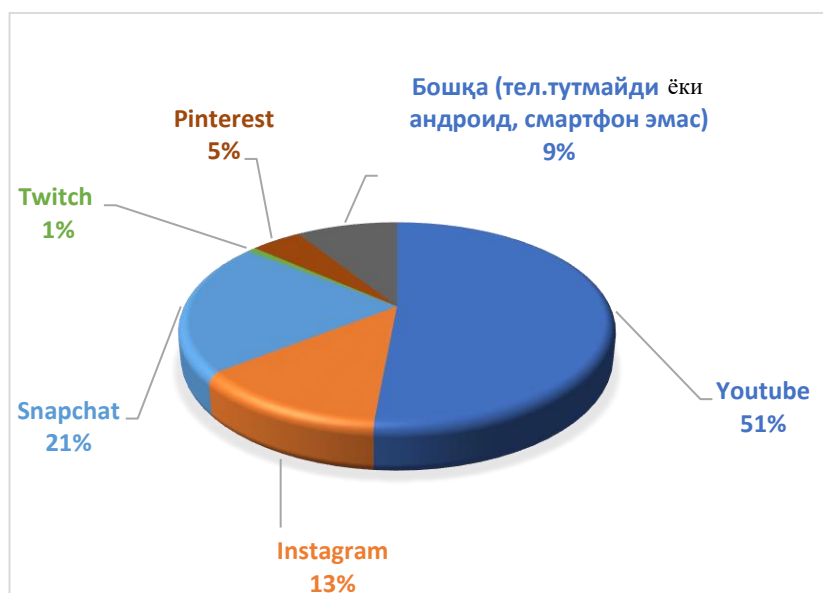

13-расм.

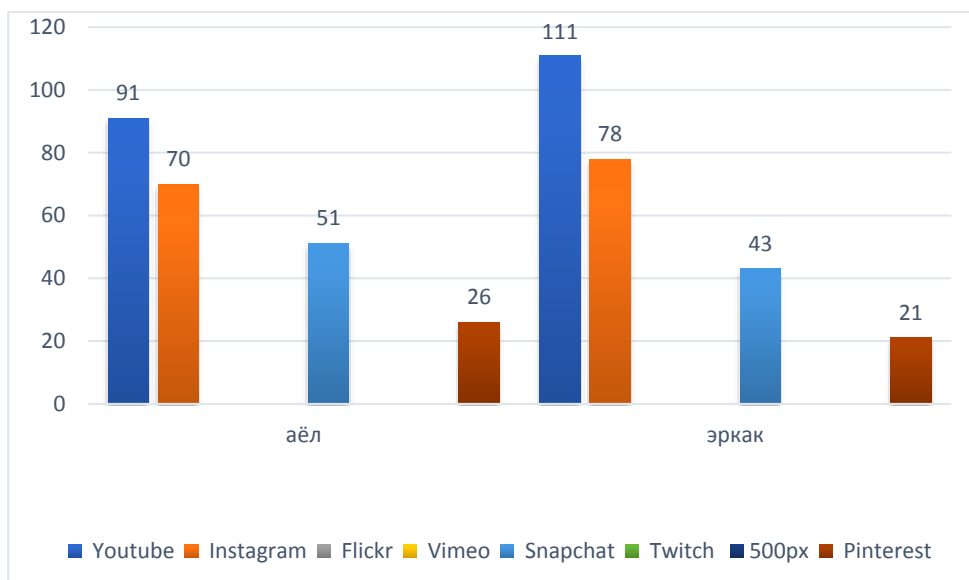
Бугунги ахборотлашган жамият шароитида аҳолининг энг катта қатлами, ёшлар ҳам ота-оналар ҳам ижтимоий тармоқларда иштирок этмоқдалар. Ҳар бир ота-она ва фарзандлари ҳаётида ижтимоий тармоқларнинг ўрни уларнинг турмуш тарзи билан уйғунлашганини кўришимиз мумкин. Инсоннинг бир кунлик ҳаётининг кўп қисми ижтимоий тармоқларда мулоқот қилишга кетади, ахборот алмашади, мулоқот қилади, керакли бўлган маълумотларни олади, тарқатади ва ҳ.к. Бу каби маълумотлар алмашинувида аксарият ёшлар фейк маълумот ва тўғри, асосли маълумотларнинг фарқига ҳар доим ҳам бораверишмайди. Айнан ёшлардаги, ҳаттоки баъзи ҳолатларда катталарда ҳам виртуал маданият бўлмаганлиги, ривожланмаганлиги сабаб, ижтимоий тармоқлар орқали турли таҳдидлар сабабчиларига айланиб, ёки бўлмаса алданиб қолишмоқда. Мисол тариқасида, 2020 йилда телеграм каналлари ёки бошқа ижтимоий сайтлар орқали тарқалган, “.....мобил алоқаси сайти орқали ушбу иловага кириб рўйхатдан ўтинг, маълумотингизни қолдилинг, Сизга пул мукофоти тақдим қилинади” каби хабарнома юборилган ва ушбу хабарномадаги ссилка орқали кириб ўз маълумотларини қолдирган инсоннинг мобил алоқасидаги маблағи ёки пластик картадаги маблағи автомат тарзда ечиб олинган. Бу каби алдов хабарлар жуда кўп бўлиб, энг ёмони инсонлар алданаётганини билиб туриб, ҳаттоки ўз тажрибаларида кўра туриб, ҳозир ҳам гоҳида телеграм каналлари орқали бир-бирларига йўллаб туришини кўриш мумкин. Ундан ташқари аҳоли, ёшлар ҳам катталар ҳам телеграм каналлари, бошқа ижтимоий тармоқлар орқали фейк хабарларни тўғри эканлигини текширмасдан туриб дўстларига, хамкасбларига юбориб туриш ҳолатлари жуда кўп кузатилади. Бу ҳам ўз навбатида аҳоли орасида етарли даражада виртуал маданиятнинг ривожланмаганлигини кўриш мумкин.

4.2. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш даражасини аниқлаш мезон ва кўрсаткичлари

Бугунги кунда ёшлар, уларнинг ота-оналари ҳам тенг равишда мобил алоқа воситалари орқали ижтимоий сайтлардан доимий равишда, яъни уйда, иш қилаётганда, ўқишда, кўчада, дарс жараёнида ва бошқа ҳолатларда бемалол ахборотлашмоқда. Бу каби ахборотлашишда ҳаттоки биринчилардан бўлиш устинлик қилмоқда, яъни Youtube, Instagram ва ҳ.к. каби ижтимоий ахборот алмашинуви орқали ахборотларга эга бўлиб, уларни биринчилардан бўлиб оммага тарқатишга ҳаракат қилмоқдалар. Ота-оналарнинг ва уларнинг фарзандлари, ёшларнинг доимий фойдаланадиган мобил алоқа воситалари орқали кўпроқ Youtube, Instagramдан фойдаланиб келаётганини 14 ва 15-расмлар орқали кўриш мумкин.

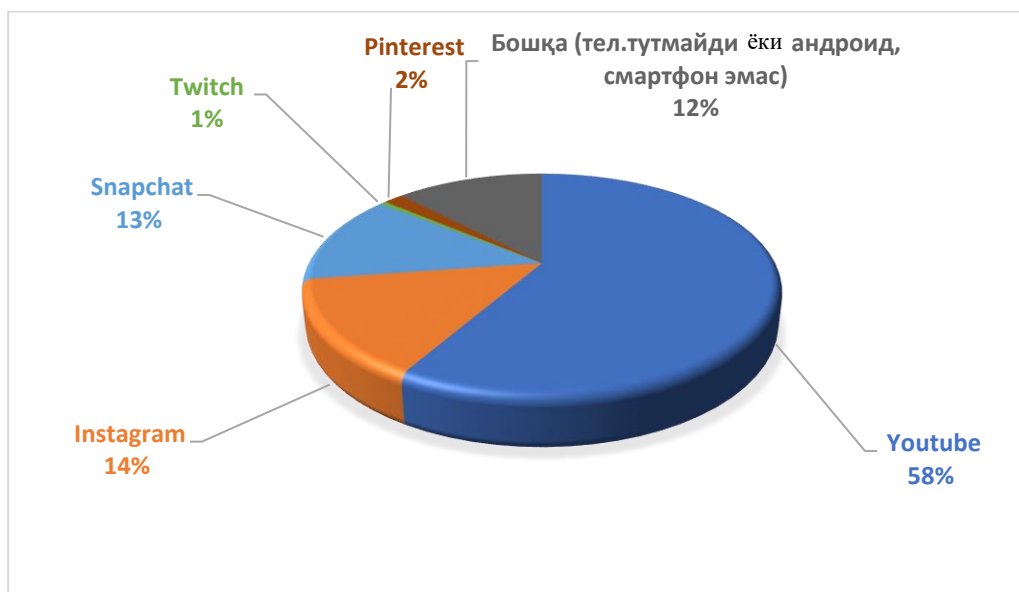

14-расм.

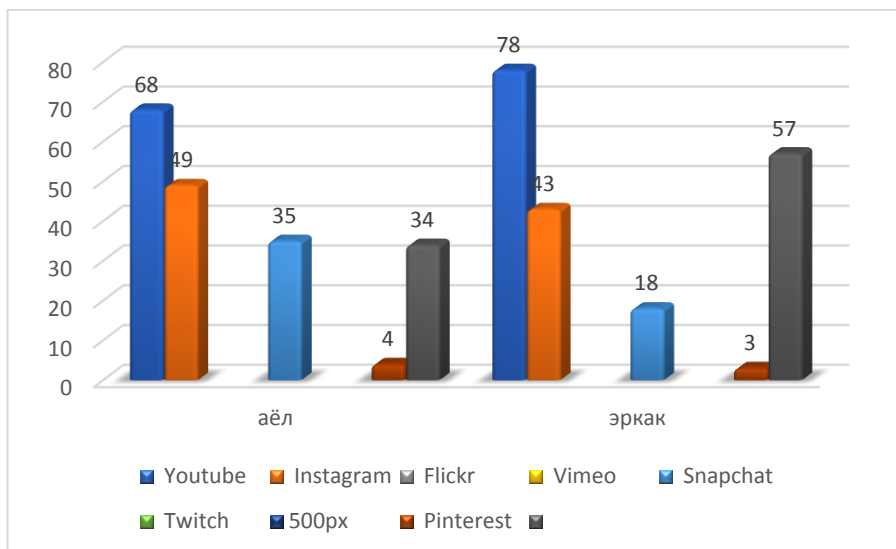

15-расм.

Ота-оналар ва уларнинг фарзандларидан охириги 7 кун мобайнида мобил илова орқали қайси сайтлар орқали ахборот олдингиз, каби саволга 58% Youtube, 14% Instagram ва бошқалари, ёшларда эса 37% Youtube, 24% Instagram, 14% Snapchat дан фойдаланганини айтиб ўтган (16 ва 17-расм).

16-расм.

17-расм.

Дунё бўйича аҳолининг кўп қисми эрталаб тургандан ижтимоий тармоқларга кўз ташлайди, ахборотга эга бўлишга ва янги ахборотларни дўстлари билан бўлишишга ҳаракат қилар экан. Ҳар бир ижтимоий тармоқларда ахборот алмашувчи инсон бир akkaунт орқали 10 дан ортиқ каналлар орқали ахборотларга эга бўлар экан.

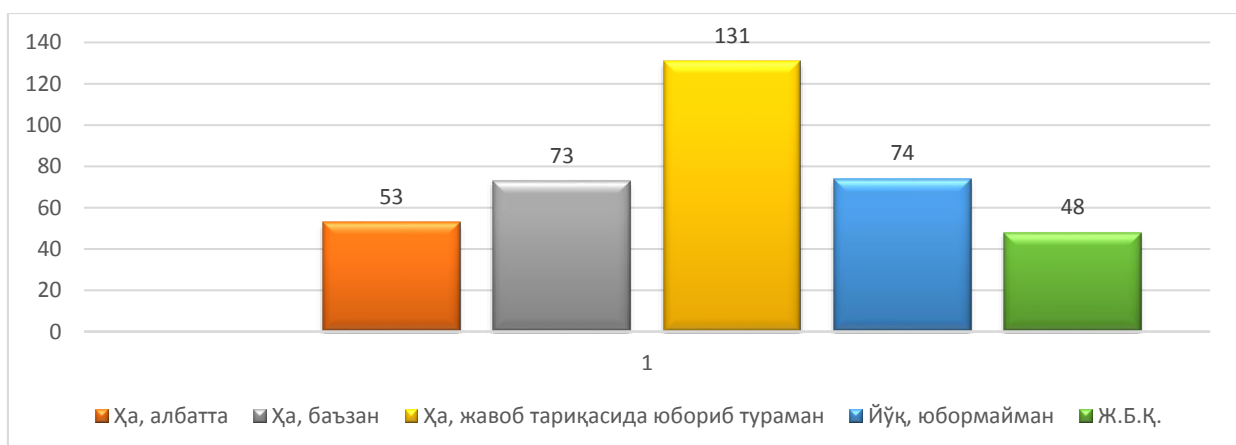
Ҳар бир инсон ҳаётида бир мартаба бўлса ҳам ижтимоий тармоқлар орқали ахборот олса, ахборотлар алмашинувиға қадам қўйса, кейинги сафар ундан чиқиб кетиш жуда қийин бўлади, шу асосда виртуал оламга тобе бўла бошлайди. Респондентлар жавобларидан кўриш мумкинки, ҳар бир инсоннинг виртуал ҳаётда ўз ўрни бор, яъни виртуал оламда қайд этилмаганларга нисбатан “замондан қолган” ибораси ҳам қўлланилади. Виртуал оламга кирмаган, унинг имкониятларидан фойдаланмайдиган ёшлар кам учраса керак. Бугуннинг “замонавий” инсонлари десак янглишмаймиз, инсонлар виртуаллашган, инсонлар турмуш тарзида интернет, виртуал олам каби сўзлар билан ҳамоҳанг яшашмоқда. Бунинг ўзига яраша ижобий ва салбий жиҳатлари мавжуд. Ёшларда ва хаттоки уларни ота-оналарида ҳам ўзига хос виртуал аутизм, яъни ўз оламида яшаш, бошқалар билан мулоқот қилишдан

қочиш, ўз муаммолари билан ўралашиб қолиш каби ҳолатлар ривожланиб бормоқда. Бу муаммо эса, ёшлар орасида сабабсиз ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари, баъзи ҳолатларда ёши катта инсонларнинг ҳеч қандай сабабсиз изсиз йўқолиб қолиши ёки сабабсиз ўз оиласидан йироқлашиш ҳолатлари ҳам кўп кузатилмоқда. Мобил алоқа воситасига эрта тонгдан назар ташлайдиган бўлсак, телеграм, инстаграм, фейсбук ва бошқа ижтимоий тармоқлар орқали кўплаб хабарлар кутиб турганини кўрамиз. Ушбу хабарларни таҳлил қиладиган бўлсак, бир иккита керакли хабардан ташқари 90% шунчаки, тонг билан муборакбод этиш, айёмлар билан табриклаш, ёки шунчаки эрталабки нонушта вақтига ёқимли иштаҳа тилаш каби ахборотлар тўлиб кетган бўлади. Қизиғи шундаки, ушбу ахборотлар масалан, интернет учганлиги, ёки интернет антеннасида муаммолар бўлганлигимиз, бошқа сабаблар билан юборилмай қолса, инсон хаёлида дарҳол, “сен унутилдинг”, “ҳеч кимга кераксиз” ёки яна шунга ўхшаган ёлғон сингналлар пайдо бўлади. Бу ҳолат, ҳаттоки инсон психикасига таъсир этади. Респондентларнинг қанча қисми эрта тонгдан дўстларга, ҳамкасбларга турли хабарларни йўллашини билишга ҳаракат қилдик. “Айтингчи, эрта тонгдан тонг билан табриклаб, жума номалари ёки турли реклама номаларини дўстларга, гуруҳларга ижтимоий тармоқлар орқали юбориб турасизми?” деб, берилган саволга, респондентларнинг 34% албатта деган жавобни беришган, 22% эса, баъзан, 30% юбормайди, лекин 14% бошқа жавобларни белгилашган. Ушбу савол бўйича ота-оналар орқали ўтказилган саволнома натижалари жадвали орқали вилоятлар кесимида жавобларни кўриш мумкин. (5-жадвал).

5-жадвал

№	15	Самарқанд	Фарғона	Анджон	Тошкент шаҳри		жами	%
1	Ҳа, албатта	19	21	17	23		80	34
2	Ҳа, баъзан	17	11	12	13		53	22
3	Йўқ, юбормайман	25	13	16	18		72	30
4	Бошқа	8	9	11	5		33	14
	Жами	69	54	56	59		238	100

Кейинги расм орқали, ушбу саволга ёшларнинг жавобларини кўриш мумкин (18-расм). Ёшларнинг 14% (53 нафари) “Ҳа, албатта” жавобини белгилаган, 19% (73 нафари) баъзан, 35% (131 нафари) юборади, лекин жавоб тариқасида ва (74 нафари) 19%и юбормайман, деган жавобларни беришган. Ёшларнинг берган жавобларидан кўриниб турибдики, 19 % гина эрта тонгдан ҳеч қандай ахборот юбормайди экан, қолганлари эса сабабли ва сабабсиз ҳолларда ҳам табриклар, номалар юбориб туришар экан.

18-расм.

Кейинги савол орқали респондентларнинг номаларни юборишдан мақсадларини билишга ҳаракат қилинди. 6-жадвалда савол бўйича ота-оналар жавоблари акс этган.

6-жадвал

	16	Самарқанд	Фарғона	Андижон	Тошкент шаҳри	жами	%
1	Ахборот тарқатишда ҳаммадан биринчилардан бўлишга интилиш	17	11	9	11	48	20
2	Мен ўзимни жамиятда фаол инсон эканлигимни шу тарзда намоён этаман	16	15	21	15	67	28
3	Менга юборган инсонни ноумид қилгим келмайди, мен ҳам жавобан юбораман	16	14	14	11	55	23
4	Мен камдан-кам юбораман, лекин кўпроқ тарбияга оид номалар йўллашга ҳаракат қиламан, ва ўзимни ақлли эканлигимни намоёиш қилишга ҳаракат қиламан	8	4	6	13	31	13
5	Мен умуман юбормайман, юборганларга жавоб ҳам қайтармайман, бу билан менда ноқулай вазият вужудга келади, шундай бўлса-да, ўз фикрим муҳим	12	10	6	9	37	16
	Жами	69	54	56	59	238	100

Ушбу савол бўйича ёшлар фикри вилоятлар кесимида 7-жадвалда акс эттирилган.

Ота – онанинг, фарзандларнинг жавобларида ҳам кўпроқ биринчилардан бўлиш, ижтимоий тармоқлар орқали мулоқот қилиш, ахборот алмашилиш, ҳар иккала гуруҳ респондентлари учун фаолликнинг кўриниши мисолида ёки бўлмаса, бошқалар томонидан юборилган номаларга жавоб қайтармаслик номани юборган инсонга нисбатан беҳурматлик деб, ҳисобланишини кузатиш мумкин.

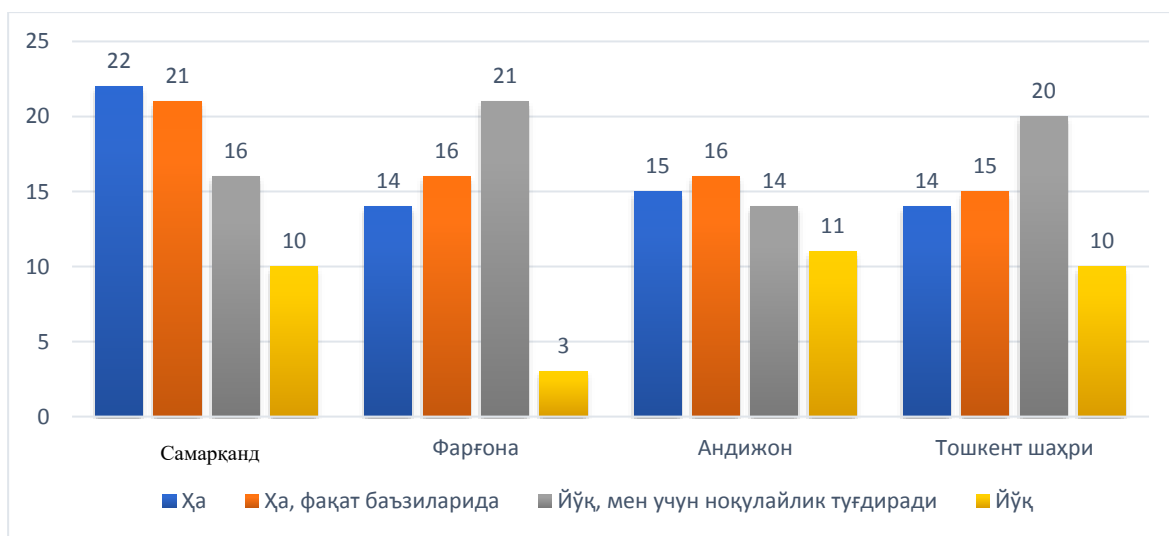
7-жадвал

	16	Сонда	%
1	Ахборот тарқатишда ҳаммадан биринчилардан бўлишга интилиш	122	32
2	Мен ўзимни жамиятда фаол инсон эканлигимни шу тарзда намойиш этаман	25	7
3	Менга юборган инсонни ноумид қилгим келмайди, мен ҳам жавобан юбораман	89	23
4	Мен камдан-кам юбораман, лекин кўпроқ тарбияга оид номалар йўллашга ҳаракат қиламан ва ўзимни ақлли эканлигимни намойиш қилишга ҳаракат қиламан	23	6
5	Мен умуман юбормайман, юборганларга жавоб ҳам қайтармайман, бу билан менда ноқулай вазият вужудга келади, шундай бўлса-да, ўз фикрим муҳим	86	23
6	Ж.Б.Қ.	34	9
	Жами	379	100

Ахборотлашган жамият шароитида инсоният виртуал оламда иштирок этар экан, инсонда виртуал мулоқот маданияти, виртуал ахборотлашиш маданияти, умуман виртуал маданияти ривожланган бўлиши лозим. Инсоният онгида виртуал маданиятни ривожлантириш орқали дунё бўйича кўплаб глобал, кибер жанглари олдини олинган бўлар эди. Ёшлар ижтимоий тармоқлар орқали билар-билмас ўзлари ва бошқалар ҳақидаги маълумотларни ошқор қилишади, лекин ушбу маълумотлардан ғараз ниятларда фойдаланувчилар ҳам ҳозирги кунда кўплаб учрайди. Ёшлар ва

катталар онгини бузувчи турли хил экстремистик ва террористик гуруҳлар ҳам ўз навбатида виртуал олам орқали ўз гирдобига тортиб кетмоқда, ушбу гирдобга қарши иммунитет ҳосил қилишда виртуал маданиятнинг аҳамияти жуда катта. Ёшлар ўзларида кечаётган қийинчиликлар, тушунмовчиликлар ҳақида ўз яқинларига эмас, балким виртуал олам орқали дўст тутинган инсонларга ишонишмоқда. Лекин виртуал оламда айнан қайси ниятларда, қайси мақсадларда ёшлар фикрига қўшилаётганларнинг эса мақсадлари доим ҳам ошкор бўлавермайди.

Навбатдаги савол орқали виртуал оламда ота-оналарнинг фарзандлари билан, фарзандларнинг ота-оналари билан қанчалик илиқ муносабатларда, қанчалик бир-бирларига ишонч шакллانганлигини билишга ҳаракат қилдик.

19 расм.

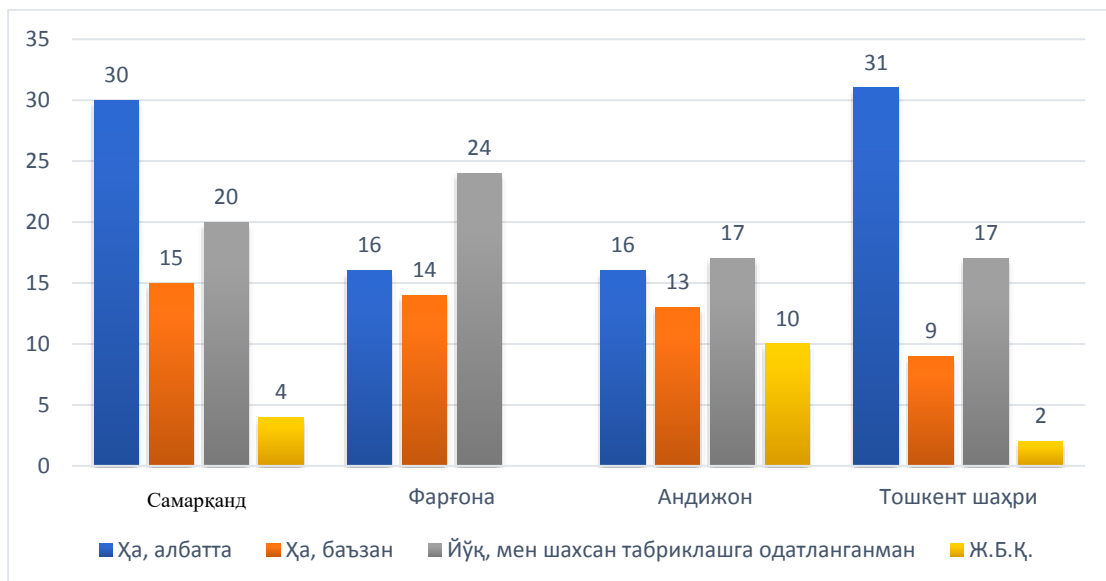
Ота-оналарнинг 65 нафари (27%) фарзандлари, яқин қариндошлари билан ижтимоий тармоқларда дўст сифатида қайд этилган, 68 нафарида (29%) баъзиларида қайд этилган, 71 нафарида (30%) эса қайд этилмаган, ноқулайлик туғдиради, 34 нафари (14%) жавобларида йўқ, дея жавоблар билдирилган. Доим ҳам ота-она ўз фарзандлари билан ижтимоий тармоқларда ўзаро дўст сифатида қайд этилмайди.

20-расмдаги диаграммага эътибор қаратадиган бўлсак, ёшлар жавобларида 31 % ҳа, 20 % ҳа, фақат баъзиларида, 26 % йўқ, мен учун ноқулайликлар туғдиради, 7 % қатъий йўқ жавобларини кўриш мумкин. 16 % эса ж.б.қ. жавоб вариантини белгилаган, бу ўз навбатида йўқ жавобига яқинроқ жавобни аниқламоқда. Демак, ёшлар ҳам ота-оналар ҳам виртуал мулоқотларда ўзларини ошкор қилишни хоҳлашмайди.

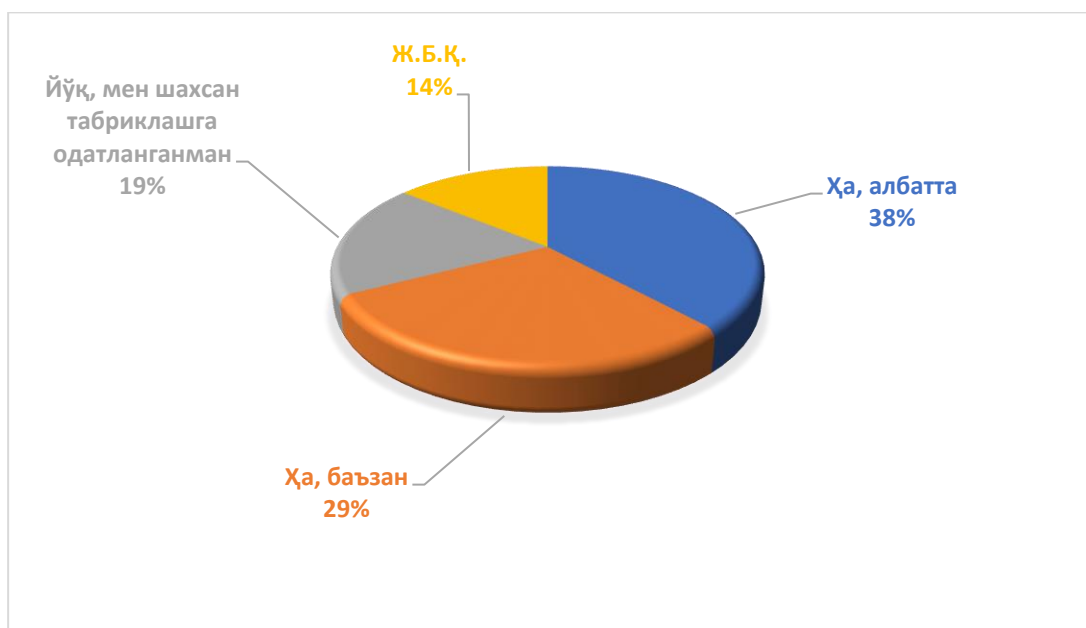

20-расм.

Кейинги савол орқали фарзандларни ва ота-оналарни боғловчи туғилган кунлар, эришилган ютуқлар бўйича виртуал олам боғламоқдами йўқми, ота-она ва уларнинг фарзандларининг фикрини билишга ҳаракат қилинди. 21-расмда ота-оналар фикри, 22-расмда ёшлар фикри акс эттирилган.

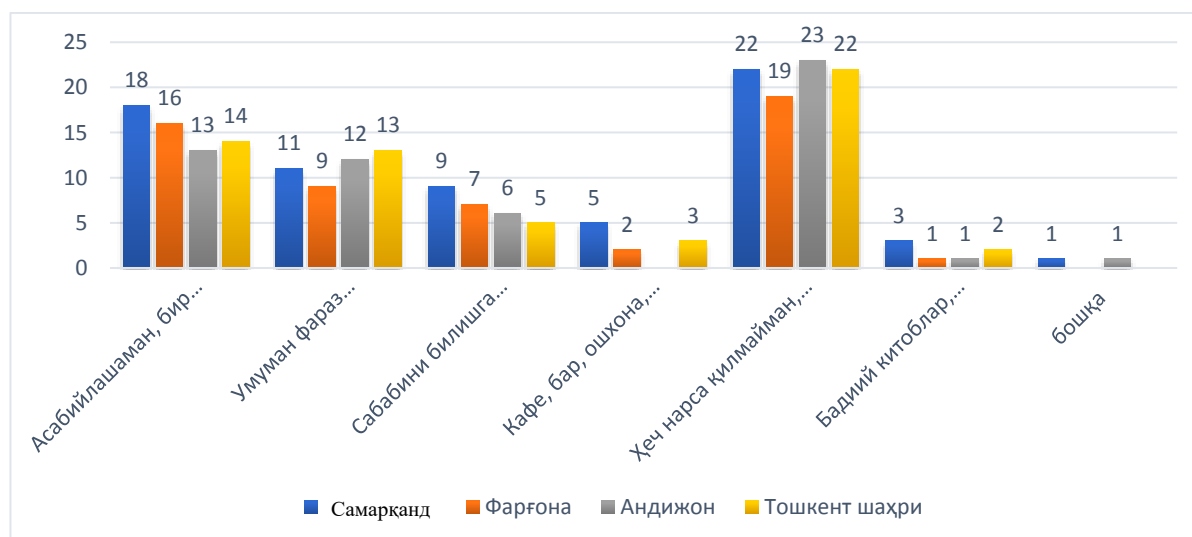
21-расм.

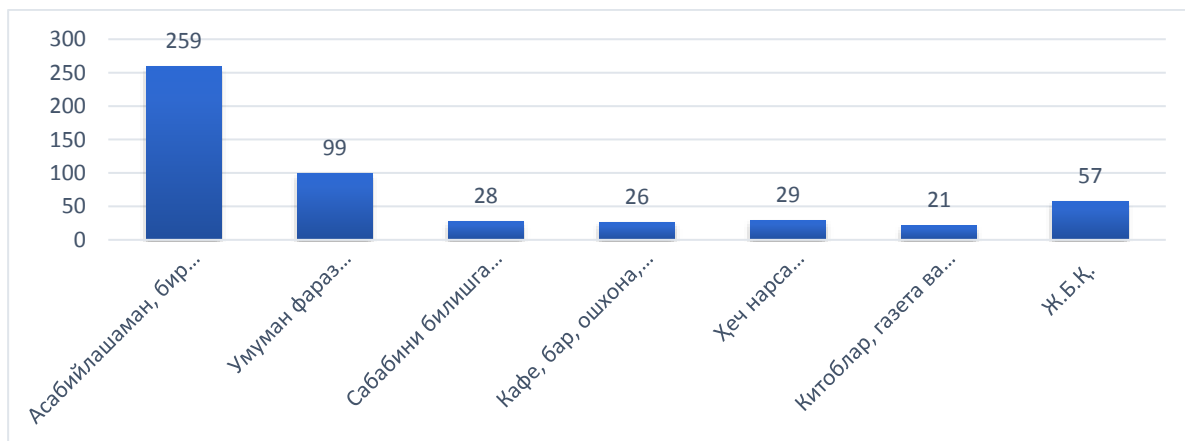
22-расм.

Ҳеч кимга сир эмас, бутун дунёда ота-оналар ва уларнинг фарзандлари ҳам бир хилда энг кўп вақтини виртуал олам орқали мулоқот қилишга сарфлайди. Ота-оналарга ҳам уларнинг фарзандларига ҳам интернет оламини бир вақтга бўлса-да йўқ бўлса, нима қилишларини билиш мақсадида, уларга “Фараз қилинг, интернет, мобил алоқалар, виртуал мулоқотлар маълум сабаб бир

хафтага учиб қолди, Сиз?”, дея савол билан мурожаат қилинди. Жавобларни кузатадиган бўлсак, 61 нафар (26 %) ота-она интернет мулоқоти бир хафтага ўчиш мумкинмаслиги, шундай бўлса асабийлашиш, ўзини қўярга жой топа олмаслик ҳолатлари рўй беришини айтган. Ёшларнинг эса деярли 50%, 259 нафари асабийлашишини айтган. 86 нафар ота ёки она респондентлар “Ҳеч нарса қилмайман, оилам билан мулоқот қилишга имкон яратилганидан хурсанд бўламан” деган жавобни айтишган. Ёшларда эса, ушбу жавоб варианты атиги 6 % ни ташкил қилган. Ота ёки она респондентларнинг 45 нафари (19 %), ёшларнинг 99 нафари (19 %) бундай бўлишини умуман фараз қила олмаслигини билдирган. 27 нафар (11 %) ота ёки она, ёшлар 28 нафари (5 %) тезликда сабабини билишга ва уни бартараф этишга ҳаракат қилади. Ота ёки оналардан иборат респондентларнинг 3 %, ёшларнинг 4 % интернет ўчганлиги муносабати билан вақтдан унумли фойдаланиш мақсадида, бадий китоблар, журнал ёки газета мутоала қилиши ҳақида айтиб ўтган.

23-расм.

24-расм.

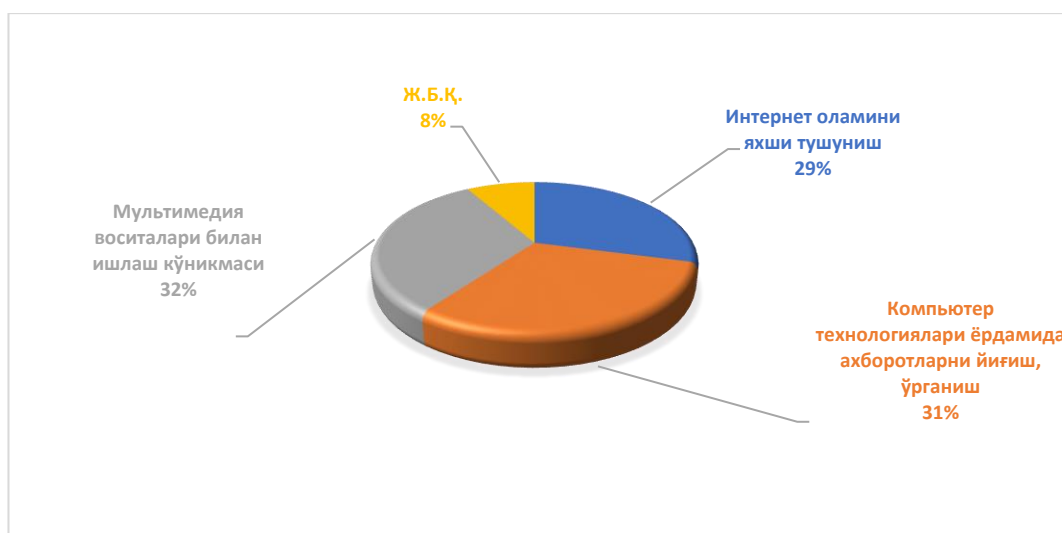
Саволноманинг С блокадаги саволлар орқали ота-оналар, ёшларнинг виртуал оламдаги билим ва кўникмаларини таҳлил қилишга ҳаракат қилинди. “Виртуал” сўзининг маъноси сиз учун танишми? Деган савол бўйича тадқиқотда иштирок этган ота ёки она томонидан 97 нафари (34 %) “Интернет оламини яхши тушуниш”, 75 нафари (26 %) “Компьютер технологиялари ёрдамида ахборотларни йиғиш, ўрганиш”, 31 нафари (11 %) “Мультимедия воситалари билан ишлаш кўникмаси”, 81 нафари (29 %) кўпроқ қисми жавоб беришим қийин, деган жавобларни айтишган (25-расм).

25-расм.

Ёшлар фикри бўйича, 29% “Интернет оламини яхши тушуниш”, 31% “Компьютер технологиялари ёрдамида ахборотларни йиғиш, ўрганиш”, 32% “Мультимедия воситалари билан ишлаш кўникмаси” ва 8% жавоб беришим қийин жавобларини беришган (26-расм).

Виртуаллик – (лот. *Virtualis* бўлиши мумкин) ҳаёлий объект ёки ҳолат бу ҳақиқатан ҳам мавжуд эмас, лекин маълум шароитларда пайдо бўлиши мумкин⁵⁶, яъни ҳақиқий воқеликдаги каби фақат электрон ахборот технологиялари ёрдамида мулоқот қилиш, ахборот алмашиш, ахборотлашиш дегани.

26-расм.

Виртуал олам инсонларга, ёшларга кенг имкониятларни очиб бермоқда. Реал ҳаётда фаол бўлмаган ёшлар виртуал оламда фаоллик қилиши мумкин, дунёнинг у чеккасидан бошқа чеккасидаги инсонлар билан бирга режа тузиш, реал ҳаётда имкони бўлмайдиган нарсаларга виртуал олам орқали ҳам эришиш имкониятлари мавжуд бўлиб, у мавжудлик инсонни ёки чўққиларга ёки бўлмасам чексиз жарликка олиб бориши мумкин.

⁵⁶ Грицанов А. А., Галкин Д. В., Карпенко И. Д. Виртуальная реальность // Новейший философский словарь / Сост. и гл. науч. ред. А. А. Грицанов. — 3-е изд., — Мн.: Книжный Дом, 2003. — 171—173. — 1280 с. — ISBN 985-428-636-

Виртуаллик бу интернет оламидаги мулоқот дейиш ҳам мумкин. Ёшлар борлиқда бўлаётган воқеа, ҳодисалардан тезликда кўникма ҳосил қиладилар ва бунда ушбу кўникмаларни ақлий таҳлил қилишида ота-онанинг вазифаси, уларда виртуал педагогик маданиятнинг ривожланганлиги муҳим. Ёшлар, умуман инсон зоти хатти-ҳаракатларни кўз билан кўриб ўзлаштиради, яъни болалар ота-оналари доимо танбеҳ бергани, ўргатгани эмас, кўпроқ уларнинг бажараётган хатти-ҳаракатига қараб намуна оладилар. Шу сабабли ҳам фарзандларнинг виртуал маданиятини шакллантиришда, аввало ота-оналарда виртуал маданият кўникмаларини ҳосил қилиш долзарб аҳамиятга эгадир.

Узоқ тарихга назар соладиган бўлсак, “Virtual” сўзи латин сўзидан келиб чиқиб “Vir”, яъни эркак сўзини англатган. Римликлар “Vir” сўзидан янги “virtus” ни келтириб чиқаради ва бу сўз эркакларга хос бўлган барча эркаклик фазилатларини намоён қила олган сўз, жасур, кучли, жасоратли, ахлоқий хулқ-атвор фазилатларига эга, виртус ушбу фазилатларнинг барчаси бир шахсда намоён бўлганда ишлатилган. Виртус маъбудаси ҳам айнан ушбу талқин асосида, қадимги Рим мифологиясида шу номга эга бўлганини айтиш мумкин. Кейинчалик латин тилидан француз тилига, XIII асрда француз тилидан инглиз тилига кириб боради. Компьютер технологиялари инсонлар ҳаётига кенг кириб бориши билан, инглиз тилида бу сўз, virtual сўзи “ҳақиқий ҳаётда мавжуд эмас, лекин дастурий таъминот туфайли пайдо бўлади⁵⁷” деган маънога эга бўлди. Компьютер технологиялари ривожланган янги даврга келиб виртуаллик ҳақиқий ва ҳаёлий (ёки қурилган) дунё ўртасидаги фарқ чегарасини йўқотадиган маълум бир ҳолат сифатида тушунилади. Виртуаллик ҳақидаги ушбу тушунча педагогика, психология, этика, эстетика ва умуман маданиятда ҳам қўлланилиб келади.

⁵⁷ Леушкин Р. В. Виртуальный объект как проблема конструктивного реализма // *Фундаментальные исследования*. — 2014. — № 6. URL.: <http://www.etymonline.com/index.php?term=virtual>

Виртуал маданият эса, айнан вртуалликнинг ҳақиқий дунё ва хаёлий дунё чегарасини англаб етиш, виртуал воқеликдан унумли фойдаланиш ҳисобланади. Замонавий жамиятда, турли соҳа мутахассислари томонидан виртуал олам ҳақида тадқиқотлар олиб боровчилар томонидан, виртуал оламга нисбатан янги тушунчани “инфологема” иборасини ҳам талқин этмоқдалар. Инфологема бу, текшириш имконига эга бўлмаган, лекин ёлғон, сохта қарашлар концепцияси ҳисобланади. Ёшларда мана шу ёлғон қарашларга эргашиш ҳолатлари кўпайиб бормоқда. Инфологемалар туфайли, ёшларда ўз кучига ишонмаслик, ўзидаги камчиликларнинг мавжудлиги бошқалар сабабли эканлиги, яқинларидан ҳам, виртуал оламдаги иштирокчиларга ишониш муҳимлиги, Ватан каби туйғуни умуман яккалик, фақат ўзинг, Ватан бу сен, сенинг ривожланишинг демакдир, сенинг омадсизлигинг бу фақат атрофингдаги ёмон инсонларнинг мавжудлиги каби ёлғон ғояларни шакллантиради. Бу каби ғояларни ёшларда ривожлантириш орқали, Ватанга хиёнат қилувчи онгсиз ёшларни кўпайтиришда, терроризм йўлида улардан фойдаланишади. Бу каби ҳолатларни олдини олишда эса, ота-онанинг огоҳлиги жудаям муҳим, яъни ота-оналарда виртуал педагогик маданиятининг ривожланганлик даражаси билан боғлиқ.

Тадқиқотда ота-оналар ва ёшлар фикридан келиб чиқиб, Виртуал оламда ота-оналарнинг фарзандларига нисбатан 3 тоифасини айтиш мумкин:

Биринчиси, ҳар қандай ҳолатда ҳам фарзандларига компьютердан, электрон ахборот воситаларидан фойдаланишни, турли виртуал ўйинларни ўйнашни, умуман интернетга киришни қатъий чеклайди;

Иккинчиси, виртуал мулоқотлар, ўйинлар, ахборот алмашинувида маълум бир вақт чегараларни кўядаган ота-оналар;

Учинчиси, ҳар қандай ҳолатда ҳам фарзандларини компьютер воситаларидан фойдаланишини чекламайди, қанча хоҳласа шунча вақт фойдаланиш имконига эга фарзанд. Интернет, виртуал олам

орқали ушбу ота-онанинг фарзанди барча маълумотларни ўз хоҳлаганча, хоҳлаган вақт мобайнида ўтираверади.

Ушбу тоифадаги ота-оналарнинг фарзандларининг виртуаллашишида салбий ва ижобий томонларини кўриб чиқадиган бўлсак.

Биринчи тоифадаги ота-онанинг фарзанди, замонавий ахборот технологиялари воситаларини керак бўлганда ишлата олиш кўникмаларига эга бўла олмайди. Биринчи уринишдаёқ фейк маълумотларга, инфологема каби ҳолатларнинг қурбонига айланиш эҳтимоли жуда катта. Бу каби ҳолат ҳам ўз навбатида ёшларнинг ахборотлашишида муаммоларнинг келтириб чиқиш сабабига олиб келади.

Иккинчи ҳолатда, ота-она фарзандига маълум чегараларни қўйиши ҳам салбий ва ижобий ҳолатларни келтириб чиқариши мумкин. Ижобий ҳолати, ёшлар ўзига белгиланган вақт мобайнида керакли мавзуларни олишга, ўзини қизиқтирган масалаларда унумли фойдаланишга ҳаракат қилади. Ота-она назоратини ҳис қилиб туради ва виртуал оламда кераксиз мақсадларда фойдаланишга журъат этмаслиги мумкин.

Салбий ҳолати шундан иборатки, ёшлар назоратни бўлганлиги сабабли, назоратдан чиқишга ҳаракат қилади. Бошқалар сингари иш тутишга ҳаракат қилади, яъни белгиланган вақт чегарасида виртуал оламни бошқа қирраларини очишга ҳаракат қилади. Вақт чегарали бўлганлиги сабабли, у тезликда виртуал оламнинг сирларини ўрганишга ҳаракат қилади ва ўз навбатида турли фейк, инфологема қурбонига айланиши мумкин. Яъни ота-онасининг назоратини, ўзига нисбатан ишончсизлик, ота-она олдида фарзанднинг обрўсизлиги, бошқалар фарзандига ишонади, менинг ота-онам эса менга ишонмайди компьютер мосламасидан фойдаланишда чегара қўяди, дея ўзига ота-онасига нисбатан қарама-қарши муносабатлар, фикрлар ривожланиб боради. Бу ҳолатда ҳам ота-она ёшларга нисбатан эҳтиётсизлик қилиб қўйиши мумкин ва

бу ёшларни турли гуруҳларга, хоинлик хислатларини ривожлантирувчи, уларнинг ота-онасига қаршилик қилаётганини қўллайдиган гуруҳлар исканжасига тушишига олиб келиши мумкин.

Учинчи ҳолат эса, ёшларни эркин бўлишига ёрдам беради. Ушбу ота-онанинг фарзанди электрон ахборот технологияларининг барча имкониятларини билиши, интернет олами, виртуал ўйинлар, янги технологияларнинг янги имкониятлари ҳақида барча нарсаларни билиши мумкин. Лекин гап ҳам мана шу барча имкониятлари, виртуал олам орқали бериб борилаётган ахборотларда. Ёшлар виртуал оламини, умуман электрон воситалардан фойдаланишни катталарга ҳам қараганда тезда ва яхши ўзлаштиради. Интернет тармоғи орқали йирик маълумотлар базаси секунд сайин ўзгаради. Жуда катта маълумотлар базаси шаклланади, виртуал оламда мулоқот қилинганда, виртуал ўйинларни ўйнаш орқали ёки бирор бир ахборотни нусха кўчириш ва яна бошқа хатти-ҳаракатларни амалга оширганимизда, биз ҳақимизда маълумотлар базада тўпланиб боради. Бирор бир маълумот излаб виртуал оламга кирган ёшларнинг қизиқишлари асосида ўйинлар, ахборотлар экран четидан чиқиб келаверади, ёшлар айнан шу каби маълумотларга қизиқиб боради. Чунки бу маълумотлар, рекламалар, ахборотлар, ушбу инсоннинг қизиқишларини алгоритимлар орқали ўрганилиб, ҳар доим уни жалб қилиш учун экран ойналарида намоён бўлаверади. Бу ҳолатда, ёшлар ўз миясини керакли маълумотлардан кўра кераксиз маълумотлар билан тўлдириб қўяди, ўзи учун муҳим бўлган инсонийлик, ахлоқийлик, билимга интилувчанлик ҳолатлари секин-аста йўқолиб боради. Чунки унинг учун ўзи топган олам қизиқарли бўлиб борверади, у ўзини ана шу оламда хотиржам сезади, ютуқларга эга бўлади, секин-аста виртуаллик унинг ҳаёт мазмунига айланиб боради.

Шу боисдан ҳам ота-оналар ўзига хос виртуал-педагогик маданиятга эга бўлган ҳолда фарзандларини интернетдан ўзини ўзи билиш воситаси ва жамиятда муваффақиятли ҳаёт кечирши

учун зарур бўлган маълумот манбаи сифатида фойдаланишга ўргатиши зарур. Чунки интернет, бир томондан, соф ижодкорлик ва эркин фикр билдириш учун жой очди, аммо бошқа томондан, бу боланинг, ўспириннинг психологик хавфсизлиги ва психологик соғлиғига салбий таъсир кўрсатадиган жараёнларнинг ривожланишига имкон беради. Шу ўринда мамлакатимиз Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг мулоҳазаларига эътибор қаратсак: "...ёшлар ҳаёти, ўй-кечинмалари, орзу-ниятлари, энг муҳими, уларни қийнаётган масалалар, афсуски, радио ва телевидение, газета ва журналларда ўз ифодасини тўлиқ топмаяпти. Гўёки ҳамма нарса жойида, олам гулистон. Агар ҳаммаси жойида бўлса, тўғри йўлдан адашган ёшлар, жиноятчилик, ишсизлик қаердан пайдо бўляпти? Нега ёшларга оид давлат сиёсатига лоқайд муносабатда бўлаётган амалдорлар ҳақида оммавий ахборот воситалари, аввало, ёшлар матбуоти чурқ этмайди?"⁵⁸.

Ахборот ва психологик хавфсизликни таъминлаш бўйича оналар учун тавсиялар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, интернетга қарамликдан қочиш учун болангиз билан иложи борича кўпроқ мулоқот қилинг. Бўш вақтини компьютер ўйинлари билан тўлдиришга интильмаслиги учун болангизни маданият ва спорт билан таништиринг. Ёдингизда бўлсин! Компьютердан бошқа нарсага қизиқмайдиган болалар йўқ. Ёдингизда бўлсин! "Шахсиятининг тўлиқ ва уйғун ривожланиши учун бола оилавий муҳитда, бахт, севги ва тушуниш муҳитида ўсиши керак."

Иккинчидан: Интернетдан фойдаланишни назорат қилишнинг муайян механизмлари мавжуд, масалан: компьютерни умумий хоналарга жойлаштиринг ёки болалар Интернетдан фойдаланганда уларга яқин бўлинг;

болани Интернет билан бўлишиш;

маълумотларни филтрлайдиган махсус тизимларни ўрнатиш,

⁵⁸ Ш.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимининг қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Тошкент.: Ўзбекистон, 2017. – Б. 529.

мустақил равишда маълум маълумотларга киришни блокировка қилиш. Фильтрлаш мезонлари катталар томонидан белгиладнади, бу сизга Интернетдан фойдаланишнинг аниқ жадвалини белгилашга имкон беради.

Ҳаволаларда мутахассислар буни қандай қилиш ҳақида саволларингизга жавоб берадиган сайтларни кўрсатадилар.

Учинчидан: Фарзандларингиз "ўтириши" мумкин бўлган ижтимоий тармоқлар - Вконтакте, Одноклассники, Facebook, Фотострана, MySpace. Почта сайтидаги "Менинг дунём" ресурсига ҳам эътибор беринг.

Интернетда мулоқот қилишда бола янги "танишлар" ва "дўстлар" билан виртуал муносабатларни ўрнатади, бу зарарсиз туюлади, чунки Интернет дўсти, гўё "сохта". Фарзандингизга "янги дўст" номи остида фирибгар ёки бузуқ одам яшириниши мумкинлиги тўғрисида огоҳлантиринг. Виртуал қўполлик ва масхарабозлик кўпинча кибер таъқиб ва хўрлик билан тугайди ва мақсадга жуда кўп азоб беради.

Тўртинчидан: Болаларни шахсий маълумотларини жамоат зиммасига қолдирмасликка ўргатинг: контактлар, фотосуратлар, видеолар. Интернетнинг салбий жиҳатларини эсланг: "Сиз жойлаштирган барча нарсалар сизга қарши ишлатилиши мумкин". Фақатгина электрон алоқа усулларини сақлаш мақсадга мувофиқдир. Масалан, бундай алоқа учун махсус ажратилган электрон почта ёки исқ рақами.

Бешинчидан: Ижтимоий тармоқларда фарзандингизнинг "дўсти" бўлинг. Бу сизга боланинг янги "танишлар" ва "дўстлар" билан виртуал муносабатларини бошқаришда ёрдам беради. Унга тушунтиринг, фақат таниқли одамгина дўст бўлиши керак.

Олтинчидан: Ахлоқий жиҳатларига қарамай, вақти-вақти билан фарзандингизнинг электрон почтасини ўқиб чиқинг, агар у хатни ўқиганингиздан кейин боланинг хафа бўлганини, чалкашиб кетганини, кўрқаётганини кўрсангиз.

Еттинчидан: Интернетдаги кўполлик ва ҳақоратлардан ҳимоя қилиш воситаси - фойдаланувчини эътиборсиз қолдириш - ҳеч қандай ҳолатда провокацияларга берилмаслик. Фарзандингизга махфийлик соғламаларини қандай ишлатишни тушунтириш; исталмаган "меҳмон" ни қандай блоклаш керак: фойдаланувчини "қора рўйхат" га қўшиш, сайт модераторига шикоят қилиш лозим.

Саккизинчидан: Сиз бир нечта қоидаларга риоя қилиш орқали ёқимсиз онлайн харид қилиш тажрибасидан қочишингиз мумкин: қора рўйхатни текшириш, Интернетдаги шарҳларни ўқинг. Сизни товарларнинг жуда паст нархидан, сотувчининг ҳақиқий манзили ва телефон рақамининг сайтда йўқлигидан, юз фоиз олдиндан тўловдан қўрқингиз керак.

4.3. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари

Ота-оналарнинг 3 хил тоифасида ҳам фарзандларини виртуал оламдаги мулоқотларида салбий ёки ижобий томонлари мавжуд бўлиб, бу ўринда айнан ота-онанинг ўрнаклик кўрсатиши муҳим. Фарзандни виртуал оламда ўта чегаралаш ҳам, чегара белгилаш ҳам ва ўта мустақил қилишда ҳам ўзига яраша муаммолари мавжуд экан. Шу сабабли ҳам ахборотлашган жамиятда ота-оналарга виртуал педагогик маданиятини ривожлантириш орқали ёшларга виртуаллашишда тўғри йўналиш бера олади деб ҳисоблаймиз. Ёшлар берилаётган ахборотларни саралаш қобилиятига эга бўлиши лозим. Хориж тадқиқотчилари томонидан ўтказилган ёшлар орасида “ижтимоий тармоқлар экстремизми” ҳолатларининг аксарияти, 75% 18 ёшдан 30 ёшлар орасидаги ёш фойдаланувчилари эканлиги маълум бўлган. Виртуал оламда керакли ахборотлар билан бирга ўта кераксиз ахборотлар ҳам жуда кўп. Лекин инсоният, айниқса ёшлар ушбу ахборотларни саралашга вақти ҳам имконияти ҳам етмайди. Ёшлар орасида ва уларнинг ота-

оналарида ҳам етарли даражада медиасаводхонлик ривожланмаганлигини юқоридаги ота-она ва ёшлар фикрларидан айтиш мумкин. Керакли ахборотларни ва кераксиз ахборотларни онгли саралаш кўникмасини шакллантириш бугунги куннинг долзарб муаммосидир. Педагогика фани орқали ёшларда виртуал маданиятини, интернет фойдаланувчиларининг маданиятини ривожлантирувчи, М Самарқанд водхонлик дарсларини киритиш орқали ушбу масалани ижобий ҳал қилишга эришиш мумкин.

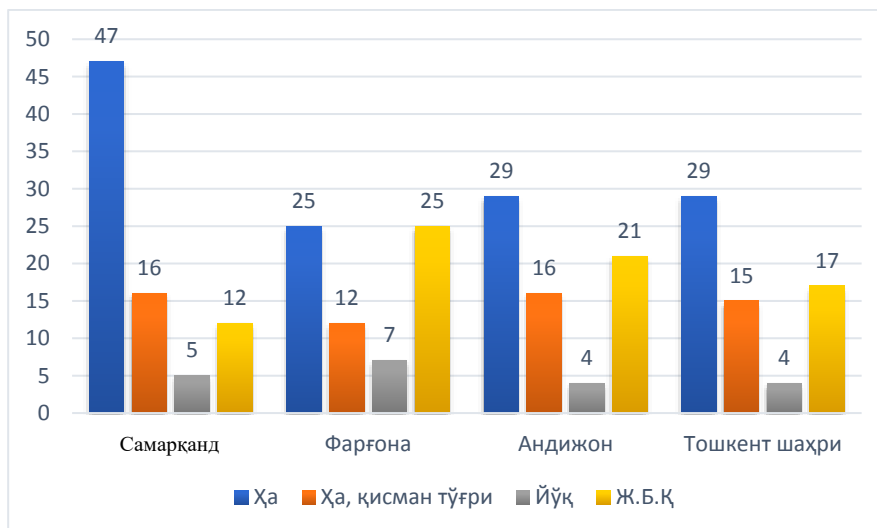
“Маданият” сўзининг талқини ёшлар ва уларнинг ота-оналарида қандай акс этмоқда. 27-расмда ота-оналар фикри 8-жадвалда ёшлар фикри акс этган.

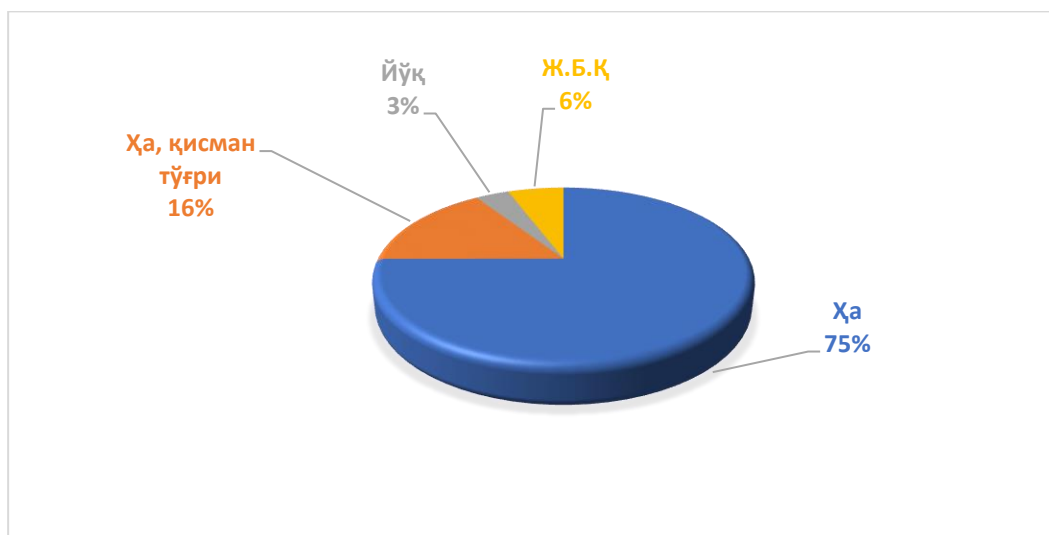
27-расм.

8-жадвал

21.Маданият сўзининг талқини ёшлар фикри асосида		сонда	%
1	Маданият сўзи арабча, мадина-шаҳар, маскан, тараққиёт ўчоғи дегани	189	36
2	Билим соҳаларининг ривожланиш даражаси	146	28
3	Ўқимишлилик, зиёлилик	83	16
4	Ж.Б.Қ.	101	20
	Жами	519	100

28-расм.

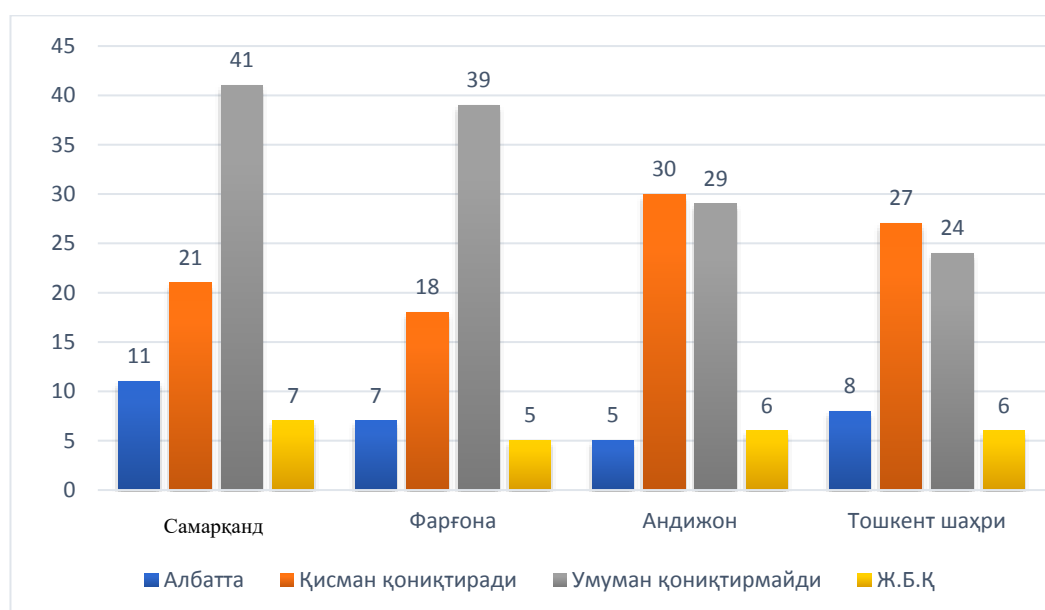
29-расм.

28 ва 29-расмларда ота-оналар ва уларнинг фарзандлари фикрида “Виртуал маданият” ҳақида фикрлар аск эттирилган.

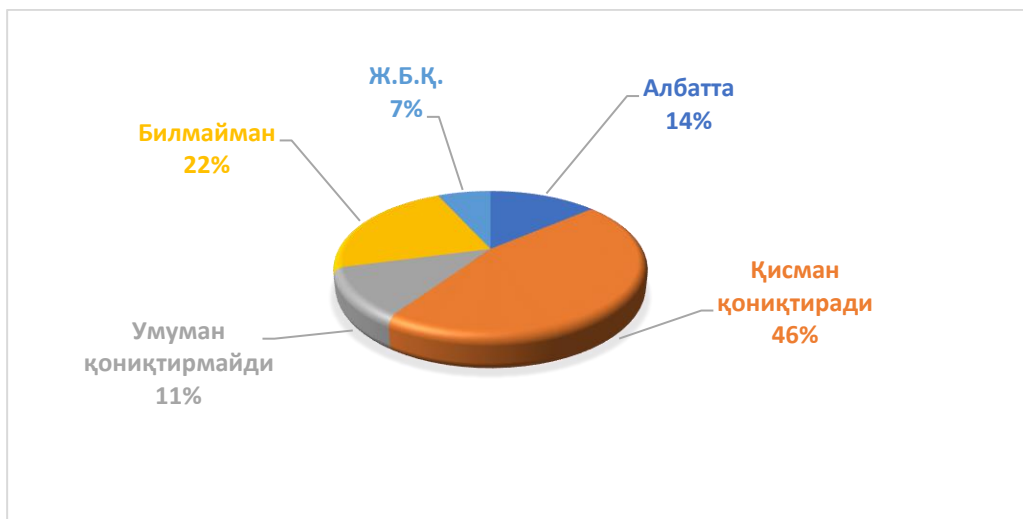
Ижтимоий тармоқларда тақдим этилаётган таълим-тарбия масаласига қаратилган ахборотларнинг тақдим қилиниши, мазмун-моҳияти Сизни қониқтирадими?” деган саволган ота-оналарнинг 31 нафари (11%) албатта қониқтиради, 96 нафари (34%) қисман қониқтиради, 133 нафари (47%) умуман қониқтирмаслигини билдиришган ва 24 нафари (8 %) жавоб беришим қийин дея фикрларни билдиришган (30-расм). Ёшларда фикрида 71 нафари

(14 %) албатта, 237 нафари (46%) қисман қониқтиради, 59 нафари (11%) умуман қониқтирмайди, 116 нафари (22 %) билмайман, 35 нафари (7 %) жавоб беришим қийин деб фикр билдиришган (31-расм).

Ижтимоий тармоқларда тақдим қилинаётган таълим-тарбия масалаларига қаратилган ахборотларнинг мазмун моҳияти ота-она респондентларнинг 133 нафари учун умуман қониқарсиз деб айтилди. Уларнинг фикридан келиб чиқиб, бугунги кунда ижтимоий тармоқларда тақдим қилинаётган ахборотлар кўлами жуда кўп бўлиб, барчаси ҳам ёшлар тарбиясида ижобий таъсир кўрсатади дейиш қийин. Ижтимоий тармоқлар орқали олим ҳам, золим ҳам Самарқанд ^{Самарқанд} ~~Сирдан~~ ахборотларни тарқатиш имконига эга. Ёшларни тарбиясини бузувчи, ёд ғояларни тарғиб қилувчи ахборотлар мавжуд бўлган, кейин ҳам бўлаверади. Чунки интернетдаги ахборотларни чегаралаб бўлмайди, интернет олами кенг уммон каби чексиз маълумотлар базасига эга. Шу сабабли ҳам инсониятнинг онгини, онг орқали саралаш, филтрлаш каби хусусиятларни ривожлантириб бориш керак.

30-расм.

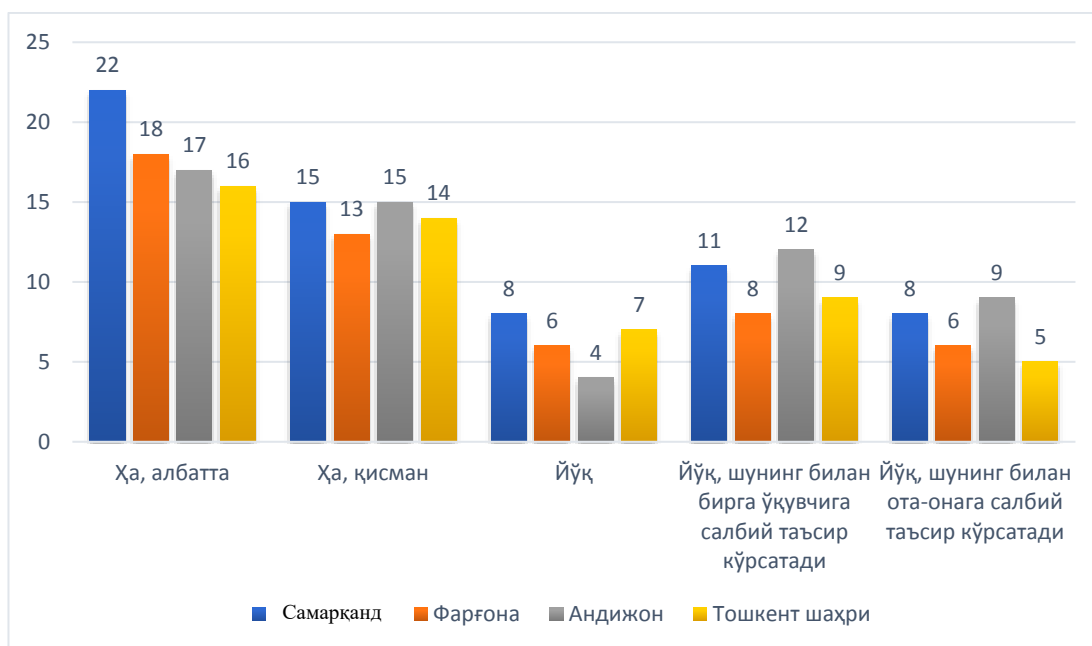
31-расм.

Саволноманинг кейинги саволи орқали, Kundalik.com, Nemis ахборот тизимлари ота-она ва ўқувчиларнинг қанчалик масъулиятини ошириши ёки аксинча ҳолатларни билишга ҳаракат қилинди. ОТМ ёки мактабда таҳсил олаётган фарзандлари бор ота-оналар ва ёшлар орасидан ҳозирда мактабда, ОТМ ўқиётганларни саралаб олинди.

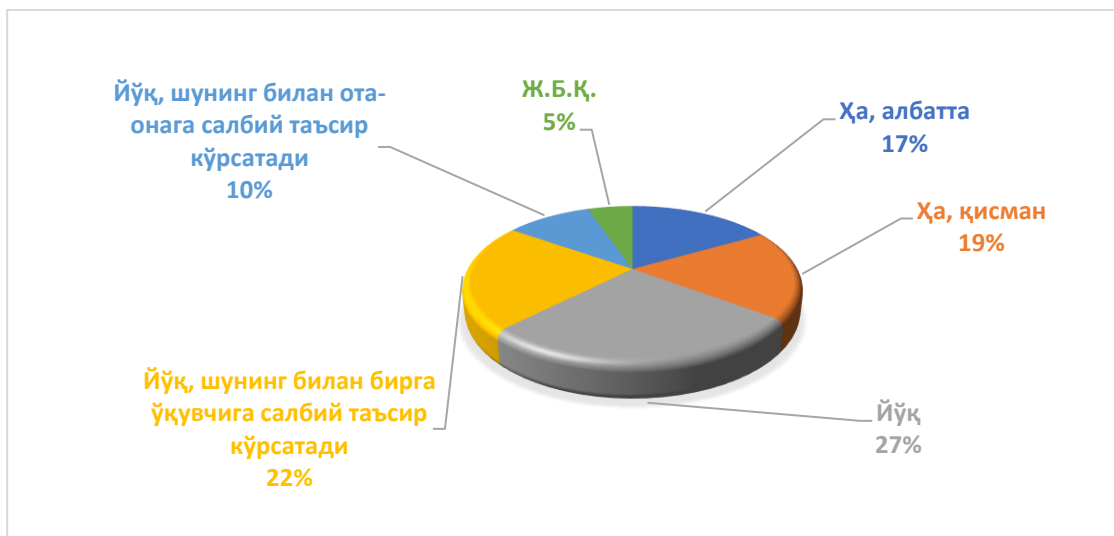
“Айтингчи, Kundalik.com, Nemis ахборот тизимлари ўқувчининг ота-она олдидаги масъулиятини оширади, деб ҳисоблайсизми?” каби ота-оналарга берилган савол бўйича, қуйидаги жавоблар олинди. 73 нафари (33%) ҳа, албатта, 57 нафари (26%) ҳа, қисман, 25 нафари (11%) йўқ, 40 нафари (18 %) йўқ, шунинг билан бирга ўқувчига салбий таъсир кўрсатади, 28 нафари (12 %) Йўқ, шунинг билан ота-онага салбий таъсир кўрсатади, деган фикрлар билдирилган (32-расм).

Ёшлар фикридан эса, 210 нафар респондентларнинг 35 нафари (17 %) ҳа, 39 нафари (19%) ҳа, қисман, 57 нафари (27 %) йўқ, 47 нафари (22 %) йўқ, шунинг билан бирга ўқувчига салбий таъсир кўрсатади, 21 нафари (10 %) йўқ, шунинг билан ота-онага салбий таъсир кўрсатади, 11 нафари (5 %) жавоб беришим қийин жавобларини беришган (33-расм).

Юқоридаги фикрлар асосида айтиш мумкинки, фарзандларнинг ўзлаштириши ҳақидаги маълумотлар 40 нафар ота-она ва 47 нафар ёшлар фикридан, ўқувчига салбий таъсири мавжудлиги айтилган. Ёки 28 нафар ота-она ва 21 нафар ёшлар фикрида ота-онага салбий таъсири бор жавоблар айтиб ўтилган. Ушбу дастур орқали ўқувчи ўзининг баҳоларини кузатиб боради ва ўз навбатида ота-онани ҳам кузатиш имконига эга. Фарзандининг ўзлаштиришини ёмон кўрсаткичларини кўрган ота-она фарзанди билан ишлаш лозимлиги учун масъулият ошади ва 40 нафар ота-она фикрида ҳам ўқувчига салбий таъсири бор, дея жавоб вариантини берган бўлса-да, бунда ҳам демак, ота-она фарзандининг ўзлаштиришини ёмонлигини кўраётган фарзандга нисбатан айтилган ҳолатда ҳам, билмаган тарзда ота-она ва ўқувчининг масъулиятини ошириши кўрсатилган. Кейинги жавобда ҳам шу каби, ота-онага салбий таъсир кўрсатиши ҳам ўз навбатида ота-она олдида ҳам масъулиятни оширишини белгилайди (32 ва 33-расмларда жавоблар акс этган).

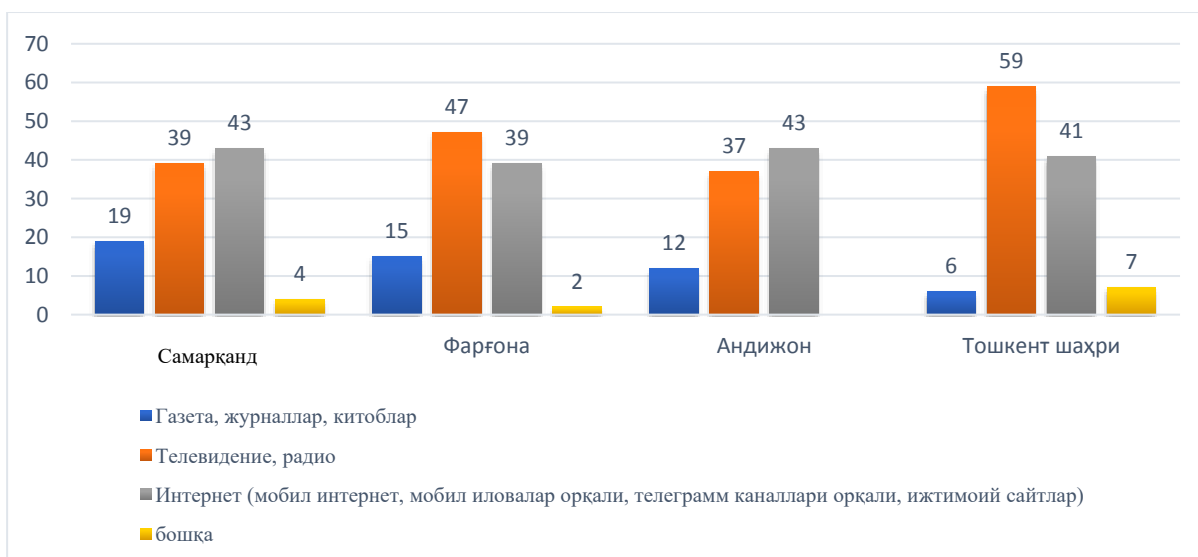

32-расм.

33-расм.

“Фарзандингиз ахборотлашиш учун қайси манбалардан фойдаланмоқда?” ва “Сиз ахборотлашиш учун қайси ахборот манбалардан фойдаланасиз?” деган саволга ота-она ва уларнинг фарзандларининг куйидаги фикрларини кўриш мумкин.

34-расм.

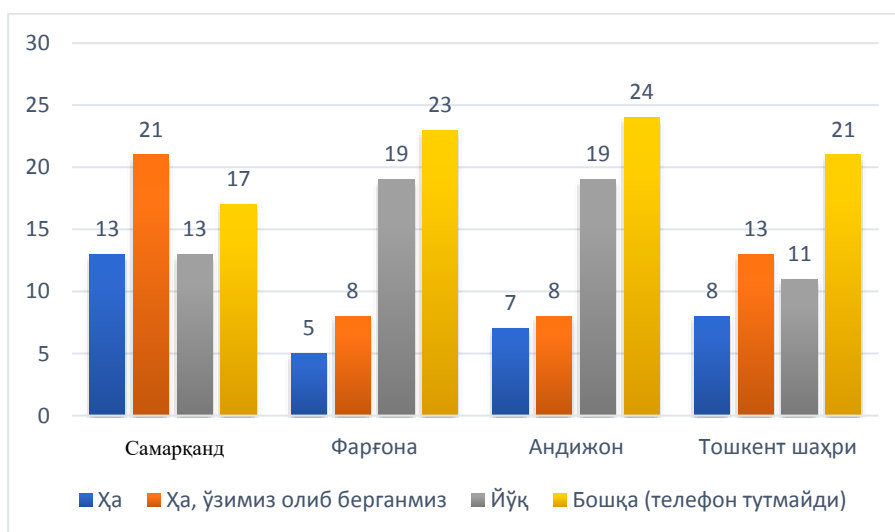

35-расм.

Кўрсатилган жавоб вариантларидан шунини таҳлил қилишимиз мумкинки, бугунги кунда ота-оналар, ёшларнинг фикрида газета, журналлар, китоблар, деган жавоб варианты 13% ни ташкил қилмоқда. Ёшлар ўзларининг ахборотлашиш тўғрисидаги фикрлари 10 % китоб, газета, журналлар орқали ахборотлашиши маълум бўлмоқда. Бугунги кунда ОАВ ларига камдан-кам мурожаат қилинмоқда, чунки уларда берилаётган маълумотлар аввалроқ ва тўлароқ шаклда интернет орқали берилмоқда. Қоғоз вариантыдаги ахборотлар манбаси чегараланган бўлиб, ҳар доим ҳам тўлиқ маълумотлар берилавермайди. Ундан ташқари, кўпинча газета, журналлар орқали берилаётган маълумотлар интернет орқали олинган маълумотлар бўлиб чиқмоқда. Албатта, энг кўп маълумотлар, интернет орқали ўрганилмоқда, ёшлар, ўз навбатида катталар ҳам ахборотлашишда интернетга мурожаат қилмоқда. Китоб мутоаласи муаммосига келсак, ўқувчилар орасида китобхонлик маданиятини ошириш учун, савияси баланд китобларни нашр эттириш, классик адабиётларни, асарларни электрон манбага жойлаш ва бу орқали барчани эътиборини тортиши лозим. Интернет орқали классик ва савияси баланд китобларни ўқиган инсон албатта қоғоз вариантыни ҳам топишга ҳаракат қилади ва бу китобни ўз жавонида бўлишини хоҳлайди.

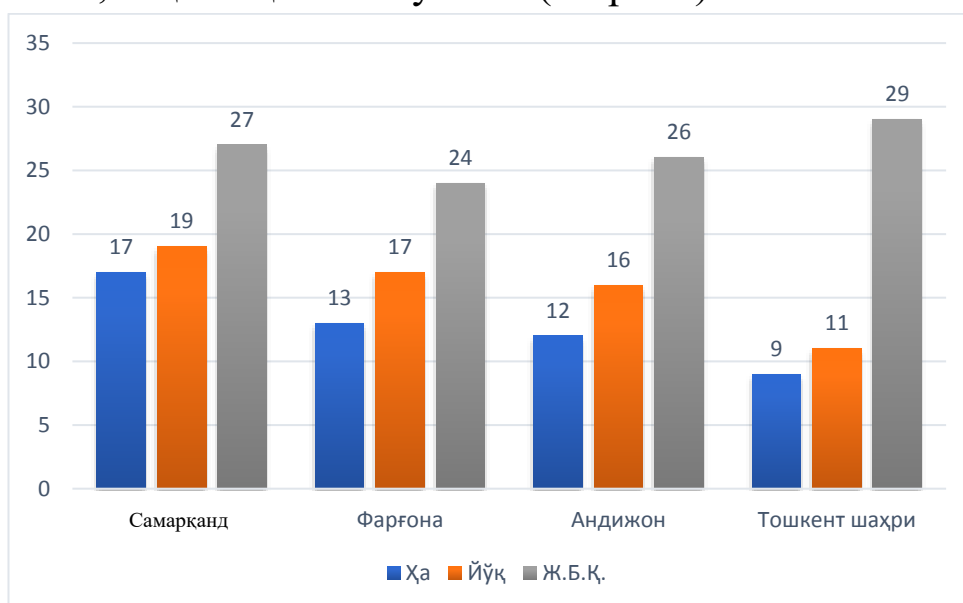
Ота-оналарнинг ўз фарзандлари ҳақида билиши, уларнинг қайси манбалар орқали ахборотлар олиши муҳим бўлганидек, мобил алоқа воситалари ҳақида хабардорлигини билишга ҳаракат қилинди. Баъзи ота-оналар ўз фарзандига алоқа воситаларини ўзлари совға қилишади ва фарзандларини алоқа воситаларидан фойдаланишда керакли тавсияларини бериш билан бирга назорат ҳам қилиб туришади. Лекин баъзида ота-она фарзандининг алоқа воситасидан фойдалана бошлаганини, қаердан алоқа воситасини олганлигини ва алоқа воситасидан фойдаланиш учун харажатларни қаердан қоплашини ҳақида ҳам хабардор бўлмаслиги мумкин.

Ота-оналарнинг 33 нафари (14 %) ҳа, фарзандининг қайси русумдаги алоқа воситасидан фойдаланишини билади, 50 нафари (22%) ўзи олиб берганлигини, 62 нафари эса, йўқ, жавоби, яъни қайси русумдаги алоқа воситасидан фойдаланишини ёки бўлмаса умуман бор, йўқлигини билмайди. 85 нафари (37%) фикрига асосан бошқа, фарзанди мобил алоқа воситасидан фойдаланмаслигини айтиб ўтишган (36-расм).

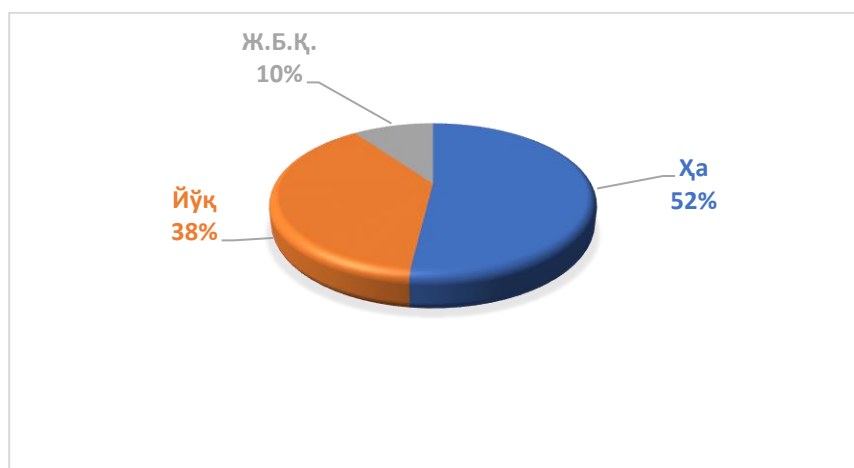
36-расм.

Ота-она ва фарзандларнинг биргаликдаги, ҳамжиҳатликдаги фаолияти ота-она ва фарзанднинг бир-бирига бўлган меҳрни оширади, бир-бири ўртасида тушуниш, меҳр, илиқлик ришталари пайдо бўлади. Лекин афсуски, фарзандлар улғайгани сари ота-она билан биргаликдаги фаолиятлари камайиб боради, ёки бўлмаса, бутунлай бошқа фикрлар пайдо бўлади. Шу сабабли, ота-она ва фарзандларнинг орасида тушунмовчилик, бир-бирига бегоналик қарашлар, ота-она насихатини тўғри қабул қилмаслик ёки фарзандни ота-она томонидан тушунмаслик оқибатлари келиб чиқади. “Фарзандингиз билан биргаликда (севимли кўрсатув, жанр, сериал ёки китоб, асар, муаллиф) кўрадиган, қизиқтирадиган ахборот алмашинув манбаси мавжудми?” савол бўйича қуйидаги жавобларни олинди. 51 нафар (23 %) ота-она ўз фарзандлари билан биргаликда қизиқтирадиган ахборот алмашинув манбаси мавжуд, 63 нафарида (29 %) мавжуд эмас, 106 нафари (48 %) жавоб беришга иккиланган. Демак, 220 нафар респондентларнинг 51 нафари фарзандлари билан биргаликда ўзаро ҳамфикрлик бор, дейиш мумкин. Қолган жавоблар орқали фарзанд ва ота-онани боғловчи бошқа манбалар бўлиши мумкин ёки умуман ришталар мавжуд эмаслигини, таҳлил қилиш мумкин (37-расм).

37-расм.

“Оилада ота-она ва яқинларингиз билан биргаликда (севимли кўрсатув, жанр, сериал ёки китоб, асар, муаллиф) кўрадиган, қизиқтирадиган ахборот алмашинув манбаси мавжудми?” ушбу савол ёшларга ҳам берилганда, 518 нафар респондентнинг 269 нафари ҳа, деб жавоб беришган, 198 нафари йўқ, 51 нафари жавоб беришга қийналишган. Демак, ҳали ёшлар ва ота-оналарни ҳамфикр қилувчи ришталар умуман йўқолмаган, деган хулосага келиш мумкин. Ёшлар томонидан эътироф этилган 269 нафар жавоб вариантдан, ёшларда ота-оналари, яқинлари билан ҳамфикрликдаги қизиқишлар мавжудлигини кўрамиз (38-расм).

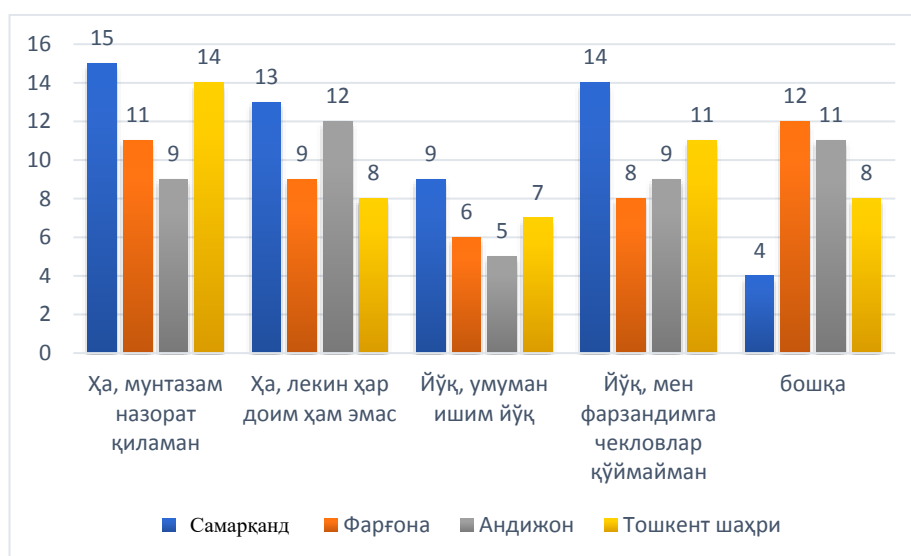

38-расм.

“Фарзандингизни ОАВ орқали (китоб мутоаласи, асар номи, қандай интернет сайтларига кириши, телеграм каналларида иштирок этиши ва ҳ.к.) ахборотлардан фойдаланишини назорат қиласизми?” деб, берилган саволга юқорида ота-оналарни 3 тоифасини келтириб изоҳлаб берилган эди. 49 нафар респондент, фарзандларини мунтазам назорат қилади, 42 нафари назорат қилади, лекин ҳар доим ҳам эмас, 27 нафари назорат қилмайди ва умуман ишим йўқ, 42 нафари мен фарзандимга чекловлар қўймайман, деган жавобларни айтишган.

Ота-она томонидан фарзандининг ахборотлашишида чекловлар қўйиш, ёки назорат қилиш эвазига ахборот манбасидан

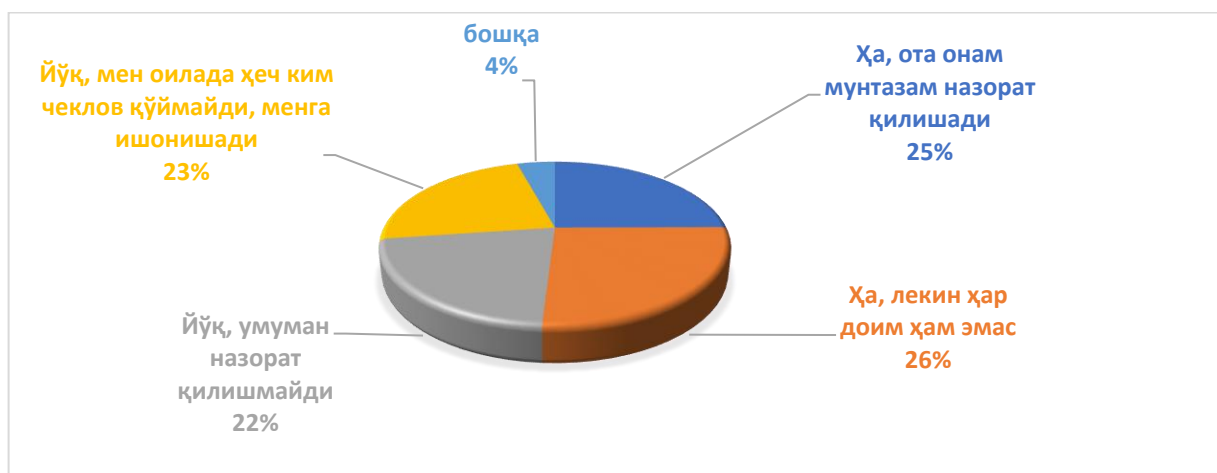
фойдаланишни чегаралаб қўйиш маъносида эмас, балки ота-она тарбиячи сифатида фарзандга намуна кўрсатиш, тарбиялаш зарурдир. Ҳар доим ҳам фарзанд янги дунёни кашф қилишда тўғри саралаш қобилиятига эга бўлавермайди. Уларга тўғри мустаҳкам йўналиш бериш ота-онанинг бурчи ҳисобланади. Бунда ота-онанинг виртуал-педагогик маданиятининг ривожланганлиги, уларни ўзлаштириш маҳорати, мобиль кўникма (soft skills) муҳим аҳамиятга эга (39-расм).

39-расм.

Ёшлар фикрича, уларда “Сизни оилада ОАВ орқали (китоб мутоаласи, асар номи, қандай интернет сайтларига кириши, телеграм каналларида иштирок этиши ва ҳ.к.) ахборотлардан фойдаланишингизни кимдир назорат қиладими?” саволга нисбатан қуйидаги фикрларни келтирамиз. 518 нафар ёшларнинг 129 нафари (25 %) “Ҳа, ота-онам мунтазам назорат қилишади”, 135 нафари (26%) “Ҳа, лекин ҳар доим ҳам эмас”, 113 нафари (22 %) “Йўқ, умуман назорат қилишмайди”, 119 нафари (23 %) “Йўқ, мен оилада ҳеч ким чеклов қўймайди, менга ишонишади”, деган фикрларни билдиришган (40 расм). Ёшларга ишонч муҳим бўлиб, ушбу ишонч ўз ҳолига ташлаб қўйиш деганни англатмайди. Ёшларга тўғри

ҳаётни, муҳим кадриятларни аввало ота-оналар, катта ёшдагилар, педагоглар томонидан уқтирилиши керак. Ёшларнинг дунёни англашида, ҳаётнинг янги қирраларини кашф қилишида ота-онанинг виртуал педагогик-маданиятининг ривожланганлиги муҳим ҳисобланиб, бунинг учун эса дидактик усул ва воситалар, инновацион технологияларини ишлаб чиқиш ва уни педагогик амалиётга жорий этиш лозимлиги илмий асосланмоқда.

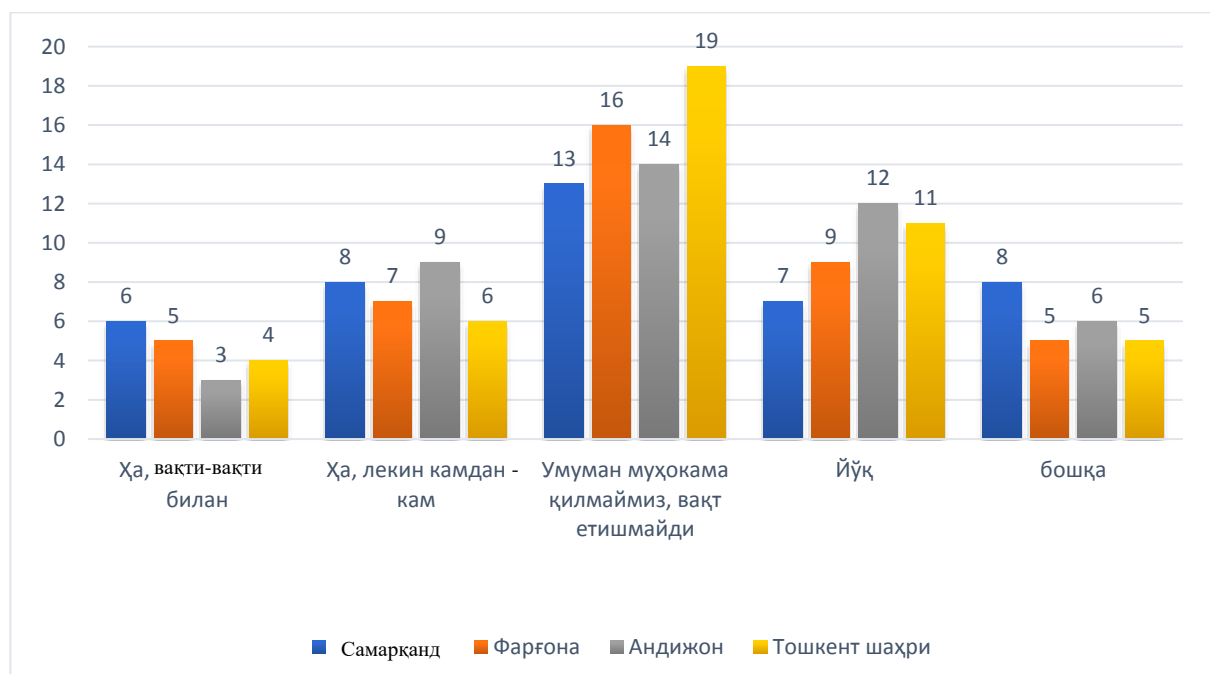

40-расм.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш тизими глобал трансформацияси асосида ёшларда виртуал тобеликка қарши маънавий-ахлоқий иммунитетни ҳосил қилиш муҳим ҳисобланиб, мактабда ўқувчиларни педагогик ва психологик мониторинг қилиш орқали керакли йўналишларни аниқлаш ўз аҳамиятига эга.

Ота-оналар фарзандлари билан ахборот маконида ахборотларни ёшлар билан бирга муҳокама қилиш орқали, ёшларда ахборот эҳтиёжларидаги кўникмаларини шакллантириш мумкин. Ота-оналарнинг фарзандлар билан биргаликдаги таҳрирлари, ахборотларга нисбатан бўлган қарашлари қай даражада мос ёки қайси жиҳатларда қарашларда қарама-қарши фикрлар вужудга келмоқда, умуман ота-она фарзандлар билан ОАВ орқали хабарлар, ахборотларни муҳокама қилишга қай даражада вақт

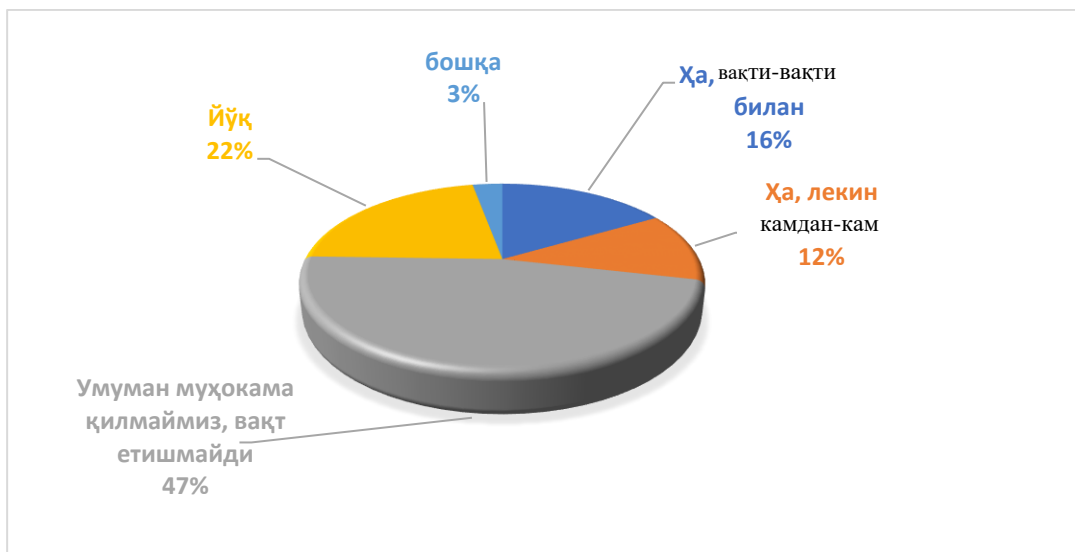
ажратмоқдалар, қай даражада тоқатли бўлмоқдалар. Ушбу жиҳатларни билиш мақсадида, “Фарзандингиз билан биргаликда ОАВ лари орқали бериладиган ахборотларни муҳокама қиласизми?” савол орқали ота-она фикри ўрганилди. 18 нафар (10 %) вақти вақти билан фарзандлар билан фикр алмашиниб туриши ҳақида, 30 нафари (17 %) ҳа, лекин камдан-кам, 62 нафари (36%) фарзандлар билан мулоқотга вақт етмаслиги, шу билан бирга умуман муҳокама қилолмаслиги, 39 нафари (23 %) йўқ, деган фикрларни Самарқанд ўрган (41-расм).

41-расм.

“Ота - онангиз билан биргаликда ОАВ лари орқали бериладиган ахборотларни муҳокама қиласизми?”, савол бўйича ёшлар жавоблари қуйидаги кўринишда (42-расм).

Бугунги шиддатли замоннинг тезликда ривожланаётган даврда катталарда ҳам ёшларда ҳам ўзига яраша вақт муаммоси мавжуд. Бу муаммо виртуал олам билан ҳамоҳанглик билан ҳам асосланади.

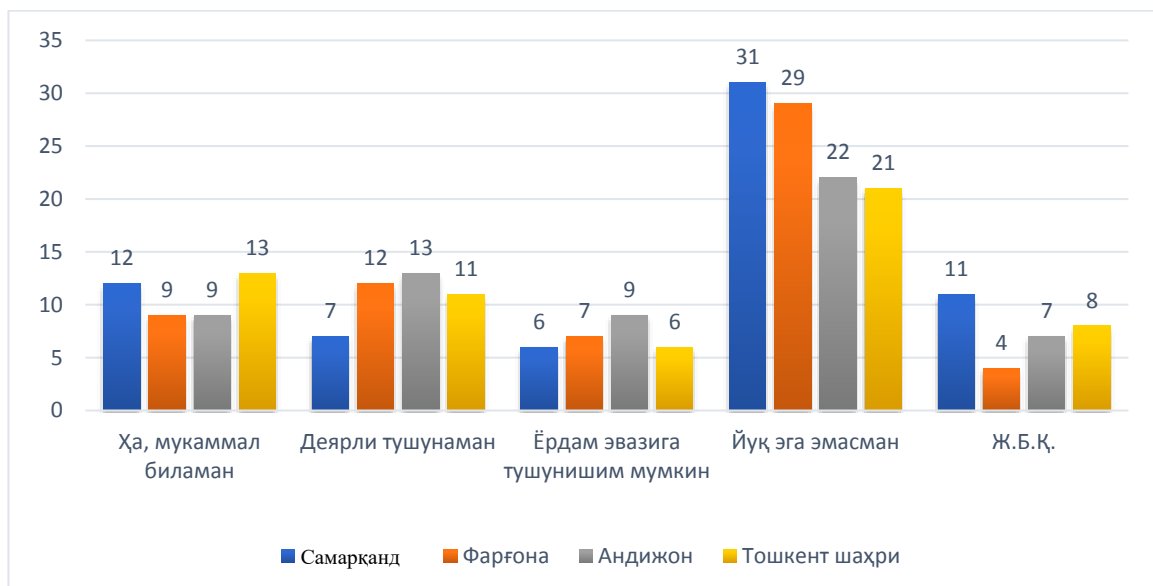
42-расм.

Ёшлар аксарият вақтини виртуал мулоқот, ахборот алмашинувига бағишламоқда. Лекин кўп ҳолатларда ота-она ва фарзандлар ўзаро мулоқот қилиш ҳолатлари камайиб бормоқда, бу ўз навбатида ёшларнинг виртуал оламда адашиб қолиш ҳолатлари, виртуал оламда ўзлигини йўқотиш ҳолатлари кўп учрамоқда.

Ота-оналарнинг ўзларида ҳам етарли даражада виртуал маданият, кўникмалар қай даражада шаклланган. Улар виртуал ахборотларни саралай олмақдаларми, уларда виртуал оламда адашиб қолмасликлари учун иммунитет ҳосил бўлганми?

Ушбу саволларга жавоб олиш мақсадида, “Виртуал ахборот ва матнларни таҳлил қилиш, саралаш қобилиятига эгамисиз?” мазмунидаги савол билан респондентларга мурожаат қилинди. Ота-оналарнинг 43 нафари (18%) қайсидир маънода виртуал олам ахборотларини саралай олади, уларда етарли даражада кўникмалар ҳосил бўлган. Яна 43 нафари (18%) деярли виртуал олам ҳақида, ахборотларни саралаш ҳақида тушунчаларга эга, 28 нафари (11%) да эса кимларнингдир ёрдами эвазига виртуал ахборотларни саралай олиши мумкин, бўлмаса виртуал олам гирдобига шўнғиб

кетаверади, 103 нафари (41%) умуман виртуал оламда ахборот-лапрни сараламайди, ушбу қобилиятга эга эмаслигини кўриш мумкин (43-расм).

43-расм.

Ота-оналарда виртуал оламни тўғри англаши, ахборотларни саралай олиш кўникмаларининг ҳосил бўлганлиги, улардаги виртуал мулоқот, виртуал ахборотлашиш маданиятини шаклланганлигидан далолат беради. Лекин бизнинг таҳлил бўйича ота-оналарнинг 18% гина виртуал ахборот маданиятини ўзларида мужассам этмоқдалар. Ўз навбатида ота-оналар ҳам турли ҳолатларда виртуал – ахборот таҳдидларга кўникмалар, иммунитет шаклланганми?, деган савол пайдо бўлади. Ота-оналарда виртуал маданиятни ривожлантириш орқали нафақат уларнинг фарзандларини, ёшларни виртуал – ахборот таҳдидлардан ҳимоя қилган бўламиз, балки ота-оналарнинг ўзларида ҳам ушбу таҳдидларга нисбатан иммунитет ҳосил қилган бўламиз.

Ёшлар замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш кўникмаларини тезликда ўзлаштирсада, уларда етарли тарзда ижтимоий тармоқларда ахборот алмашинуви бўйича кўникмалар тўлиқ шаклланмаган эканлигини ёшларнинг саволга нисбатан

фикрлари асосида айтиш мумкин (44- расм). Ёшларнинг 18 % виртуал оламда ахборот алмашинувида кўникмаларга эга эканлигини кўриш мумкин. Шунингдек, ёшларда ота-оналари, педагоглар томонидан виртуал маданиятини ривожлантириш орқали виртуал-ахборот таҳдидларга кўникма ҳосил қилган бўламиз.

44-расм.

“Ота-оналарнинг виртуал педагогик маданияти қандай ривожланади, деб ҳисоблайсиз?” деган саволга ота-оналар томонидан берилган жавоблардан, 43 нафари (15%) миллий, умуминсоний қадриятларимиз асосида, 57 нафари (24%) Интернетдан фойдаланиш одобига кўра, 59 нафари (37%) ахборот технологияларидан олган маълумотларни тўғри танлаш, фойдаланиш кўникмаси орқали, 91 нафари (15%) жавоб беришга қийналаман, деган фикрларни билдиришган (45-расм).

45-расм.

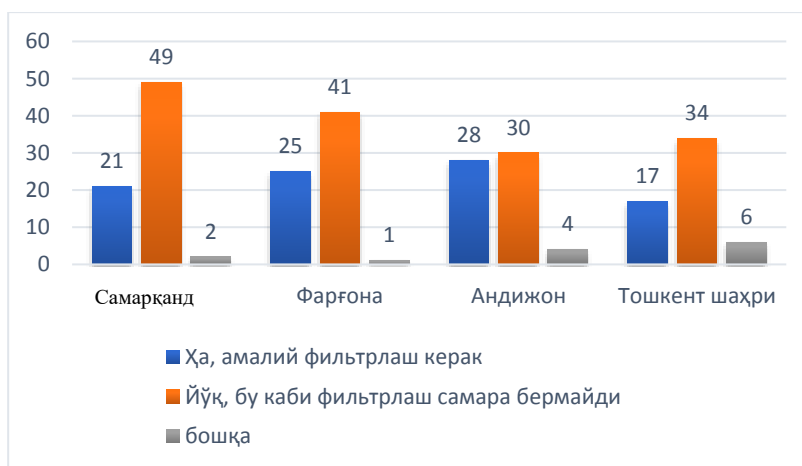
Албатта таклиф этилган жавоб вариантларининг барчаси муҳим ҳисобланиб, ахборот технологияларидан олинган маълумотларини тўғри танлаш, фойдаланиш кўникмаларига эга бўлишда, миллий умуминсоний қадриятлар ҳам ўз аҳамиятига эга ва шу билан бирга, интернетдан фойдаланиш одоби ҳам тўғри шаклланган бўлиши лозим. Интернетдан фойдаланиш одоби, албатта инсонлардаги идрок, онгли ечим топиш, кўпроқ оммавийга эмас, ақл билан хатти-ҳаракатини бошқариш ҳисобланади. Ушбу кўникмаларни биринчи навбатда, ота-оналар ва уларнинг фарзандларида шакллантириш керак. Ушбу кўникмалар педагогик тарбия, педагогик таълим орқали уйғунлаштирилади.

Бугунги кунда барча муаммоларни келиб чиқиши, ёшлар орасидаги, oilalar орасидаги, хаттоки ажралишлар билан боғлиқ муаммоларни электрон ахборотлашиш, ижтимоий тармоқлар билан боғланмоқда. Албатта виртуал олам, кибер борлиқ асосида ўзига хос муаммоларнинг мавжуд бўлиши табиий ҳолат ҳисобланади. Лекин биз ушбу муаммоларни ечимини топиш учун уларни тақиқлаб ёки бутунлай ўчириб ташлай олмаймиз. Виртуал оламда ахборотлашишнинг асл моҳиятини англаш муҳим.

Биринчи навбатда виртуал оламнинг ижобий жиҳатларини кўриб чиқадиган бўлсак, виртуалликнинг ижобий томонлари унинг

салбий томонларидан ҳам кўра кўпроқдир, айнан виртуал оламнинг ижобий томонларини тўғри англаб етиш ҳам виртуал маданиятнинг биринчи кўринишидир. Биз ёшлар орасида урф бўлган ижтимоий тармоқларни, сайтларни ёпиш эвазига, ёки уларни чегаралаш эвазига муаммони янада чигаллаштиришга олиб келишимиз мумкин. Инсон ўз онгини бошқара олиши муҳимдир, бунда эса, онгли филтрлаш асосий омил сифатида кириб келади.

“Маълумотларни амалий филтрлаш деганда, ёшлар онгини бузувчи маълумотлари мавжуд сайтлар, тармоқларни блоклаш тушунилади. Нима деб ўйлайсиз, ёшларни тўғри тарбиялашда, виртуал маданиятини ривожлантиришда амалий филтрлаш қанчалик самара беради?” деб берилган саволга ота-оналарнинг 91 нафари (35 %) амалий филтрлаш кераклиги ҳақида ҳа, деб жавоб беришган, 154 нафари (60 %) амалий филтрлаш ўз самарасини бермаслигини айтишган (45-расм). Демак, ота-оналар ҳам бугунги кунда виртуал оламнинг салбий оқибатларини ёшлар онгидан сақлаш учун амалий филтрлар керак эмаслиги, бу яхши самара бермаслигини айтишган. Албатта, бу ҳолат ёшларда “инфологема” ҳолатининг авж олишга олиб келиши мумкин. Қанчалик бирор нарсани яширишга ҳаракат қилинса, бу нарсага атрофдагиларнинг шунчалик қизиқиши ортиб бораверади.

45-расм.

Худди шунингдек, амалий филтрлаш бўйича ёшлар фикри ҳам деярли ота-оналар фикри билан бир хил кўринишга эга (46-расм). 515 нафар респондентларнинг 351 нафари амалий филтрлаш муҳим эмас, яхши натижа бермаслигини ўз фикрлари асосида айтиб ўтишган.

46-расм.

Амалий филтрлаш нима дегани, қандай тушуниш мумкин? Амалий филтр дегани, виртуал оламни, электрон ахборотлашиш манбаларини амалий тарзда, яъни тақиқлар қўйиш, кодлаб қўйиш демакдир. Бугунги кунда амалий филтрларни сайтларга нисбатан, ижтимоий тармоқларга нисбатан қўлланилмоқда. Бутун дунё бўйлаб “Тик - Ток” тез оммалашган ижтимоий тармоқ платформаларидан бир ҳисобланади. Албатта, ушбу тармоқдаги video контентларнинг турли йўналишлар асосида шаклланганлигини инобатга олиб, бугунги кунда мамлакатимиз аҳолисининг, аксарият ёшларнинг онгига салбий таъсир кўрсатувчи омиллари жуда кўплигини инобатга олган ҳолда “Тик - Ток” ижтимоий тармоқдан мамлакатимизда фойдаланиш учун амалий тақиқ қўйилган. Лекин шундай бўлишига қарамай, ёшлар, ота-оналар ҳам ушбу тармоқдан бемалол фойдаланиш имконига эга бўлмоқдалар. Кодланган сайтларни очувчи дастур асосида ушбу ижтимоий тармоқдан

фойдаланиш имкони мавжуд. Демак, кўриниб турибдики, ижтимоий тармоқларни, виртуал ахборот алмашинуви майдонини амалий тақиқлар асосида тақиқлаш яхши самарали натижа бермайди. Албатта, “Тик - Ток” ижтимоий тармоғида ёшлар онгини бузувчи ахборотлар, видео роликлар жуда кўп, айнан шу каби роликларга нисбатан ёшларда, барча аҳолида кўникма ҳосил бўлиши лозим. Амалий тақиқлар асосида эмас, балки ушбу тармоқларда ёшларни маънавий камолатини шакллантирувчи материаллар кўйилса, ёшларни шу асосида қизиқтирилса, амалий тақиқнинг кераги ҳам бўлмайди. Инсон зоти ўзлаштирилиши ўзига осон, тез хазм бўлувчи ахборотларга қизиқади, ахборотлар узатиш, маълумотлар беришни осонлаштириш, ижтимоий тармоқларда бачкана ҳолатлар орқали эмас, қизиқарли маълумотлар асосида тақдим қилиш лозим. Кўпинча биз ахборотларни тақдим қилишда мураккаб йўлдан боришга ҳаракат қиламиз, ёшларга ҳаётни чиройли қилиб кўрсатишга ҳаракат қиламиз. Лекин ёшлар реал ҳаётни кўриб катталарнинг эртагини ёлғон эканлигини пайқай бошлайди ва ўзининг тушунчалари билан ота-оналарининг тушунчалари ўртасидаги ўхшашликни топишга ҳаракат қилади. Шунинг учун ёшлар қизиқувчан, барча нарсаларни кузатиб кўришга, бирор янги нарсани синаб кўришга интилади. Шундай экан, ёшларни, умуман барчани виртуал оламнинг салбий томонларидан сақлаш учун биринчи навбатда амалий филтрлаш эмас, балки онгли филтрлаш лозим. Бу эса, виртуал маданиятни ривожлантириш ҳисобланади. Виртуал оламда керакли ахборотлардан кераксизини ажратиш олиш, бу, айнан интернетдан фойдаланиш маданияти дейилади. Интернет фойдаланувчиси, аввало нима мақсадда интернет тармоғидан фойдаланаётганини, мақсадни англаб етиши лозим. Барча аҳоли каби ота-оналарнинг ҳам интернет оламида мулоқот учун ўз гуруҳлари, севимли, ҳаётини тасаввур қила олмайдиган ижтимоий тармоқлари мавжуд, ота-оналар интернет фойдаланувчи

сифатида, интернет фойдаланувчисининг маданиятини қандай талқин қилишмоқда (47-расм).

“Интернет фойдаланувчиси маданияти деганда, қандай таъриф бера оласиз?” деган савол бўйича ота-оналарнинг фикрлари, 29 нафар (15%) “Интернетдан фақат керакли ахборотларни олиш учун фойдаланиш”, 28 нафари (12%) “Интернетнинг салбий томонларини ва оқибатларини англаб етиш, тўғри ва мақсадли фойдаланиш”, 24 нафари (10%) “Танқидий таҳлил кўникмаларига эга бўлиш”, 22 нафари (9%) “Ахборотларни таҳлил қила олиш кўникмаси”, 21 нафари (9%) “Интернетдан тўғри йўлда фойдаланувчи”, 20 нафари (8%) “Интернет бўйича барча билим ва кўникмаларга эга бўлиш”, 17 нафари (7%) “Интернетдан ахборот олишда тўғри мақсад қўйиш”, 11 нафари (4%) “Интернетдан хавфли ва хавфсиз фойдаланишни билиш”, 11 нафари (5%) “Интернетдан фойдаланганда рекламаларга эътибор бермаслик”, 9 нафари (4%) “Интернет сабоқларини ўрганиш”, 8 нафари (3%) “Ижтимоий тармоқлардан тўғри фойдаланиш”, каби фикрлар айтиб ўтилган.

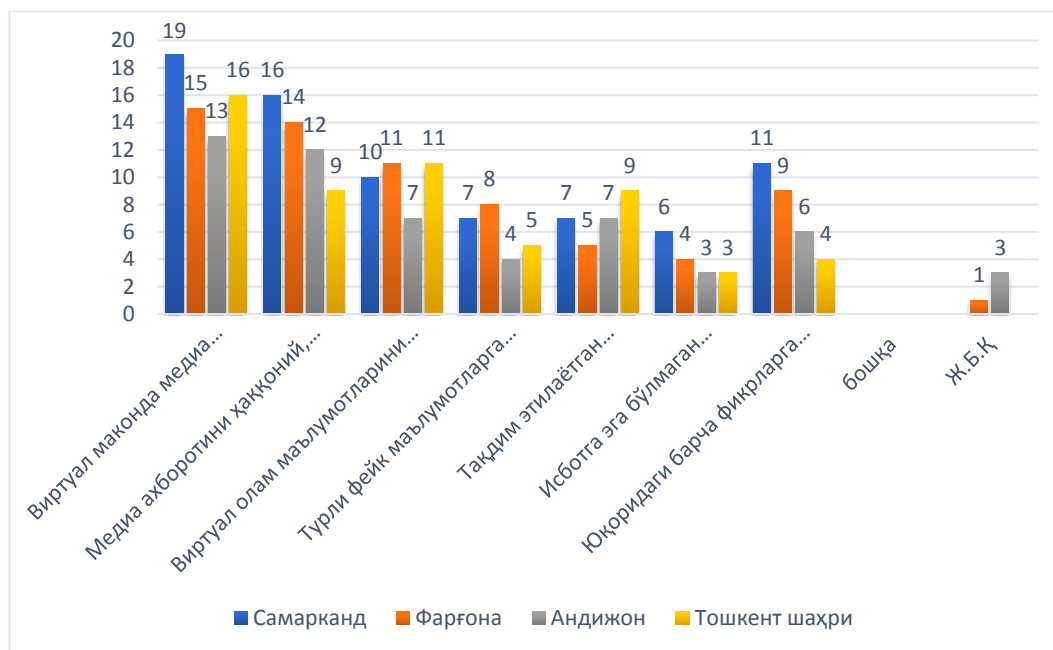
47-расм.

Ота-оналарнинг барча жавобларидан, шунини айтиш лозимки, муайян жараёнда ёшларни виртуал оламда хатти-ҳаракатини тўғри йўналтириш учун онгли тарзда филтрлаш кўникмасини шакллантириш лозим экан. Ота-оналарга ҳам ёшларга ҳам бир хилда “Онгли орқали филтрлашни қандай тушунасиз?”, деган савол билан мувожаат қилинди.

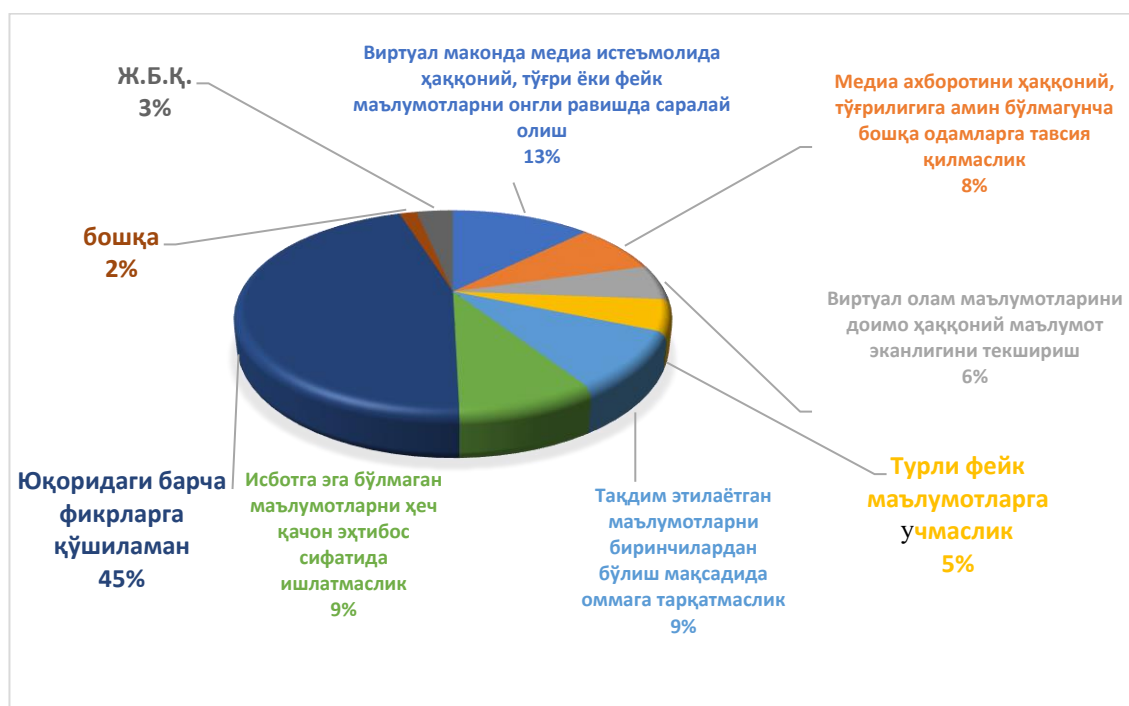
Ота-оналардан иборат респондентларнинг 255 нафаридан, 63 нафари (25%), ёшларнинг 514 нафаридан, 65 нафари (13%) “Виртуал маконда медиа истеъмолида ҳаққоний, тўғри ёки фейк маълумотларни онгли равишда саралай олиш”, деган жавобларни берган бўлса. 51 нафар (20%) ота-она ва 41 нафар (8%) “Медиа ахборотини ҳаққоний, тўғрилигига амин бўлмагунча бошқа одамларга тавсия қилмаслик”, 39 нафар (15%) ота-она, 29 нафар (6%) ёшлар “Виртуал олам маълумотларини доимо ҳаққоний маълумот эканлигини текшириш”, 24 нафар (9%) ота-она ва 26 нафар (5%) ёшлар “Турли фейк маълумотларга учмаслик”, 28 нафар (11%) ота-она ва 49 нафар (9%) ёшлар “Тақдим этилаётган маълумотларни биринчилардан бўлиш мақсадида оммага тарқатмаслик”, 16 нафар (6%) ота-она, 45 нафар (9%) ёшлар томонидан “Исботга эга бўлмаган маълумотларни ҳеч қачон эҳтибос сифатида ишлатмаслик”, 30 нафар (12%) ота-она, 234 нафар (45%) ёшлар фикридан эса берилган барча жавоб вариантларига қўшилишини айтиб ўтган. (48 ва 49-расмлар).

Албатта онгли филтрлашда, виртуал маконда медиа истеъмолида ҳаққоний, тўғри ёки фейк маълумотларни онгли равишда саралай олиш, медиа ахборотини ҳаққоний, тўғрилигига амин бўлмагунча бошқа одамларга тавсия қилмаслик, виртуал олам маълумотларини доимо ҳаққоний маълумот эканлигини текшириш, турли фейк маълумотларга учмаслик, тақдим этилаётган маълумотларни биринчилардан бўлиш мақсадида оммага тарқатмаслик, исботга эга бўлмаган маълумотларни ҳеч қачон эҳтибос сифатида ишлатмаслик, каби барча фикрлар асослидир. Инсонлар

қанчалик онгли фильтрлаш кўникмасига эга бўлса, шунчалик кенг ахборотлардан тўғри ва унумли фойдалана олади. Бизга кераксиз маълумотларни ўрганиб чиқиш, уларга реакция билдириш учун бебаҳо вақтларни сарфлаганимизни билмай қоламиз.

48-расм.

49-расм.

Ёшлардан “Сиз, ўзингизни онг орқали филтрлаш кўникмасига эгаман деб ҳисоблайсизми?”, деган савол асосида фикрини билиш муҳим ҳисобланди. 9-жадвалда ёшлар томонидан берилган жавоблар акс этганини кўриш мумкин. Жадвалда кўриш мумкин-ки, ёшларнинг 291 нафари (57 %) “Йўқ, мен бу каби филтрлаш кўникмасига эга бўлолмаяпман”, деган фикр кўпчиликини фикрига тўғри келган. Албатта, ёшлар онг орқали филтрлаш деганда, юқорида айтиб ўтилган фикрларни кўрсатган бўлса-да, ўзларида ушбу кўникмани ҳосил қилиши, ўзларида ушбу кўникмани бор, деб айтиши қийинлиги жавоблар тарзда акс этганини кўриш мумкин. Ёшлар онг орқали филтрлаш керак, деб ҳисобласаларда, буни ўзлари мустақил тарзда урдасидан чиқиш қийинлигини ўз жавобларида асослашган.

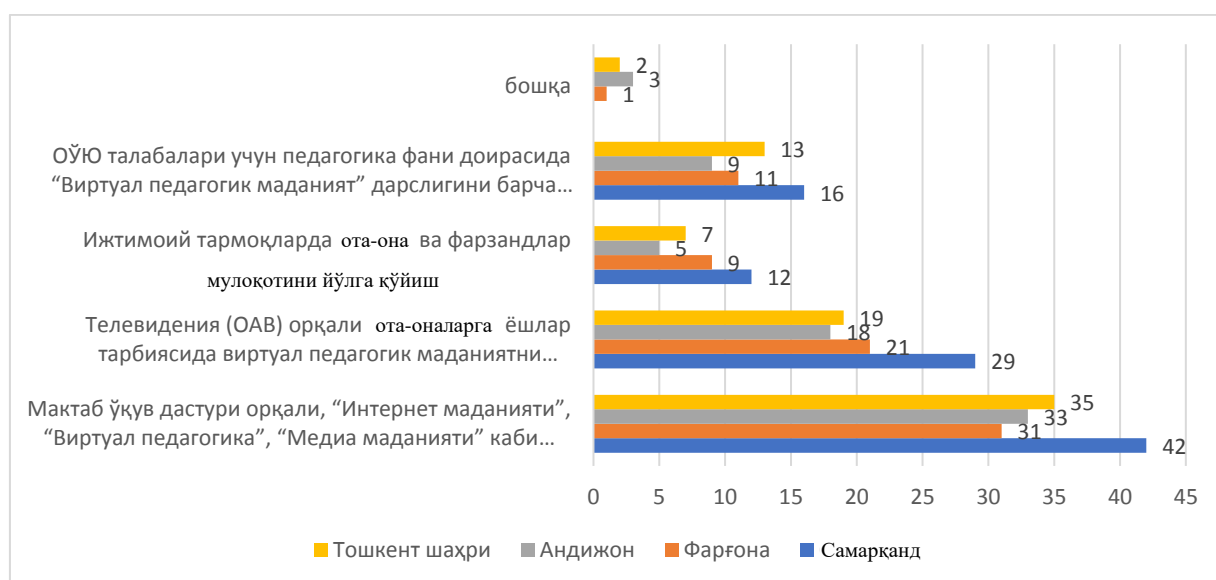
9 -жадвал

	32.Ёшларнинг онг орқали филтрлаш кўникмасига эга эканлиги	сонда	%
1	Ҳа	93	18
2	Ҳадан кўра, йўқ	67	13
3	Йўқ	48	9
4	Йўқ, мен бу каби филтрлаш кўникмасига эга бўлолмаяпман	291	57
5	<i>Бошқа</i>	15	3
	Жами	514	100

Ёшларда онгли филтрлаш кўникмасини ҳосил қилишда айнан ота-оналарда виртуал-педагогик маданиятни ривожлантириш орқали шакллантириш мумкинлиги, ушбу тадқиқотимизнинг долзарб аҳамиятли эканлигини асослайди.

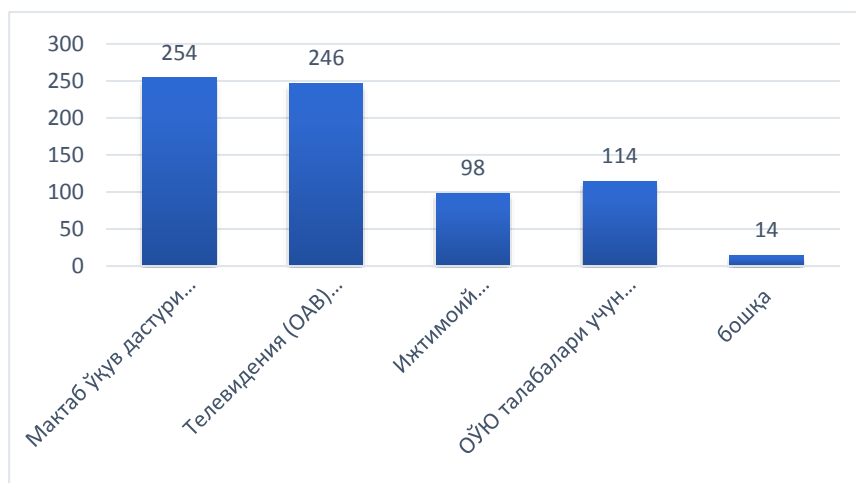
Ёшларда виртуал – педагогик маданиятни шакллантиришда айнан қайси метод, усуллар самарали ҳисобланмоқда. Икки гуруҳдаги респондентлардан ушбу савол бўйича фикрлари қуйидагича акс этган. Ота-оналардан иборат респондентларнинг фикри, 141 нафари (45%) “Мақтаб ўқув дастури орқали, “Интернет маданияти”,

“Виртуал педагогика”, “Медиа маданияти” каби дарсликлар орқали таъсир”, 87 нафари (28%) “Телевидения (ОАВ) орқали ота-оналарга ёшлар тарбиясида виртуал-педагогик маданиятни шакллантирувчи кўрсатувлар, саҳифалар тарзда етказилса”, 33 нафари (10%) “Ижтимоий тармоқларда ота-она ва фарзандлар мулоқотини йўлга қўйиш”, 49 нафари (15%) “ОТМ талабалари учун педагогика фани доирасида “Виртуал-педагогик маданият” ўқув қўлланмасини барча йўналишлар учун ўқитиш”, каби жавобларни кўриш мумкин (50-расм).

50-расм.

Ёшлар фикрида, 254 нафари “Мактаб ўқув дастури орқали, “Интернет маданияти”, “Виртуал педагогика”, “Медиа маданияти” каби ўқув қўлланмалар орқали таъсир”, 246 нафари “Телевидения (ОАВ) орқали виртуал-педагогик маданиятни ривожлантирувчи кўрсатувлар, саҳифалар тарзда етказилса”, 98 нафари “Ижтимоий тармоқларда ота-она ва фарзандлар мулоқотини йўлга қўйиш”, 114 нафари “ОТМ талабалари учун педагогика фани доирасида “Виртуал педагогик маданият” ўқув қўлланмасини барча йўналишлар учун ўқитиш”, каби жавоблар акс этган (51-расм).

51-расм.

Ота-оналар ва ёшлар фикрида “Мактаб ўқув дастури орқали, “Интернет маданияти”, “Виртуал педагогика”, “Медиа маданияти” каби ўқув қўлланмалари орқали таъсир” энг кўп жавоб вариантлари ҳисобланиб, албатта бугунги кунда ёшларнинг медиасаводхонлигини оширишда ушбу усул энг самарали метод ҳисобланади. Бугунги кунда мактаб дастурларига (Информатика асослари фани) виртуал маданиятни шакллантирувчи, медиасаводхонлик дарсларининг мактаб дастурига киритилиши, ёшлар орасида виртуал маданиятнинг ривожланмаганлиги сабабли келтириб чиқараётган долзарб муаммоларнинг муҳим масалалари ўз ечимини топади, деб ҳисоблаймиз.

ХУЛОСА

Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш масалалари бўйича олиб борилган тадқиқот натижалари асосида қуйидаги хулосаларни кўрсатиб ўтиш лозим:

Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш соҳасини янада такомиллаштириш зарурати асосида тегишли чора-тадбирларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга. Ота-оналарда виртуал маданият ҳақидаги тасаввурлар етарли даражада шаклланмаган бўлиб, айни вақтда ота-оналарда виртуал-педагогик маданиятни ривожлантириш, уларда виртуал ахборот алмашинуви кўникмаларини самарали ривожлантириш керак.

Ёшлар турмуш тарзининг, ҳаётий мазмунининг бир бўлагига айланиб улгурган виртуал оламда иштирокини онгли филтрлаш асосида ота-оналар виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш орқали сингдириб бориш зарур.

Ёшлар виртуал оламда ўзларини хотиржам ҳис қилмоқдалар. Улар ҳақиқий ҳаётга қараганда ўзларини виртуал оламдаги ҳаётда қулай сезишмоқда. Виртуал оламдаги иштирокида биринчи танишиш, кўникма ҳосил қилиш ва охиргиси ўзини қулай бурчагини эгаллаш ҳисобланиб, охирги чўққига етганда, ундан чиқариб олиш жуда мураккаб ҳисобланади. Бу каби ҳолатлар амалда жуда кўп кузатилмоқда. Шу сабабли ҳам ота-оналарда виртуал педагогик маданиятни ривожлантириш ва бу орқали ёшларнинг ўз қулай бурчагига эга бўлиб қолмаслиги учун ҳаракат қилиш лозим. Ёшлар ўзининг қулай бурчагига эга бўлганда, улар ҳақиқий ҳаётни ҳис қилмайдилар, юриш туришда ҳам уларни ўз қулай бурчаги томон тортаверади. Ота-она, қариндош, яқинлар, дўстлар каби ришталар, қадриятлар секин-аста онгидан ўчирила бошлайди. Ўз қулай бурчагидан охирги миссияга етиб келган

тақдирда, ёшлар орасида кўп ҳолларда ўз жонига қасд қилиши, ёки кўзига кўринган ҳар қандай унинг фикрига қарши бўлган инсонларга қарши зиён етказишгача боради. Бу ҳолатларни ўз вақтида бартараф қилиш, бу ҳолатгача олиб бормаслик жуда муҳим.

Виртуал оламда ахборот истеъмолчиси сифатида ота-она, ёшлар ҳулқ-атворида ўзгаришлар мавжуд бўлиб, ушбу ўзгаришлар ҳақиқий ҳаётда ўз таъсирини кўрсатмоқда. Аксарият виртуал олам фойдаланувчилари виртуал ҳаётда лидер, фаол бўлишига қарамай, ҳақиқий ҳаётда инсонлар билан муносабатда ўзларини йўқотиб қўйишлари, виртуал оламдаги қаҳрамонлар каби ўзларини тутишлари каби ҳолатлар, бугунги кунда мамлакатдаги, бутун дунёдаги бир хил қиёфаларнинг кўпайиб кетаётганлиги билан асосланмоқда.

Виртуал олам иштирокчиси сифатида ота-она ва ёшлар талқинида виртуаллик, маданият ва виртуал-педагогик маданият уйғунлашуви тушунчалари назарий шаклланганлиги билан амалда ушбу тушунчаларни қўлланилиши етарли даражада англанилмаган. Ёшларда ва катталарда бир хил тарзда медиа истеъмолчиси сифатида тобелик даражаси юқори бўлиб бормоқда. Ва бу ҳолат ўз навбатида оила анъаналари, миллий қадриятларга ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда.

Ахборотлашган жамият шароитида ота-она ва ёшлар виртуал муносабатларининг ахборот эҳтиёжларида виртуал-педагогик маданиятни ривожлантиришда онгли филтрлаш муҳим ҳисобланиб, етарли тарзда англаб етилмаган. Буни ижтимоий тармоқларни, сайтларни амалий филтрлар асосида тақиқлашга уриниш ҳолатлари орқали таҳлил қилиш мумкин. Ушбу ҳулосалардан келиб чиқиб, тадқиқотнинг илмий фарази исботланган деб изоҳланади. Шу билан тадқиқот ҳулосалари асосида қуйидаги **таклиф ва тавсияларни** беришимиз мумкин:

Ўрта таълим дастурида (Информатика асослари фани), мактаб ўқувчиларнинг ўқув дарсларига кўшимча танлов фан сифатида, “Интернет маданияти”, “Виртуал педагогика”, “Медиа маданияти” каби дарсларни киритиш лозимлигини муҳим ҳисоблаймиз. Бу ўз навбатида, мактаб ўқувчиларда виртуал маданиятнинг тўғри шаклланишига олиб келиши билан бирга, ёшларнинг виртуал олами англашида тўғри йўналишга олиб чиқади;

ОАВ орқали ёшларнинг виртуаллашиши, виртуал маданият, тобеликнинг салбий жиҳатлари ҳақида кўрсатувлар, лойиҳаларни кўпайтириш лозим. Бу орқали ёшларда ва умуман мамлакатимиз аҳолисида виртуал маданиятнинг ривожланишига ёрдам берган бўлар эди.

Интернет тармоғи орқали ривожланган сайтлар, ижтимоий тармоқлар орқали ёшларни онгида Ватанпарварлик руҳи, миллий ўзлик, қадриятларни юксалтирувчи тарғибот ғояларини кучайтириш, ёшларни қизиқтирувчи, уларнинг бўш вақтини қизиқарли ўтишини таъминловчи ва шунинг билан уларда ўзлигини англаш, миллий ғурурини, шаънини кўтарувчи конкурслар, беллашувларни ташкил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Бу орқали ёшларда ўз Ватанига муҳаббат, оиласига муҳаббат ғояларининг шаклланишига олиб келади деб ҳисоблаймиз;

Ота-оналарда виртуал-педагогик маданиятни ривожлантириш орқали онгли филтрлаш тушунчаларини ёшларда шакллантириш, уларда онгли филтрлаш ғояларининг мустаҳкам омилларини тарғиб қилувчи маънавий таъсир қилиш, ҳар бир соҳа бўйича билим кўникмаларни кучайтириш.

Ота-оналарда виртуал-педагогик маданиятни ривожлантиришда онгли филтрлаш усулларини ишлаб чиқишда, ахборот дастурий таъминоти-платформасини ишлаб чиқиш, ота-она ва уларнинг фарзандларига, жамоатчилик кенгашига кенг тарғиб қилиш.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

I. Норматив ҳуқуқий база

1.1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т: “Ўзбекистон”, 2017.

1.2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.

1.3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 январдаги “2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5308-сонли Фармони.

1.4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 28 июлдаги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида”ги ПҚ-3160-сонли Қарори.

1.5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 2 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони.

1.6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 16 апрелдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5416-сонли Фармони.

1.7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 майдаги “Буюк алломалар, адиб ва мутафаккирларимиз ижодий меросини кенг ўрганиш ва тарғиб қилиш мақсадида ёшлар ўртасида китобхонлик танловларини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-3721-сонли Қарори.

1.8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 4 августдаги “Ўзбекистон Республикаси Курольли Кучлари ҳарбий хизматчиларининг маънавий-маърифий савиясини ошириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида” ПҚ-3898-сонли Қарори.

1.9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4038-сонли Қарори.

1.10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 3 майдаги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4307-сонли Қарори.

II. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов ва Ўзбекистон Республикаси Президенти

Ш.М.Мирзиёев асарлари

2.1. Каримов И.А. Асарлар тўплами. Т. 1-24. – Тошкент: “Ўзбекистон”. 1996-2015.

2.2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2016.

2.3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017.

2.4. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017.

2.5. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017.

2.6. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т: “Ўзбекистон”, 2017.

III. Китоб, монография ва рисодалар.

3.1. Имом ал-Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. – Т.: “Мовароуннахр”, 2005.

3.2. Абу Наср Форобий. Фазилат, бахт-саодат ва камолот ҳақида. – Т.: “Ёзувчи”, 2001.

3.3. Абу Райҳон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. – Т.: “Фан”, 1972.

3.4. Абу Али ибн Сина. Философский трактаты. – М.: Наука, 1980.

3.5. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. – Т.: “Фан”, 1971.

3.6. Абдулқосим Замахшарий. Нозик иборалар. – Т.: “Камалак”, 1992.

3.7. Аҳмад Яссавий. Ҳикматлар. – Т.: 1990.

3.8. Алишер Навоий. Маҳбуб ул-қулуб. – Т.: “Адабиёт ва санъат”, 1983.

3.9. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: “Юлдузча”, 1989.

3.10. Абдулла Қодирий. Тўла асарлар тўплами. Т.1. – Т.: “Маънавият”, 1996.

3.11. Абдурауф Фитрат. Оила ёки оилани бошқариш тартиблари. – Т.: “Маънавият”, 1998.

3.12. Маҳмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. – Т.: “Маънавият”, 1996.

3.13. Чўлпон. Асарлар: 3 томлик. (О.Шарафуддинов таҳрири остида). Т.1. – Т.: “Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти”. 1994.

3.14. Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. – Т.: “Халқ мероси”, 1993.

3.15. Отамуродов С. Глобаллашув ва миллий-маънавий хавфсизлик. – Т.: “Ўзбекистон”, 2013.

3.16. Назаров Қ. Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсад ва вазифалари. – Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.

3.17. Жўраев Н. Халқаро терроризм ва минтақавий можаролар. – Т.: “Маънавият”, 2001.

3.18. Эргашев И. ва бошқалар. Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт йўли ва мафкуравий жараёнлар. – Т.: “Ижод дунёси”, 2002.

3.19. Абилов Ў. Миллий ғоя: маънавий омиллар. – Т.: “Маънавият”, 1999.

3.20. Мамашокиров С. Ўзбекистонда янги жамият қурилишининг ғоявий-мафкуравий масалалари. Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: ЎЗМУ, 2004.

3.21. Имомназаров М. Маънавиятимизнинг такомил босқичлари. – Т.: “Шарқ”, 1996.

3.22. Эркаев А. Маънавият ва тараққиёт. – Т.: “Маънавият”, 2008.

3.23. Қурононов М. Биз англаётган ҳақиқат. – Т.: “Маънавият”, 2008.

3.24. Бегматов А. Миллий менталитет ва раҳбар маънавияти. – Т.: “Адолат”, 2003.

3.25. Очилдиев А.С. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси. – Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.

3.26. Саъдуллаев Д. СМИ: язык, стиль, толерантность. – Т.: “Фан”, 2005.

3.27. Шермухамедов С., Султонов Т. Оила – истеъдодли ёшларни тарбиялашда энг муҳим босқич. – Т.: “Маънавият”, 2002.

3.28. Жўраев Т. Миллий давлатчилик: хавфсизлик ва барқарорлик. – Т.: “Академия”, 2007.

3.29. Пахрутдинов. Ш. Таҳдид-халокатли куч. – Т.: “Академия”, 2001.

3.30. Туйчиев Б.Т. Политическая культура и демократизация общества. – Т.: “Шарқ”, 2009.

3.31. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: сиёсий партиялар, мафкуралар, маданиятлар. – Т.: “Шарқ”, 1998.

- 3.32. Алимардонов Т. Сиёсат ва ахлоқ. - Т.: “Фан”, 2005.
- 3.33. Алимардонов Т. Эркинлик руҳи. – Т.: “Нишон-нашр”, 2015.
- 3.35. Мухтаров А. Шахс тарбиясида миллий ғоя, эҳтиёж ва манфаатлар уйғунлиги. – Т.: “Янги аср авлоди”, 2003.
- 3.36. Аббосхўжаев О., Умарова Н., Қўчқоров Р. Мафкура полигонларидаги олишувлар. – Тошкент: “Akademiya”, 2007.
- 3.37. Шайхова Х. Маънавият – камолот кўзгуси –Т.: “Ғ.Ғулом”, 2009.
- 3.38. Саифназаров И., Саифназарова Ф. Маънавиятимизнинг умрбоқий сарчашмалари. –Т.: “Меҳнат”, 1997.
- 3.39. Қўчқоров В. Миллий ўзликни англаш ва ижтимоий-сиёсий жараёнлар. – Т.: “Академия”, 2007.
- 3.40. Сафаров О., Маҳмудов М. Оила маънавияти. – Т.: “Маънавият”, 1998.
- 3.41. Равшанов Ф. Маънавий тараққиётга таҳдидлар. – Т.: “Муҳаррир”, 1998.
- 3.42. Халматова М. Оилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000.
- 3.43. Эгамбердиева Т. Функциональные особенности узбекской семьи в условиях рыночных отношений. – Фергана, 1997.
- 3.44. Абдуллажанов О. Диний ақидапарастликнинг келиб чиқиши, моҳияти ва Ўзбекистонга кириб келиши. – Т.: “Академия”, 2000.
- 3.45. Камилова С. Диний эътиқод, ақидапарастлик, сиёсат. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999.
- 3.46. Раҳматов О. Огоҳлик – муқаддас бурч. – Т.: “Мовароуннахр”, 2000.
- 3.47. Нажмиддинов Ж. Миссионерлик: кеча ва бугун. – Т.: “Тошкент ислом университети”, 2008.

3.48. Бекмуродов М. Миссионерлик ва прозелитизм: мақсадлар, вазифалар, усуллар. Ўқув-услубий семинарлар тўплами. – Т.: 2012.

3.49. Мўминов А. Ўзбекистон: ахборотлашган жамият сари. – Т.: “Turon zamin ziyo”, 2013.

3.50. Самаров Р. Хавфсизликнинг методологик асослари. – Т.: “Akademiya”, 2010.

3.51. Саидов У. Глобаллашув ва маданиятлараро мулоқот. – Т.: “Akademiya”, 2008.

3.52. Саифназаров И. Маънавий баркамоллик ва сиёсий маданият. – Т.: Шарқ, 2001. Сафарова Н. Терроризм: манбалар, мақсади ва глобаллашув жараёни (тарихий-фалсафий таҳлил) – Т.: “Фан”, 2006.

3.53. Қаҳҳорова Ш. Глобал маънавият – глобаллашувнинг ғоявий асоси. – Т.: “Тафаккур”, 2009.

3.54. Ғаниев А. Ғарб оламидаги ахлоқий муаммолар. – Тошкент: “Ворис”, 2007.

3.55. Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. – Тошкент: “Маънавият”, 2008.

3.56. Умаров Б. Глобаллашув зиддиятлари. – Тошкент: “Маънавият”, 2006.

3.57. Очилдиев А. Глобаллашув ва мафкуравий жараёнлар. – Тошкент: “Муҳаррир нашриёти”, 2009.

3.58. Аббосхўжаев О. ва бошқалар. Мафкура полигонларидаги олишув. – Тошкент: “Академия”, 2007.

3.60. Маънавий тарбия: хрестоматия. М.Қурононов ва бошқа. – Т.: “Turon zamin ziyo”, 2014.

3.61. Умарова Н. “Ахборот хавфсизлиги: муаммо ва ечимлар”. – Т.: Академия, 2008.

3.62. Ҳ.Икромова, А.Зайнитдинова. Маънавий баркамоллик – тараққиётнинг пойдевори. Илмий-услубий рисола. Тошкент, 2010.

3.63. Тохир Карим. Муқаддас “Авесто” изидан. –Тошкент, 2000.

3.64. Диний экстремизм ва терроризмга қарши курашнинг маънавий-маърифий асослари. – Т.: “Тошкент ислом университети”, 2008.

3.65. Залолатга кетманг! Хизбут-таҳрир фитнасидан огоҳ бўлинг. – Т.: “Мавороуннахр”, 2003.

3.65. Маънавий-ахлоқий қадриятлар ва уларнинг ёшлар тарбиясидаги ўрни. – Т.: Маънавият, 2004.

3.67. Ўзбекистон: динлараро ҳамжиҳатлик – тинчлик гарови. – Т.: ЖИДУ, 2005.

3.68. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: “Ғ.Ғулом”, 2009.

3.69. Қуръони карим таржима ва илмий-тарихий изоҳлар. 1-Китоб, –Т.: “Фан”, 2004.

3.70 Ахлоқ-одобга оид ҳадис нуманалари. –Т.:Фан, 1990.

3.71. Мустақиллик. Изоҳли илмий-оммабоп луғат. Т.: Шарқ, 2006.

3.72. Фалсафа: қомусий луғат. –Т.: “Шарқ”, 2004.

3.73. Миллий истиқлол ғояси. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. –Т.: “Академия”, 2005.

3.74. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 3-жилд. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007.

3.75. Тарбия (ота-оналар ва мураббийлар учун энциклопедия). – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2010.

IV. Хорижда нашр этилган адабиётлар.

4.1. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) Перевод О.Ю. Уральской. – М.: Международные отношения, 1998.

4.2. Giddens A. Runaway world: How Globalisation is Reshaping Our Live. – Ntw York .Routliege. 2000.

4.3. Masamichi Sasaki. Globalization and National Identity in Japan // Internatonal Journal of Japanese Sociology, 2004.

4.5. Eric H. Erickson. Identity. Youth and Crisis. W.W. Norton&Company. – New York. London. 1968.

4.6. Freud Z. Freud and the 20th century. - Cleveland, 1963.

4.7. Mannheim K. Freedom, power and democratic planning. With a note by Ernest K[ohn] Bramstedt [i.e. Ernst Kohn-Bramstedt] and Hans Gerth. Xxiv, – New York, 1997.

4.8. Black M. The social theories of Talkott Parsons, a critical examination. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1961.

4.9. Toffler Al. Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21-st Century. New York; London, 1990.

4.10. Майданов А.С. Миф как источник знания. // Вопросы философии. – М.: 2004. Иноземцев В. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация. // Вопросы философии. 2004.

4.11. Ганжин В.Т. Социальный иммунитет России как ресурс безопасности Отечества. // Безопасность. 1995.

4.12. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. 2-е изд., – М.: Гардарики, 2006.

4.13. Чумаков А.Н. Философия глобальных проблем. – М.: Знание, 1994.

4.14. Чумаков А.Н. Глобализация, контуры целостного мира. Монография. –М.: Проспект, 2005.

4.15. Авдеева Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: ВЛАДОС, 1994.

4.16. Алексеева Т.А. Либерализм как политическая идеология. – М.: Полития, 2000.

4.17. Нисневич Ю.А. Информация и власть. – М.: Мысль, 2000.

4.18 Слипченко В. Война будущего (прогностический анализ). – М.: Глобус, 2001. Согрин В.В. Идеология в американской истории. – М.: ОЛМА - ПРЕСС, 1995.

4.19. Крылова И.А. Проблема безопасности России в контексте глобализации. – М.: Институт философии РАН, 2001.

4.20. Крысько В. Секреты психологической войны. – М.: Наука, 1999.

4.21. Кузнецов Ю., Никольский В. Введение в теорию национальной безопасности. – М.: Культура – Сеть, 2000.

4.22. Кузнецов Ю.П. Террор как средство политической борьбы экстремистских группировок и некоторых государств. – СПб., 1998.

4.23. Кожушко Е.П. Современный терроризм: анализ основных направлений. – Минск: Харвест, 2000.

4.24. История античности. – М.: Правда, 1989. - С. 64.

4.25. История философии: Запад-Россия-Восток. – М.: Эксмо, 2000.

4.26. Беседы и суждения Конфуция. – СПб.: Издательство «Кристалл», 1999.

4.27. Гегель Г.В.Ф. Философия права // Немецкая классическая философия. Т.1. Право и свобода. – С. 472.

4.28. Макиавелли Н. Государь. Избр.соч. –М.: Мысль, 1982.

4.29. Гоббс Т. Сочинения. Том 2. –М.: Мысль, 1991.

4.30. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Трактаты. –М.: Канон-пресс, 2000.

4.31. Достоевский Ф.М. Полн. собр.соч. Т. 28.Ч. 1.

4.32. Бердяев Н. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности. –М., 1918.

4.33. Вехи. Интеллигенция в России. -Москва: Молодая гвардия, 1991.

4.35. Маковельский А.О. Авеста. – Баку: АН Азәрб. ССР, 1960.

4.36. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках и другие философские работы. - М.: Академический проект, 2011.

4.37. Данилов-Данилян В.И. Устойчивое развитие – проблема выживания человека // Наука.Общество.Человек. - М., 2004.

4.38. Чистякова С.С. Глобализация культуры: генезис, типология, современные аспекты: дис. канд. филос. наук. Белгород, 2007.

4.39. Чугров С. Россия и Япония: о некоторых параллелях в политической культуре // Мировая экономика и международные отношения, 2002.

4.40. Крупянко М.И., Арешидзе Л.Г. Внешнеполитическая идеология японского консерватизма после “холодной войны”: значение для России // Восток, 2001.

4.41. Рейснер П.Р. Эволюция восточных обществ: Синтез традиционного и современного. – М.: Наука, 1984. Федотова В.Г. Факторы ценностных изменений на Западе и в России // Вопросы философии, 2005.

4.42. Шамир И. Хозяева дискурса: Американо-израильский терроризм. – М., 2003.

4.43. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: Аст, 1999. - С. 602.

V. Журнал ва рўзномалар.

5.1. Жўраев Н. Миллий истиқлол мафкураси, шаклланиш жараёни. // Шарқ машъали. 1998 й.

5.2. Отамуродов С. Тажовуздан сақланиш йўли. Тафаккур. 2006.

5.3. Бьюкенен П.Ж. Ғарбнинг ҳалокати// Жаҳон адабиёти. 2007 йил. 1-2-сонлар.

5.4. Эркаев А. Глобаллашув: ахборот хуружи ва оммавий маданият. Таффакур. 2008

5.5. Муҳаммад Али. Мен кўрган Америка. // Жаҳон адабиёти. июль, 1998.

5.6. Зокиров Б. Ғарб тамаддуни: инқироз аломатлари. Ж.// Тафаккур, 2007.

5.7. Зокиров Б. Глобаллашув зиддиятлари. // Тафаккур. 1-сон, 2004.

5.8. Халқ сўзи, 2017 йил 8 декабрь.

5.9. Экономика и статистика. 1993, № 11. - С. 23.

5.10. “Независимая газета”, 2005 йил.

5.11. Маърифат газетаси. 2017 йил 7 июнь, 45-сони.

VI. Диссертация ва авторефератлар.

6.1. Мусурмонова О. Юқори синф ўқувчиларида маънавий маданиятни шакллантиришнинг педагогик асослари. Педагогика фанлари доктори дисс. – Т.: 1993 – 364 б.

6.2. Рустамова Н.Р. Умумий ўрта таълим муассасалари ўқувчилари медиамаданиятини ривожлантириш технологияси (7-9-синфлар мисолида): педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). ...дисс. – Тошкент, 2019, 42 б.

6.3. Салиева З.Т. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг маънавий маданиятини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш. педагогика фанлари бўйича фан доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2017, 118 б.

6.4. Тайлақова Ш. Ўқувчи-ёшлар маънавиятини оммавий ахборот воситалари асосида такомиллаштириш. Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. 2018 йил.

6.5. Абдуллаева М. Ўсмирларни оилавий ҳаётга маънавий тайёрлашнинг ижтимоий - педагогик шарт-шароитлари. Пед. фан. номз. ... дис. автореф. – Т.: ЎзПФТИ, 2004.

6.6. Қаҳҳарова М. Жамиятда маънавий-ахлоқий муҳим: муаммо ва ечимлар. Фалсафа фан. доктори ... дисс. автореф. –Т.: ЎзМУ, 2012.

6.7. Ахмедов Х. Ўзбекистонда жамият маънавий ҳаётидаги ўзгаришлар динамикаси (ижтимоий-сиёсий таҳлил). Сиёсий фанлар доктори (DSc) дисс.автореферати. – Т.: ЎзМУ, 2018.

6.8. Мавлонов Ш. Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг маънавий трансформацияси. Сиёсий фанлар доктори (PhD) дисс.автореферати. – Т.: ЎзМУ, 2018.

6.9. Хайдарова Х.Р. Ахборотлашган жамият шароитида оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш. Педагогика фанлари бўйича фан доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2022, 251 б.

VII. Интернет маълумотлари.

7.1. <https://kun.uz/99444746>

7.2. <https://daryo.uz/k/2019/01/14/2018-yilda-ozbekistonda-sud-orqali-40-mingga-yaqin-oila-ajrashdi/>

7.3. <http://fikir.uz/blog/12900.html>

7.4. <https://president.uz/uz/lists/view/2180>

7.5. <http://uza.uz/oz/society/9-dekabr-khal-aro-korruptsiyaga-arshi-kurash-kuni-09-12-2018>

7.6. <http://uza.uz/oz/society/izhtimoiy-s-rov-natizhalari-so-li-ni-sa-lash-korruptsiya-eng-02-02-2018>

7.7. <http://vpm.shunqor.uz/>

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
I БОБ. АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ ШАРОИТИДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ ЎРГАНИШНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ	
1.1. Ахборотлашган жамиятда ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданияти: мазмуни, таркибий қисмлари ва мезонлари.....	8
1.2. Ота-оналарнинг виртуал ва педагогик маданияти концепциясининг тадрижий ривожланиш босқичлари.....	21
1.3. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мада- нияти инсоннинг умумий маданиятининг бир қисми сифатида.....	36
II БОБ. ҲОЗИРГИ ДАВРДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ	
2.1. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мадани- ятини ривожлантириш жараёнини ташкил этишга тизимли-комплекс ёндашув.....	50
2.2. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мадани- ятини ривожлантиришда синергетик ёнда- шув зарурати.....	63
2.3. Виртуал-педагогик таълим муҳитининг ди- дактик салоҳияти ва унинг намунавий моделлари.....	83

III БОБ.	ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ- ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ШАКЛ, МЕТОД ВА ВОСИТАЛАРИ	
3.1.	Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мадания- тини намоён бўлиш шакллари.....	97
3.2.	Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мадания- тини ривожлантиришнинг дидактик усул ва воситалари.....	110
3.3.	Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мадания- тини ривожлантиришнинг инновацион тех- нологиялари.....	127
IV БОБ.	ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ	
4.1.	Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мадани- ятини ривожлантиришга доир тажриба-си- нов ишлари.....	141
4.2.	Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мадани- ятини ривожлантириш даражасини аниқлаш мезон ва кўрсаткичлари.....	53
4.3.	Ота-оналарнинг виртуал-педагогик мадания- тини ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари.....	172
ХУЛОСА		199
Фойдаланилган адабиётлар		202

ХАЙДАРОВА ХИЛОЛА РАХИМБЕРДИЕВНА

**АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ
ШАРОИТИДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ
ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК
МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
МАСАЛАЛАРИ**

Тошкент – «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi» – 2022

Мухаррир:	М.Хайитова
Техник муҳаррир:	М.Турсунов
Мусаввир:	А.Шушунов
Мусаххих:	Л.Ибрагимов
Компьютерда саҳифаловчи:	М.Зойирова

**E-mail: nashr2019@inbox.ru Тел: +99899920-90-35
Nashr.lits. 3226-275f-3128-7d30-5c28-4094-7907, 08.10.2020.**

Босишга рухсат этилди 08.09 .2022.

Бичими 60x84 1/16. «Times Uz» гарнитураси.

Офсет усулида босилди.

Шартли босма табоғи 14,0. Нашр босма табоғи 13,5.

Тиражи 100. Буюртма № 82

«Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi»

босмаҳонасида чоп этилди.

100174, Тошкент ш., Олмазор тумани Университет кўчаси, 7-уй.